

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΝΕΟΡΑΤΣΙΣΜΟΣ:

***ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ***

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΚΟΡΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Α.Φ.Μ.: 1199090

ΕΠΟΠΤΡΙΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ:

**ΛΑΛΙΩΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑ
ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ-ΚΥΡΙΑΝΙΔΟΥ ΒΑΝΑ**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 2827/1

Ημερ. Εισ.: 17-05-2004

Δωρεά:

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ

2004

ΣΚΟ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ειλικρινά, δεν θα μπορούσα να διανοηθώ την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, δίχως την πολύτιμη συμβολή και την αμέριστη συμπαράσταση των καθηγητριών μου, κας ΛΑΛΙΩΤΟΥ Ιωάννας και κας ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ-ΚΥΡΙΑΝΙΔΟΥ Βάνας. Μία συνεργασία καθ'όλα ανθρώπινη και η αποφασιστικής σημασίας επικοινωνία αποτέλεσαν τα σταθερά κριτήρια, τα οποία εν τέλει οδήγησαν στο άρτιο αυτό και ικανοποιητικό αποτέλεσμα.

ΣΚΟΡΔΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ: ΙΤΑΛΙΑ - ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.
2. ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΤΗ ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ.
(Α) ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.
(Β) ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ.
(Γ) ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.
3. Ο ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ.
4. Η ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.
5. ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

6. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ.
7. ΝΕΟΡΑΤΣΙΣΜΟΣ.
8. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε εργασία με επιστημονική υφή έχει σκοπό να θέσει ορισμένα ζητήματα προς μελέτη και συζήτηση, τα οποία απασχολούν την επικαιρότητα ή αποτελούν προσωπικό ενδιαφέρον του ερευνητή. Η επιλογή και η ανάλυση ενός θέματος απαιτεί σε μεγάλο βαθμό την κατανόηση των επιμέρους στοιχείων από την πλευρά του ενδιαφερόμενου, ώστε να αποδοθούν με σωστό τρόπο τα νοήματα και οι αναγνώστες να κατατοπιστούν με επάρκεια.

Άμεση πρόθεση της παρούσας εργασίας είναι να δώσει ερμηνείες σε ένα φαινόμενο της ιστορίας με μεγάλο παρελθόν και έντονη παρουσία στις μέρες μας. Ο Ρατσισμός αποτελεί ένα ιστορικό φαινόμενο με πολλές μορφές κατά τη διάρκεια του χρόνου, ενώ έχει τις ρίζες του στο απώτατο παρελθόν. Οποιοσδήποτε θέλει να ασχοληθεί με αυτή την έννοια και τις προεκτάσεις της, είναι απαραίτητο να εξετάσει σε μεγάλο βάθος χρόνου όλα εκείνα τα στοιχεία, που θα βοηθήσουν στην καταγραφή της. Για την καλύτερη και αρτιότερη παρουσίαση αυτού του ζητήματος, θεωρήθηκε χρήσιμο να γίνει εκτενής αναφορά σε ένα ακόμη σημαντικό κομμάτι της ιστορίας, τον Φασισμό, στο πρώτο μέρος της εργασίας.

Ο φασισμός στάθηκε ένα από τα πιο τραγικά διανοητικά και πολιτικά καθεστώτα, καθώς έδωσε το έναυσμα για μία από τις θλιβρότερες περιόδους της ανθρωπότητας. Επηρέασε την σκέψη, τους ανθρώπους, την πολιτική και την οικονομία πολλών κρατών, τις κοινωνικές σχέσεις. Έδωσε νέο νόημα και τροπή σε παραμέτρους της δημόσιας και καθημερινής ζωής, μεταβάλλοντας σχεδόν κάθε τομέα και δραστηριότητα. Έτσι, λοιπόν, γίνεται λεπτομερής ανάλυση του φασιστικού φαινομένου από τις απαρχές του, με στόχο να συγκριθεί παρακάτω η σύγκλισή του με τον ρατσισμό.

Η ειδική αναφορά στα κράτη της Ιταλίας και της Γερμανίας βοηθά στην κατανόηση της χρήσης ρατσιστικών, κατασταλτικών μέτρων μέσα από το φασιστικό καθεστώς. Αναφερόμενοι στην ιστορική αυτή πτυχή, είμαστε σε θέση να ανακαλύψουμε τις μεταβολές, τις διακυμάνσεις ή και τις συνέχειες του ρατσισμού μέχρι σήμερα.

Στο δεύτερο μέρος, επιχειρείται η έρευνα του ρατσιστικού φαινομένου και των χαρακτηριστικών του. Μια μικρή ματιά στο παρελθόν είναι απαραίτητη, ώστε να γίνει αντιληπτό το αντικείμενο μελέτης και να ξεκινήσει αμέσως μετά η έρευνα στη σύγχρονη εποχή. Ο Νεορατσισμός διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο σήμερα και οι καταγραφές δίνουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα να 'πάρει μια γεύση' των όσων συμβαίνουν γύρω μας καθημερινά. Το παράδειγμα της ελληνικής περίπτωσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αρχή για μία πιο

ολοκληρωμένη έρευνα, καθώς δίνει στοιχεία για την σκέψη και τη δράση των νεορατσιστών.

Η ελάχιστη ενασχόληση με οποιαδήποτε κατηγορία πολιτικών καθεστώτων ή ιδεολογιών απαιτεί εκ των προτέρων μία προσπάθεια να δοθούν έστω και συμβατικοί ορισμοί, οι οποίοι να δίνουν κάποια εξωτερικά γνωρίσματα και χαρακτηριστικά τους. Άλλωστε, αυτό συμβαίνει γενικά, όταν κάποιος ερευνητής αποφασίζει να ερμηνεύσει και να αναλύσει μία έκφανση της ιστορίας, οτιδήποτε κι αν περιλαμβάνει αυτή. Οι κάθε είδους ορισμοί έχουν στόχο τους να διευκολύνουν και να καθοδηγήσουν τους ενδιαφερομένους. Ένας σαφής και ξεκάθαρος ορισμός διαφωτίζει αποδεδειγμένα ένα ιστορικό γεγονός ή πρόβλημα, αναδεικνύει καλύτερα το γνωστικό πεδίο και δίνει στην εκάστοτε έρευνα επιπλέον δυνατότητες.

Ειδικότερα, στην περίπτωση του Φασισμού οφείλουμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί. Πολλοί είναι εκείνοι που δεν γνωρίζουν την ουσία των πραγμάτων και αρκούνται μόνο στις διάφορες γενικότητες. Μάλιστα, τοποθετούνται επί του θέματος, ενώ δεν είναι σωστά ενημερωμένοι. Το φαινόμενο του φασισμού είναι πολύπλοκο και άπτεται πολλών παραμέτρων, επομένως ο ιστορικός πρέπει να εργαστεί σχολαστικά, ώστε να ωφεληθούν όλοι από το αποτέλεσμα. Υπάρχει ανάγκη από αντικειμενική πληροφόρηση και, φυσικά, εξειδικευμένες απαντήσεις σε πραγματικά ερωτήματα.

Κύριο ερώτημα της παρούσας εργασίας είναι οι βαθύτερες και οι πιο κρίσιμες επιπτώσεις σε επίπεδο κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό του φασιστικού κινήματος, το οποίο έδρασε καταλυτικά στον ευρωπαϊκό χώρο κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Προαπαιτείται μία κριτική προσέγγιση του φασιστικού φαινομένου μέσα στο ιστορικό γίγνεσθαι, ώστε να γίνει καλύτερα κατανοητός ο ρόλος που διαδραμάτισε. Σκοπός είναι να αναδειχθούν προγενέστερες του Φασισμού πτυχές της ευρωπαϊκής ιστορίας, όπως ο ρατσισμός και ο αντισημιτισμός και να εξετασθεί η διαφοροποιημένη πλέον μορφή τους κάτω από την άμεση επίδραση του φασισμού. Η ανάλυση εκτείνεται έως σήμερα, ερευνώντας την ορατή αναμόχλευση του σκοτεινού αυτού παρελθόντος, μέσα από την εμφάνιση νέο-φασιστικών και νέο-ρατσιστικών ιδεολογιών ή / και σχεδίων. Η ανάδυση του νέο-ρατσισμού θα επικεντρωθεί στον σύγχρονο ελλαδικό χώρο, έπειτα από γενική παρουσίαση του φαινομένου.

Ο Φασισμός αποτέλεσε ένα ιδιότυπο πολιτικό κίνημα, το οποίο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ανθρώπινη ιστορία. Τα αρνητικά και γεμάτα αποστροφή σχόλια είναι αποτέλεσμα των μεθόδων του, του σκληρού ελέγχου σε όλους τους τομείς, των διακρίσεων και των διώξεων, βασιζμένων σε υπερεθνικιστικούς σκοπούς. Φασισμός, όμως, σίγουρα δεν είναι μόνο τα παραπάνω, καθώς σε αυτήν την περίπτωση θα

αποκαλούσαμε φασιστικά πολλά στοιχεία άλλων πολιτικών τακτικών, που προσιδιάζουν λόγω σκληρότητας. Επομένως, καθίσταται σαφές πως είναι αναγκαίο να δοθεί μία ολοκληρωμένη εικόνα σε κάθε ενδιαφερόμενο. Στην προσπάθειά μας να ορίσουμε ένα φαινόμενο, πολλές φορές επικεντρωνόμαστε σε κάποια από τα γνωρίσματα, με αποτέλεσμα να είμαστε ελλιπείς ή υποκειμενικοί. Ένας μονομερής ορισμός δύσκολα διατυπώνει με σαφήνεια την πραγματικότητα στην ιστορική της διάσταση.

Με ποιόν τρόπο, λοιπόν, είμαστε σε θέση να δώσουμε έναν ορισμό του Φασισμού, ώστε να καλύψουμε το ευρύ φάσμα της παρουσίας του και τα γενικά του χαρακτηριστικά; Το σίγουρο είναι πως απαιτεί εξαντλητική προσπάθεια να αναφερθεί κανείς διεξοδικά σε όλα τα κινήματα φασιστικού τύπου, καθώς ένας ορισμός για κάθε περίπτωση δεν θα επαρκούσε. Η ερευνητική διαδικασία χρειάζεται μία καθ'όλα προσεκτική γενίκευση, η οποία θα βοηθήσει τον ενδιαφερόμενο να ανταποκριθεί στο απαιτητικό αυτό γνωστικό αντικείμενο.¹

Επομένως, μπορούμε να καταφύγουμε στην περιγραφή του φασισμού και σε μία συντομευμένη αναφορά στα κύρια στοιχεία που τον συναποτελούν. Δεν υπάρχει πολιτικό κίνημα χωρίς την ελάχιστη αναφορά σε κάποια ιδεολογία, η οποία λειτουργεί κατά βάση ως κίνητρο, αλλά και ως δικαιολογία. Μία εκλεκτική και ιδεαλιστική φιλοσοφία αποτελεί ένα από τα κυριότερα γνωρίσματα του φασισμού. Η πολιτική τακτική του βασίζεται σε ουτοπικά πρότυπα και στοχεύει σε μία κυριαρχία, της οποίας οι βάσεις θα έχουν ως αφετηρία νεωτεριστικά μοντέλα. Η παράδοση και τα πεπερασμένα μορφώματα διακυβέρνησης δεν έχουν καμία θέση στο φασισμό. Ο εθνικισμός στην άκρατη μορφή του σε συνδυασμό με την «μακιαβελλική» χρήση της βίας καταλαμβάνουν μία από τις πρώτες θέσεις σε κάθε παρόμοιο κίνημα και ένας από τους μακρόπνοους στόχους είναι και ο επεκτατισμός στην πλήρη του μορφή.²

Μεγάλοι αντίπαλοι και εχθροί του φασισμού είναι ο κομμουνισμός, ο φιλελευθερισμός και οι συντηρητικές στάσεις και απόψεις για τα πράγματα. Δίνεται μεγάλο βάρος στην οργάνωση του κράτους με βάση τα στρατιωτικά μοντέλα και στην αστυνόμευση των πολιτών και των ενεργειών τους. Η τέχνη και η αισθητική στρατεύονται, για να ωραιοποιήσουν το καθεστώς και να αναδείξουν την συγκεκριμένη πολιτική κατάσταση σε θρίαμβο της καλαισθησίας. Οι ασύλληπτων, για την εποχή, διαστάσεων πολιτικές συγκεντρώσεις, η χρήση μυστικών και αποκρυφιστικών συμβόλων, η έντονη ανάδειξη του ιδανικού της αρρενωπότητας είχαν μοναδικό σκοπό να πετύχουν μία πλήρως οργανωμένη και υποταγμένη κοινωνία σε μία πλήρως αυταρχική κυριαρχία.

¹ Στάνλεϊ Πέιν, *Η ιστορία του Φασισμού*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000, σελ.22-23.

² Στάνλεϊ Πέιν, *όπ.π.*, σελ.26.

Και, φυσικά, όλα τα παραπάνω καινούρια στοιχεία δεν μπορούσαν παρά να απευθύνονται σε νέους ανθρώπους, γι'αυτό και η νεολαία βρέθηκε στο στόχαστρο μίας ανελέητης προπαγάνδας. Το κάλεσμα απευθυνόταν πρωτίστως στους νέους, καθώς οι νέες θεωρίες μπορούσαν εύκολα να υιοθετηθούν από νέα μυαλά.³

Ένα από τα μεγάλα όνειρα του φασιστικού κινήματος ήταν η πραγμάτωση μιας Νέας Τάξης πραγμάτων. Εκπρόσωπος της νέας αυτής κοινωνίας θα ήταν ένας διαφορετικός άνθρωπος με όλα τα γνωρίσματα της ανδρείας, της εξαιρετικής φυσικής κατάστασης και πλαισιωμένος από ένα πολιτισμικό περιβάλλον, που δε θα θύμιζε σε τίποτε το παρελθόν. Γινόταν μεγάλη προσπάθεια να αναπτυχθεί μία νέα κουλτούρα με βάση τον ιδεαλισμό και τις νέες θεωρίες περί της δύναμης της βουλήσεως, η οποία είναι σε θέση να κάνει πραγματικότητα όλα τα όνειρα μιας κοινωνίας. Τα καινούρια χαρακτηριστικά αποτελούσαν και η εντελώς διαφορετικού τύπου θρησκευτική πίστη, η εγγενής γραφειοκρατία και το μοντέλο επιβολής της εξουσίας.

Ο φασισμός επεδίωκε να φέρει στο φως μία νέου τύπου θρησκεία των πολιτών,⁴ η οποία θα κατάφερνε να εγκολπώσει όλες τις κοινωνικές τάξεις (με κυρίαρχη, βέβαια, μία ελίτ πολιτικών, στρατιωτικών και διανοουμένων) και θα βασιζόταν περισσότερο σε εγκόσμιους μύθους, καθώς η μέχρι τότε υπερκοσμική παράδοση της καθολικής εκκλησίας δεν ήταν δυνατό να έχει θέση σε μία κοινωνική δομή, που άλλαζε ριζικά και εξ'ολοκλήρου.

Το στοιχείο εκείνο που κάνει μεγάλη εντύπωση είναι η εκπληκτικού μεγέθους γραφειοκρατία ή τουλάχιστον η προσπάθεια για την εδραίωσή της.⁵ Το πάθος των αρχών για την όσο το δυνατό μεγαλύτερη ικανότητα ελέγχου όλων των επιμέρους κρατικών δομών οδήγησε τα περισσότερα φασιστικά κινήματα στην υιοθέτηση του λεγόμενου κορπορατισμού. Όλες οι μορφές της οικονομίας ήταν τόσο σφιχτά δεμένες μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μεγάλη εξάρτηση της μιας από την άλλη. Κατ'αυτόν τον τρόπο, θεωρείτο πως ισχυροποιείται το κράτος και αυξάνεται το κύρος του έθνους. Ο τεράστιος έλεγχος ικανοποιούσε, φυσικά, την άκρατη επιθυμία του φασισμού για επιβολή των ιδεωδών του και τη διαμόρφωση μιας οικονομίας πανίσχυρης και παραγωγικής.

Εφόσον, λοιπόν, η παράδοση έπρεπε να εξαλειφθεί, η νέα κρατική εξουσία όφειλε να εξυγιανθεί, ώστε κανένας δεσμός να μη θυμίζει το πολιτικό παρελθόν.⁶ Έτσι, το μοντέλο εξουσίας άλλαξε ριζικά και δεν ήταν μία απλή συγκέντρωση εξουσιών σε ένα πρόσωπο, αλλά ένα

³ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.26-27.

⁴ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.29.

⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.31.

⁶ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.30-31.

πραγματικά αυταρχικό και άκρως συντηρητικό μόρφωμα. Η κρατική εξουσία ήθελε με κάθε τρόπο να εγκαθιδρύσει τον ολοκληρωτισμό και να εκσυγχρονίσει όλες τις μορφές ανάπτυξης. Ο ιμπεριαλισμός στα πλαίσια μιας διακρατικής κυριαρχίας, η διαρκής επανάσταση με σκοπό τις αλλαγές σε όλα τα πεδία (αλλά και η παγίωση μετά την αλλαγή), η μεγάλη δύναμη των στρατευμάτων και η επιθετικού τύπου εξωτερική πολιτική αποτελούσαν τα νέα δεδομένα, αλλά και προοιωνίζαν όσα επρόκειτο να ακολουθήσουν.

2. ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΤΗ ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ.

Α) ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.

Αναζητώντας τις απαρχές της φασιστικής ιδεολογίας, γυρνώντας πίσω στο χρόνο, δε μπορούμε παρά να σταματήσουμε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όπου συντελούνται πολυποίκιλες αλλαγές στην κουλτούρα, στις πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις, καθώς και στα μέχρι τότε δεδομένα της ζωής των ανθρώπων. Οι μεταβολές αυτές, όπως και οι αντιδράσεις που προκάλεσαν, συνεχίστηκαν μέχρι την κήρυξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε και διαμορφώθηκαν νέες τάσεις και απόψεις.

Ο 19^{ος} αιώνας, λοιπόν, είναι η περίοδος εκείνη, κατά την οποία κυριαρχεί το πνεύμα του φιλελευθερισμού στα πολιτικά πράγματα, η βαθμιαία, αλλά ταχύτατη, αστικοποίηση, οι σημαντικότερες ανακαλύψεις στον τομέα των επιστημών, αλλά και η εξίσου αποκαλυπτική «έκρηξη» στο χώρο των γραμμάτων και της διανόησης. Ο φιλελευθερισμός έχει τις βάσεις του στην αστική τάξη και το οικονομικό μοντέλο είναι ο καπιταλισμός. Μία από τις νέες δυνάμεις στο χώρο της πολιτικής, η οποία βέβαια είχε πρωτοεμφανιστεί τον 18^ο αιώνα, ήταν και ο εθνικισμός, ένα ρεύμα με απελευθερωτικά στοιχεία. Είχε θεμελιωθεί στη Γαλλική Επανάσταση του 1789, εγκαθίδρυσε την αστική επανάσταση και έθεσε νέες αρχές στην πολιτική σκηνή.

Κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια του 19^{ου} αιώνα, διαμορφώνεται σταδιακά ένα διανοητικό ρεύμα, που είχε σαφέστατα επηρεαστεί από τις εθνικιστικές ιδέες, αλλά και τον σοσιαλισμό⁷. Αυτό, λοιπόν, το κράμα που εκδηλώνεται γύρω στο 1880 είναι έντονα απορριπτικό προς κάθε κατεύθυνση, ιδιαίτερα στον άκρατο υλισμό της εποχής, αλλά και προς τους φιλελεύθερους θεσμούς. Το ρεύμα αυτό, βέβαια, δεν είναι επαρκώς συγκροτημένο, ώστε να προκαλέσει τεράστια αίσθηση (ίσως και ανησυχία), απλά ορισμένοι στοχαστές και εκπρόσωποι των τεχνών, συγγραφείς και επιστήμονες συγκλίνουν σε κάποιες από τις απόψεις τους και δημιουργούν, ανεπαίσθητα ίσως, μία εξεγερτική τάση. Η τάση αυτή θα προκαλέσει πολλές και επικίνδυνες ανακατατάξεις, οι οποίες εν είδει χιονοστιβάδας πρόκειται να επηρεάσουν τη ζωή σε κάθε της έκφανση.

⁷ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.49.

Ένας από τους πρώτους εκπροσώπους των νέων ιδεών και ο πιο σπουδαίος ήταν ο Fr. Nietzsche,⁸ ο μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος, ο οποίος αμφισβήτησε έντονα τον εθνικισμό. Ήταν εκείνος που διακήρυξε ότι ο Θεός πέθανε, σηματοδοτώντας μία νέα εποχή, καθώς η παρακμή και η κοινωνική σήψη ήταν τα δύο στοιχεία, που επικρατούσαν μέχρι τότε, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο.

Η λύση που πρότεινε ο Nietzsche, ώστε να βελτιωθεί η κοινωνία και να γνωρίσουν τα μέλη της πιο υγιείς καταστάσεις, να βιώσουν μία πιο ισορροπημένη και αυτοκυριαρχική ζωή, ήταν ένας συνδυασμός ενστίκτου και λογικής. Ο κάθε άνθρωπος, με σκοπό να απαλλαγεί από την πεζή και άκρως υλιστική ζωή του, όφειλε να υιοθετήσει κάποιες άλλες αξίες, ικανές να τον οδηγήσουν στη μετουσίωσή του σε Υπεράνθρωπο. Η αποτίναξη παντός είδους ζυγού και καταπίεσης, τα ευγενικά αισθήματα και η βούληση ως κυρίαρχος οδηγός μπορούσαν να γίνουν τα μέσα για μια καλύτερη ζωή και μια ακόμη υψηλότερη ποιοτικά συμβίωση με τους άλλους.

Κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, εμφανίζεται ο Henri Bergson⁹, ο Γάλλος φιλόσοφος που εισήγαγε την καινούρια έννοια του 'ζωτικού ενστίκτου'. Το ονόμασε *elan vital* και υποστήριξε ότι με βάση αυτό εξελίσσονται οι διάφορες κοινωνίες, ενώ διαφώνησε με άλλες αντιλήψεις, που διεκήρυσσαν ότι η λογική είναι εκείνη που οδηγεί σε ανάπτυξη και αναμόρφωση.

Την εποχή αυτή, στο γύρισμα του αιώνα, ισχυροποιούνται οι θεωρίες του κοινωνικού Δαρβινισμού περί ανώτερων και κατώτερων όντων, οι οποίες έκαναν την εμφάνισή τους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Διαδίδονται διάφορες ψευδοθεωρίες, οι οποίες ισχυρίζονται πως οι 'φυλές' ανά την υφήλιο είναι από τη φύση ιεραρχημένες. Επιστημονικά αξιώματα, που βασίστηκαν σε παρανοήσεις και επιτηδευμένες ελλείψεις, διαμόρφωσαν την αντίληψη περί ανωτερότητας της Λευκής Φυλής, περί καθαρότητας του αίματος και για τον κίνδυνο της επιμειξίας, που οδηγεί στην παρακμή των 'φυλών'.

Η ευγονιστική σκέψη, που κρατά έως και σήμερα τα σκήπτρα των μεγάλων αλλαγών στον τομέα της επιστήμης, στάθηκε η αιτία για μία από τις πιο φρικτές πρακτικές του φασισμού αργότερα. Ο Φράνσις Γκάλτον είχε μιλήσει για την περιστολή των γεννήσεων ανθρώπων που είναι «προβληματικοί» και «ανίκανοι» να προστατεύσουν τον εαυτό τους¹⁰. Στη Βρετανία και τη Γερμανία κυρίως, οργανώθηκαν βίαιες φυλετικές πολιτικές με σκοπό να αποτρέψουν τους «ελαττωματικούς» από την αναπαραγωγή. Οι

⁸ Στάνλεϊ Πέιν, ό.π., σελ. 49.

⁹ Στάνλεϊ Πέιν, ό.π., σελ. 50.

¹⁰ Μαρκ Μαζάουερ, *Ο σκοτεινός Αιώνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 104.

δεκαετίες του 1920 και 1930 στάθηκαν ιδιαίτερα κρίσιμες, καθώς οι στειρώσεις βρίσκονταν στην πρώτη θέση των προτεραιοτήτων των παραπάνω κυβερνήσεων. Με κανένα τρόπο δεν έπρεπε να γεννηθούν παιδιά από γονείς με διανοητικά προβλήματα, ψυχασθενείς ή κληρονομικές αρρώστιες¹¹. Οι παραπάνω πολίτες ανήκαν στο περιθώριο και θεωρούνταν το 'μιάσμα' του κράτους. Η επιστήμη είχε πειστεί ότι η κληρονομικότητα ευθύνεται σχεδόν για τα πάντα και γι' αυτό υπήρχε η υποτιθέμενη ανάγκη να εξαλειφθούν οι «κακές» ασθένειες.

Στη Γερμανία, οι θεωρίες αυτές επικεντρώνονται στην αναζήτηση του δεσμού μεταξύ σώματος και πνεύματος, φυσικής και κοινωνικής υπόστασης του ανθρώπου, ώστε να ανακαλυφθεί η πραγματική ουσία του¹². Οι ρίζες αυτές της φυλετικής (ρατσιστικής στην ουσία) σκέψης ανάγονται στον 18^ο αιώνα, κυρίως στην επίδραση του Διαφωτισμού, αλλά και στις προσπάθειες της Ευρώπης για την κατάκτηση του κόσμου. Οι έννοιες περί των 'φυλών' άρχισαν να διαμορφώνονται σταδιακά στο μυαλό των ανθρώπων.

Ένας από εκείνους που διέδωσε τις σύγχρονες ρατσιστικές αντιλήψεις ήταν ο Γάλλος κόμης Αρτούρ ντε Γκομπινό¹³. Είναι γνωστός ως ο πατέρας του σύγχρονου ρατσισμού και συγγραφέας του περίφημου *Δοκιμίου Περί της Ανισότητας των Ανθρωπίνων Φυλών*. Προέβη στη διάκριση των ανθρώπων σε τρεις 'φυλές', την λευκή, την κίτρινη και την μαύρη, θεωρώντας την τελευταία ως την κατώτερη και πιο παρηκμασμένη. Κάνει τη διαπίστωση πως τα μέλη της λευκής 'φυλής' είναι από τη φύση ανώτερα και προορισμένα για κορυφαία επιτεύγματα. Το πνεύμα της εργασίας του διαπνέεται από έντονα συναισθήματα απαισιοδοξίας, για το λόγο ότι καμία ανθρωπίνη 'φυλή' δεν έχει τις δυνατότητες να παραμείνει «καθαρή», καθώς οι επιμειξίες έχουν αμαυρώσει τα γνωρίσματά τους. Μιλά ακόμη και για τους Εβραίους και θεωρεί ότι, παρόλο που είναι μέλη της λευκής 'φυλής', δεν ανήκουν πλέον στην ανώτατη αυτή τάξη, αφού η συνένωσή τους με άλλους εκπροσώπους της ανθρωπότητας στάθηκε η αφορμή της έντονης παρακμής τους.

Ο Άγγλος Χιούστον Στιούαρτ Τσάμπερλεν, εραστής της γερμανικής κουλτούρας και φιλοσοφίας, συνέγραψε στα 1899 *Τα θεμέλια του 19^{ου} αιώνα*, όπου επεξεργάζεται το κλίμα ανωτερότητας της λευκής φυλής και υποστηρίζει με απόλυτη σαφήνεια πως δεν είναι όλοι οι λευκοί ισότιμοι μεταξύ τους¹⁴. Η πιο «καθαρή» ομάδα, οι Άριοι/Γερμανοί ευρωπαίοι, με τα χαρακτηριστικά στοιχεία της

¹¹ Μαρκ Μαζάουερ, όπ.π., σελ.104-105.

¹² Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.55.

¹³ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.57.

¹⁴ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.58.

ξανθής κόμης και των μπλε ματιών , ανήκουν στην ανώτατη βαθμίδα, ενώ ακολουθούν οι Σλάβοι, οι Λατίνοι και οι κάτοικοι των Βαλκανίων. Κάνει λόγο για την ύπαρξη μιας 'φυλετικής ψυχής', η οποία έχει τον πρώτο λόγο διάκρισης των Αρίων και στην οποία οφείλεται το δημιουργικό και άριστο πνεύμα, που οδηγεί τους Άριους στην επίτευξη ανώτερων ενεργειών. Όσον αφορά στους Εβραίους, εκείνοι αποτελούν τον αντίποδα της Άριας φυλής και τον ύψιστο εχθρό της «καθαρότητάς» της. Ο τρόπος ζωής τους στις πόλεις και οι κοινωνικές συνθήκες, υπό τις οποίες δρούσαν ως ενεργά μέλη, ήταν οι αιτίες της «σήψης» τους και της «διεφθαρμένης» ψυχής τους.

Σε αυτό το πλαίσιο που περιγράφεται, ο αντισημιτισμός μπαίνει στο επίκεντρο της φυλετικής σκέψης και επηρεάζει τον εβραϊκό πληθυσμό.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι οι πολιτισμικές όψεις του 19^{ου} και του 20ού αιώνα οφείλουν πάρα πολλά στην πνευματική έξαρση, που πραγματοποιήθηκε με τον Διαφωτισμό. Οι σκέψεις, ο τρόπος κατάθεσής τους, οι αρκετές ρήξεις με το υπάρχον καθεστώς θα δώσουν το έναυσμα στα χρόνια που ακολουθούν για ακόμη πιο επαναστατικές απόψεις. Ο Διαφωτισμός στάθηκε η αφορμή για μία αλλαγή στη στάση των ανθρώπων απέναντι στη ζωή και τα πράγματα. Από εκεί και πέρα, κάθε ένας είχε (θεωρητικά τουλάχιστον) το δικαίωμα να εκφέρει γνώμη, έστω κι αν ανήκε στη στη σφαίρα του επαναστατικού.

Έχει σημασία εδώ να επισημάνουμε την έναρξη του φεμινιστικού κινήματος στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, καθώς αποτελεί δείγμα της αμφισημίας της Διακήρυξης των δικαιωμάτων και του τρόπου αποκλεισμού των γυναικών από την κοινωνική ζωή. Ενώ εξαγγέλλονται τα ατομικά δικαιώματα των ανθρώπων, οι γυναίκες εμφανίζονται αδικημένες και εντελώς αποκομμένες από κάθε δραστηριότητα.

Έτσι, λοιπόν, ένα μεταβατικό στάδιο στη ζωή των ανθρώπων της εποχής αποτέλεσε και η προσπάθεια για αλλαγή της στάσης απέναντι στις γυναίκες, καθώς οι αντιλήψεις για την υπόστασή τους κάθε άλλο παρά ανθρώπινες ήταν. Ενώ, δηλαδή, η Γαλλική Επανάσταση διεκήρυσσε την ανεξαρτησία του ατόμου και την ισότητα, η γυναίκα διαπίστωνε πως δεν ανήκε στην κατηγορία των πολιτών. Τα δικαιώματά της ήταν ανύπαρκτα και οι ελευθερίες της σταματούσαν 'στην εξώπορτα του σπιτιού'. Έτσι, λοιπόν, τον 19^ο αιώνα ξεσπά το περίφημο φεμινιστικό κίνημα, που άλλαξε τη ροή των πραγμάτων και έγινε η αφετηρία για μια βελτιωμένη (σε κάποιο

βαθμό) ζωή των γυναικών. Τον 20ό αιώνα, η γυναίκα στην Ευρώπη είναι σχεδόν απαλλαγμένη από τις προκαταλήψεις που προηγήθηκαν.

Η Ελένη Βαρίκα στο βιβλίο της *Με πρόσωπο διαφορετικό* διατυπώνει καίρια ερωτήματα για τις σχέσεις των δύο φύλων μέσα στην κοινωνία τα τελευταία διακόσια χρόνια και ταυτόχρονα να προσεγγιστούν, όσο το δυνατό πιο αντικειμενικά, συγκεκριμένα ζητήματα, που αφορούν στα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα. Η ιστορική διαδρομή που επιχειρεί δεν παρουσιάζεται μόνο για να θυμίσει στον αναγνώστη τη ζωή των γυναικών και άλλων καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων την εποχή μετά το Παλαιό Καθεστώς. Τα κείμενα στοχεύουν να ρίξουν φως στη σημερινή κατάσταση, όπου πρεσβεύουν οι νεωτερικοί θεσμοί, η «απόλυτη» δημοκρατία και τα πολιτικά συστήματα της ισότητας και της άφυλης αντιμετώπισης όλων των ανθρώπων.

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη το 1789 είχε αποκλείσει τη γυναίκα από την πολιτική δραστηριότητα, θεωρώντας τη ανίκανη, ενώ και ως φυσική οντότητα δεν είχε ιδιαίτερη αξία. Το κυρίαρχο φύλο ήταν το ανδρικό και μάλιστα οι λευκοί εκπρόσωποί του και η γυναίκα υποτασσόταν από το νόμο σωματικά (αλλά και ως μητέρα)¹⁵. Η γυναίκα είχε την ίδια μοίρα με τους Εβραίους και τους μαύρους της εποχής. Το σώμα της αποτελούσε πρόβλημα για μια πολιτική κοινωνία, εννοώντας ότι το φύλο της την απέκλειε αυτόματα από τα κέντρα των αποφάσεων. Η φυσική δυνατότητα της μητρότητας έθετε στο περιθώριο τις γυναίκες, δημιουργώντας ένα πρόβλημα: η ιδιαιτερότητά της ως μητέρα όχι μόνο δεν την καθιστούσε ξεχωριστή στην κοινωνία, αλλά την απέκλειε ακριβώς επειδή ήταν γυναίκα και μητέρα¹⁶.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ξεκινούσε ο αγώνας κάποιων γυναικών για την κατάκτηση των δικαιωμάτων τους σε μία ανδροκρατούμενη πολιτική κοινωνία. Η Olympe de Gouges έγραψε το 1791 τη “Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Γυναίκας και της πολίτιδος”, όπου γινόταν προσπάθεια να τεθεί το γυναικείο σώμα σε σύγκριση και να καταδειχθεί ότι δεν τίθεται θέμα ανώτερου και κατώτερου, αλλά απλής -φυσικής- διαφοράς. Έτσι, οι γυναίκες, αφού ξεπερνούσαν το ζήτημα της ανισότητας, θα ασχολούντο ειδικά με την υπόθεση του φύλου τους¹⁷. Η Angelina Grimke, η Ελισάβετ Μαρτινέγκου, η Ελληνίδα Καλλιρόη Παρρέν, η Claire Demar είναι μερικά μόνο από τα ονόματα, που σημάδευσαν τους αγώνες (άλλοτε δημόσιους, άλλοτε πιο προσωπικούς).

¹⁵ Βαρίκα Ελένη, *Με διαφορετικό πρόσωπο-Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, Αθήνα: Κατάρτι, 2000, σελ.15.

¹⁶ Βαρίκα Ελένη, *όπ.π.*, σελ.42.

¹⁷ Βαρίκα Ελένη, *όπ.π.*, σελ.60, 76.

Η δράση των γυναικών αυτών θέτει το ερώτημα εάν έχει αλλάξει κάτι από την εποχή της Διακήρυξης του 1789, εάν το κίνημά τους κατάφερε να πραγματοποιήσει την πολιτική ισότητα. Κατά πόσο το σημερινό δημοκρατικό πλαίσιο που περιβάλλει τις γυναίκες οφείλεται σε προσπάθειες προηγούμενων γενεών; Είναι όντως ισοδύναμες οι γυναίκες σήμερα; Έχουν ξεπεραστεί τα διάφορα προβλήματα με τους νόμους; Ποια είναι η θέση των γυναικών στις σύγχρονες πολιτικές κοινωνίες;

Ο 19^{ος} αιώνας στάθηκε η εποχή των τεράστιων δομικών αλλαγών, όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και σε τομείς της καθημερινότητας. Ο κόσμος των ιδεών και των αντιλήψεων δεχόταν πάμπολλες επιδράσεις και η μία μεταβολή διαδεχόταν την άλλη. Άλλαζαν τα πολιτιστικά ενδιαφέροντα των ανθρώπων και οι απόψεις τους για τη ζωή. Η διάνοηση επετίθετο στον ορθολογισμό, τον έντονα υλιστικό τρόπο διαβίωσης, στην αστικοποίηση των πάντων. Ο 'βιταλισμός' γνώρισε μεγάλη άνθηση, καθώς οι άνθρωποι ένιωθαν την ανάγκη να επιστρέψουν σε έναν άλλο τρόπο ζωής, πιο κοντά στη φύση, όπου οι αισθήσεις τους θα άγγιζαν άλλα επίπεδα.

Το τέλος του αιώνα, βέβαια, χαρακτηρίστηκε από μία ιδεολογική έκρηξη προς κάθε κατεύθυνση. Οι στοχαστές επιθυμούσαν να ανατρέψουν τις κοινωνικές συνθήκες, να χαράξουν νέους τρόπους σκέψης. Αλλαγή, επομένως, σήμαινε αλλαγή των ιδανικών, των αξιών και των θεωρήσεων.

Β) ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Κατά τον 19^ο αιώνα, το ρεύμα του εθνικισμού, ενώ είχε ξεκινήσει υπηρετώντας φιλελεύθερα και αρκετά μετριοπαθή αξιώματα, κατέληξε να λάβει εντελώς διαφορετική μορφή και διάσταση, με στοιχεία ριζοσπαστικά και βασισμένα στην πολιτική βία. Πολλά ευρωπαϊκά κράτη υπερασπίστηκαν έντονα και σε μεγάλο βαθμό τις εθνικιστικές τους ιδέες, επιθυμώντας να ξεχωρίσουν μεταξύ τους. Ο απώτατος σκοπός ήταν ένα έθνος διακριτό, σε πολιτικό επίπεδο, από τα άλλα και να αντιπροσωπεύει την ασφάλεια για τους πολίτες του, καθώς και τη δύναμη για επιβολή.

Στη Γαλλία, την εποχή της Επανάστασης, γεννήθηκε ο εθνικισμός των νέων χρόνων¹⁸ μέσα από την αποπομπή της αυταρχικής μοναρχίας. Η έντονη αντίδραση προς την απολυταρχία ήθελε να διαμορφώσει ένα εντελώς διαφορετικό κλίμα, το οποίο θα εξυψώσει την επανάσταση ως πολιτικό μέσο και θα αναδείξει την αγάπη απέναντι στην πατρίδα. Η Γαλλική Επανάσταση πυροδοτήθηκε από τις θεωρίες του Διαφωτισμού και, εξαιτίας της δύσκολης οικονομικής κατάστασης, θα 'ρίξει' το Παλαιό καθεστώς. Ο απλός λαός υπέφερε από τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης, την ίδια στιγμή που η αριστοκρατία πλούτιζε συνεχώς και μοναδικός της στόχος ήταν η κοινωνική άνοδος¹⁹. Οι λαϊκές τάξεις, συνεπαρμένες από τα ιδεώδη του Διαφωτισμού, αγωνίστηκαν ενάντια στη βασιλική κυριαρχία και ζήτησαν να πάρουν οι ίδιοι στα χέρια τους μερίδιο από την εξουσία. Η αστική τάξη είχε τον πρώτο λόγο στην επανάσταση και χρησιμοποίησε όσο μπορούσε τις νέες ιδέες, προκειμένου να αλλάξει τα πολιτικά δεδομένα. Το καλοκαίρι του 1789, η επανάσταση είχε πετύχει να μεταβάλλει συθέμελα τις δομές και να φέρει στο προσκήνιο τον καταπιεσμένο λαό²⁰.

Αργότερα, βέβαια, η ιδεολογία αυτή χρησιμοποιήθηκε αρνητικά, καθώς η Γαλλία θέλησε να επεκτείνει την κυριαρχία της και εκτός συνόρων. Αυτό αντέβαινε στη Διακήρυξη του 1789, που μιλούσε για ασφάλεια, ελευθερία, αυτονομία. Μία από τις πιο σημαντικές πτυχές της Διακήρυξης ήταν και αυτή για την κυριαρχία του έθνους²¹. Το έθνος αποτελεί τον μοναδικό 'άρχοντα' του κράτους, από όπου προέρχονται όλοι οι νόμοι και οι διατάξεις της κοινωνίας.

¹⁸ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.64.

¹⁹ S.Berstein, P.Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη, 5^{ος} -18^{ος} αιώνας*, τ.1, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ.482-483.

²⁰ S.Berstein, P.Milza, όπ.π., σελ.484-486.

²¹ S.Berstein, P.Milza, όπ.π., σελ.487.

Η επίτευξη αυτή του 1789 εμπειρείχε τα πρώτα σπέρματα του εθνικιστικού πνεύματος, που πρεσβεύει την ένοπλη σύγκρουση, τη χρήση βίας σε πολλές περιπτώσεις, τη μεγάλη πίστη στο έθνος. Μπορεί η επανάσταση να ξεκίνησε από φιλελεύθερα αισθήματα και από την ανάγκη για κοινωνική αλλαγή με πρωτοπόρο τον ίδιο τον λαό, όμως ας μην ξεχνούμε πως η έννοια του έθνους επρόκειτο να οδηγήσει σε ασίγαστο ανταγωνισμό για πολιτική επέκταση και ατελέσφορο αγώνα επίδειξης της ιμπεριαλιστικής δύναμης.

Στη Γαλλία, λοιπόν, διαμορφώθηκε το ειδικό εκείνο πολιτικό κλίμα, που προκάλεσε εθνικιστική έξαρση και δημιούργησε έναν νέου τύπου εθνικισμό με ρεβανσιστικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός που οδήγησε στη νέα αυτή μορφή στάθηκε η πανωλεθρία της Γαλλίας στον πόλεμο με την Πρωσία στα 1870-1871. Ο καγκελάριος Βίσμαρκ προετοίμαζε την σύγκρουση ήδη από το 1867, καθώς πίστευε ότι η ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων θα γινόταν μετά από κάποια κρίση στο εσωτερικό της Ευρώπης²². Η Γαλλία έχασε σημαντικά εδάφη (και τις περιοχές Αλσατία-Λωραίνη), αποδεικνύοντας πως το καθεστώς ήταν πολύ αδύναμο. Έπρεπε να οργανωθεί από την αρχή και να επιχειρήσει να κερδίσει πίσω τα χαμένα εδάφη και την υπερηφάνειά της. Το έθνος όφειλε στον εαυτό του και τους πολίτες να αναλάβει δράση, ώστε να καταπνίξει τους εχθρούς του και να ανατρέψει το υπάρχον πολιτικό σύστημα, τον απόλυτο υπαίτιο της εθνικής καταστροφής.

Το 1886 δημιουργήθηκε το περίφημο κίνημα του Boulanger²³ με υποκινητή και απόλυτο κυρίαρχό του τον στρατηγό Ζορζ Boulanger. Το κίνημα αυτό κατάφερε να συγκεντρώσει στους κόλπους του εκπροσώπους και από τα λαϊκά στρώματα, ριζοσπάστες αγρότες και εθνικιστές εργάτες, αλλά και από βασιλόφρονες με οικονομική δύναμη. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι μια τέτοιου είδους κίνηση ήταν ακριβώς αποτέλεσμα της ταπεινωτικής κατάστασης στη Γαλλία εκείνη την εποχή. Ορισμένοι άνθρωποι με αναπτυγμένη αίσθηση της εθνικής ενότητας επιθυμούσαν άμεση στροφή στα πολιτικά πράγματα. Οι ιδέες τους είχαν μία ιδιαίτερη εθνικιστική βάση, αντιδημοκρατική και άκρως αυταρχική. Όλες τους οι δραστηριότητες είχαν μεγάλη επιτυχία στη Γαλλία και κατάφεραν να μεταφέρουν το νέο μήνυμα μιας διαφορετικής επανάστασης, η οποία θα οδηγούσε σε μία εθνικιστική κοινωνία, ασφαλή και απολυταρχική. Η δράση τους κορυφώνεται το 1889, όταν η

²² F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, *Γενική Ιστορία της Ευρώπης, - Η Ευρώπη από το 1848 μέχρι σήμερα*, τ.6, Αθήνα: Παπαζήση, 1990, σελ.19-20.

²³ Στάνλεϊ Πέιν, *όπ.π.*, σελ.64.

κυβέρνηση καταστέλλει το κίνημα και ο Boulanger φεύγει από τη χώρα.

Ωστόσο, η Γαλλία βαθμιαία κατάφερε να ανακτήσει δυνάμεις σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο και φαινόταν πως όλα σταθεροποιούνταν και όλες οι κρίσεις είχαν ξεπεραστεί. Το κίνημα του Boulanger δεν είχε καταφέρει να επιβάλλει τις απόψεις του, όσο και αν το λαϊκό αίσθημα είχε ανάγκη την αλλαγή. Φαίνεται πως η γαλλική κοινωνία δεν ήταν έτοιμη να αποδεχθεί τις νέες, επαναστατικές για την εποχή, αντιλήψεις, όσο διάχυτη κι αν ήταν η δυσφορία ή η κοινωνική ένταση.

Δύο χρόνια πριν από την έλευση του νέου αιώνα, εμφανίστηκε στο προσκήνιο η υπόθεση Ντρέυφους²⁴, ενός Εβραίου αξιωματικού, ο οποίος κατηγορήθηκε άδικα για κατασκοπική δράση και προδοσία. Η υπόθεση αυτή, όμως, πέρασε σε δεύτερη μοίρα, καθώς υποδαύλισε και έφερε στην επιφάνεια μία πολιτική κρίση, η οποία δημιούργησε δύο στρατόπεδα, τους εθνικιστές και τους δημοκρατικούς. Οι πρώτοι ήθελαν την καταδίκη του Ντρέυφους, όπως και έγινε, ενώ οι δεύτεροι τον υποστήριζαν, με αποτέλεσμα την εμφάνιση δύο μετώπων. Η δίκωξη του Ντρέυφους στάθηκε σημαντική και για την αποκάλυψη ενός έντονα αντισημιτικού πνεύματος την εποχή αυτή στη Γαλλία. Εκπρόσωπος και καθοδηγητής του υπήρξε ο Γάλλος συγγραφέας Εντουάρ Ντρυμόν, ο οποίος με το έργο του 'Η Εβραϊκή Γαλλία' κατάφερε να διαδώσει τα πιστεύω του και να έχει τεράστια απήχηση στα λαϊκά στρώματα. Το 1889 ο Ντρυμόν ίδρυσε την 'Αντισημιτική Ένωση της Γαλλίας' με πολυετή δράση και πάρα πολλούς υποστηρικτές. Τελικά, η Ένωση καταπνίγηκε από τους δημοκράτες οπαδούς του Ντρέυφους.

Το 1898 ένας Γάλλος εθνικιστής, ο Maurice Barrès²⁵, ήταν ο πρώτος που αναφέρθηκε στην έννοια "σοσιαλιστικός εθνικισμός" σε μία προεκλογική συγκέντρωση. Το πολιτικό του πρόγραμμα είναι σαφέστατα επηρεασμένο από τα εθνικά δόγματα και τις προσωπικές του αναζητήσεις, που αφορούσαν στις συντηρητικές αντιλήψεις για την πολιτική και στα αντιεβραϊκά του αισθήματα. Εξαγγέλλει σχέδιο κοινωνικής δικαιοσύνης, η οποία θα υπηρετεί με πάθος τα εθνικά συμφέροντα. Το 1903 ιδρύει το Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα στη Γαλλία, το οποίο αργότερα μετασχηματίζεται σε 'Εθνική Συνομοσπονδία των Κίτρινων' (Les Jaunes). Συνεργάζεται με τα εργατικά στρώματα και κηρύττει εθνική ενότητα, ενώ αποστρέφεται των διαταξικών αγώνων. Στόχος του είναι να έχουν όλοι το δικαίωμα πρόσβασης στην ιδιοκτησία, συμμετοχής στη διοίκηση και στα

²⁴ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.76.

²⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.77-78.

κέντρα των αποφάσεων. Όνειρό του ήταν ένα ισχυρό κράτος, το οποίο θα αντιπροσώπευαν οι επαγγελματικές ενώσεις και τα συνδικάτα, ενώ θα υπήρχε ένα συμβούλιο, που θα αποφάσιζε για όλα τα κοινωνικά ζητήματα.

Το 1899 εμφανίζεται η λεγόμενη "Γαλλική Δράση"²⁶, η πιο ριζοσπαστική και αυταρχική οργάνωση με ξεκάθαρες φιλομοναρχικές τάσεις και η πολιτική της δράση κατάφερε να επεκταθεί μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Προχώρησε σε μία νέα ιδεολογική σύνθεση, καθώς συνδύαζε τον εθνικισμό με τον θεσμό της βασιλείας και έντονα αυταρχικά, αντισημιτικά στοιχεία. Επικεφαλής αυτής της νέας τάσης υπήρξε ο σημαντικός διανοητής Charles Maurras, ο οποίος διατύπωσε την άποψη πως «η κοινωνία είναι οργανικό σύνολο, στην κεφαλή της οποίας είναι ο βασιλιάς» και όλο το σύστημα συνέχεται από οργανικούς θεσμούς. Στις αρχές του 20ού αιώνα, η Γαλλική Δράση έγινε το εθνικιστικό κόμμα της χώρας, χωρίς, βέβαια, να έχει χαράξει τις κατευθυντήριες γραμμές ενός παραδοσιακού πολιτικού κόμματος.

Στη Γερμανία το ρεύμα του εθνικισμού έχει ένα διαφορετικό πρόσωπο, που αποτελείται από χαρακτηριστικά εντελώς άλλου τύπου από εκείνα, που ανέπτυξε το γαλλικό έθνος. Το σύγχρονο γερμανικό κράτος είναι αποτέλεσμα πολλών συνενώσεων από μικρά κρατίδια, όπως η Πρωσία και η Βαυαρία, που προΐσταντο μεταξύ των άλλων. Αυτό έγινε τον Ιανουάριο του 1871 υπό τον καγκελάριο Όττο φον Βίσμαρκ, ο οποίος στάθηκε το σημαντικό πρόσωπο της ενοποίησης²⁷. Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος και η νίκη του Βίσμαρκ αποτέλεσαν την πρώτη αιτία της ένωσης και της ανάδειξης της Γερμανίας σε μεγάλη δύναμη της Ευρώπης.

Ο φιλελευθερισμός στη Γερμανία ήταν πολύ αδύναμος εν αντιθέσει προς τη Γαλλία στην οποία τα δικαιώματα του πολίτη είχαν την πρώτη θέση. Ο Βίσμαρκ είχε περισσότερη εμπιστοσύνη στην συντηρητικής φύσης πολιτική²⁸, επιθυμούσε ένα ισχυρό κράτος, ορθολογικά ανεπτυγμένο, όπου σημασία πρεσβεύουσα έχει η κοινότητα και όχι τα μέλη που την αποτελούν. Το κράτος πρέπει να στηριχθεί με κάθε δύναμη, που σημαίνει την πλήρη υπακοή των πολιτών, ενώ τα ατομικά συμφέροντα κατέχουν μία δεύτερη θέση. Βέβαια, στα άμεσα σχέδια του Βίσμαρκ δεν ήταν μια εδαφική

²⁶ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.79-80.

²⁷ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.20.

²⁸ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.23.

επέκταση του κράτους του, αλλά ο διαπραγματευτικός ρόλος της Γερμανίας μέσα στην Ευρώπη²⁹.

Η έννοια του έθνους στη Γερμανία είναι περισσότερο συνυφασμένη με την έννοια του λαού, καθώς ο τελευταίος είναι η απόλυτη ενσάρκωση της ουσίας της φύσης³⁰. Στη γερμανική σκέψη, γεννιέται η θεωρία του αίματος σε σχέση με το έθνος, όπου ένας λαός ξεχωρίζει και διακρίνεται από τους άλλους με βάση τα βιολογικά του χαρακτηριστικά. Η «καθαρότητα» του αίματος μιας κοινότητας ανθρώπων ήταν εκείνη που καθόριζε τα κοινά στοιχεία των μελών και τα κριτήρια διαχωρισμού τους από τους άλλους.

Η πρώτη πολιτική οργάνωση στη Γερμανία, που προσπάθησε να συνδέσει τον εθνικισμό με την απήχηση στα λαϊκά στρώματα, σχηματίστηκε το 1878 στο Βερολίνο και ονομαζόταν ΄΄Χριστιανικό Κοινωνικό κόμμα Εργατών΄΄³¹. Πρωτεργάτης του ήταν ένας προτεστάντης ιερωμένος, ο Αδόλφος Στέκερ. Το πρόγραμμα του κόμματος συνιστούσε ένα κράτος, το οποίο θα βασιζόταν στη χριστιανική θρησκεία. Είχε έντονες αντισημιτικές διαθέσεις και διακατεχόταν από εχθρότητα απέναντι στους Εβραίους, αλλά το Χριστιανοκοινωνικό κόμμα δεν κατάφερε τελικά να πετύχει την πολυπόθητη απήχηση.

Το μοναδικό γερμανικό κόμμα εθνικοσοσιαλιστικού χαρακτήρα με την μεγαλύτερη μακροβιότητα ήταν το ΄΄Κόμμα των Γερμανών Εργατών΄΄³², το οποίο ιδρύθηκε το 1904 από Γερμανούς εργάτες. Η δράση του συνεχίστηκε και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έντονα εθνικιστική, αλλά σε πρώτο στάδιο καθόλου ρατσιστική. Επαγγελοτάταν τον εκδημοκρατισμό της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής και επεδίωκε μία συνένωση σοσιαλιστικής/εργατικής κοινωνίας σε όλους τους τομείς εργασίας, η οποία θα ενδύοταν τα εθνικιστικά γνωρίσματα του γερμανικού κράτους. Προκειμένου να αποφευχθούν οι συγκρούσεις στον εργασιακό τομέα (και κατ'επέκταση στην κοινωνία), το Κόμμα θα υιοθετούσε ένα οικονομικό σχέδιο, κοινό για όλους τους εργαζομένους. Έτσι, η διανομή των κερδών θα ήταν δίκαιη για όλους τους εταίρους.

Μετά το τέλος του πολέμου, μετονομάστηκε σε ΄΄Γερμανικό Εθνικοσοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα΄΄, ο πυρήνας του ναζιστικού

²⁹ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.28.

³⁰ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.86-87.

³¹ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.92.

³² Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.96.

κόμματος με τις γνωστές σε όλους επιπτώσεις στην ευρωπαϊκή ιστορία.

Όπως και η Γερμανία κατάφερε να ενοποιηθεί με την βοήθεια του Βίσμαρκ, έτσι και η Ιταλία αρχίζει ανάλογες προσπάθειες από το 1857, οπότε και το εθνικιστικό κίνημα βρίσκεται σε έξαρση. Ο Καβούρ είναι ο μεγάλος υποστηρικτής της ιδέας αυτής και θέλει να εξασφαλίσει τη σύμπραξη της Αγγλίας και της Γαλλίας³³. Το κράτος του Πεδεμοντίου κερδίζει συνεχώς εδάφη με τη βοήθεια των συμμάχων και στο τέλος, η Ιταλία γίνεται βασίλειο με το δικό της κοινοβούλιο (1860). Όμως, ο Καβούρ δεν πέτυχε την προσάρτηση της Ρώμης και της Βενετίας. Έτσι, το μεγαλύτερο γεωγραφικό ποσοστό της χώρας έγινε ενιαίο και έμεινε γνωστό ως Risorgimento.

Δυστυχώς, η 'Αναγέννηση' αυτή δεν έφερε την αναμενόμενη και πολυπόθητη κρατική ένωση, καθώς οι απλοί πολίτες είχαν παραμείνει στην άκρη και το αριστοκρατικό κλίμα είχε περιορίσει σημαντικά τα δικαιώματά τους. Συνεπώς, μεγάλη απογοήτευση διακατείχε την Ιταλία σε εθνικό επίπεδο και πολλοί εθνικιστές διέκριναν ολοκάθαρα τις προθέσεις της εσωτερικής πολιτικής που ακολουθείτο. Στο σύνολό τους επιθυμούσαν ένα δυνατό και μεγαλεπήβολο κράτος, που θα όριζε την ταυτότητα των πολιτών του³⁴. Εν όψει του 20ού αιώνα, η χώρα βρέθηκε στο «παιχνίδι» της κρατικής ανάπτυξης και οι πρώτοι εκφραστές του εθνικοσοσιαλισμού, που βρισκόταν σε εμβρυικό στάδιο, πίεζαν για τη μεγάλη πολιτική αλλαγή.

Σταδιακά, στην Ιταλία το νέο ρεύμα αποκτά υποστηρικτές, που είναι αντίθετοι με την υπάρχουσα κυβέρνηση και οραματίζονται ένα νέο κράτος. Αυτό θα προσφέρει ανάπτυξη σε όλους τους τομείς, μόνο εάν πάψουν να ισχύουν οι φιλελεύθεροι θεσμοί. Έμμεσα, γίνεται λόγος για κατάληψη της εξουσίας μέσω της επαναστατικής οδού, σε αντίθεση με τα σοσιαλιστικά κόμματα της εποχής, που ήθελαν να φτάσουν στον μετασχηματισμό με νόμιμες εκλογές³⁵. Ο 20ός αιώνας βρίσκει την Ιταλία αποκρυσταλλοποιημένη, όσο αφορά στις ιδέες του επαναστατικού εθνικισμού και της άμεσης ανάγκης για πολιτική αλλαγή. Η υπόλοιπη Ευρώπη αναπτυσσόταν ταχύτατα και οι Ιταλοί έπρεπε να αρχίσουν να συμβαδίζουν.

³³ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.15-16.

³⁴ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.98-99.

³⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.103.

Γ) ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) στάθηκε η πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία, όπου δέκα περίπου εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στα πεδία των μαχών και «γκρεμίστηκαν» τα όνειρα της μεγάλης ειρηνικής περιόδου του 19^{ου} αιώνα. Η προπολεμική τάξη πραγμάτων διαλύθηκε σε επίπεδο ιδεολογίας, πολιτικής και κουλτούρας. Τίποτε δε θύμιζε το κλίμα αισιοδοξίας και ηρεμίας, που για έναν περίπου αιώνα είχε εξασφαλίσει κοινωνική ασφάλεια στους Ευρωπαίους. Παρ'όλα αυτά, ο πόλεμος στην έναρξή του σίγουρα θα πλημμύρισε τους πάντες με ενθουσιασμό, καθώς έμοιαζε με επανάσταση κατά της πολιτικής καταπίεσης και παρακμής. Εκείνοι που ένιωθαν την ανάγκη για αλλαγή ίσως να διαισθάνθηκαν ότι πλησίαζε η ώρα της «λύτρωσης». Μετά από χρόνια έξαρσης της εθνικιστικής ρητορικής, ο πόλεμος ίσως να ήταν η κάθαρση και η απαλλαγή. Φυσικά, αυτό γρήγορα ανατράπηκε, από τη στιγμή που η κλιμάκωση των πολεμικών επιχειρήσεων και η ωμή βία δεν άφησαν πολλά περιθώρια για ενθουσιασμούς και τυμπανοκρουσίες.

Μεγάλη ηττημένη χώρα φαντάζει η Γερμανία, καθώς με το τέλος του πολέμου σε όλα τα επίπεδα ταπεινώθηκε στρατιωτικά και εδαφικά. Όμως, η Κεντρική Ευρώπη και μέρος της Ανατολικής ηττήθηκαν εξίσου από τον πόλεμο αυτό, εάν υπολογίσει κανείς το ανθρώπινο δυναμικό, που θυσιάστηκε και τη βαθιά αλλαγή στα πολιτικά πράγματα. Η Γερμανία έχασε κατά κράτος ουσιαστικά με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών (1919), καθώς τής επιβλήθηκε αποστρατικοποίηση, καταβολή πολεμικών αποζημιώσεων στις χώρες που επλήγησαν και υποχρέωση να παραχωρήσει τις περιοχές της Αλσατίας και της Λωραίνης³⁶.

i) Μία από τις κύριες συνέπειες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχε άμεση σχέση με τα χαρακώματα, που διανοίχθηκαν για τις αιματηρές μαχες³⁷. Πόλεμος των χαρακωμάτων ονομάστηκε, αφού χαραχτήκαν εκατοντάδες χιλιόμετρα σε όλη την Ευρώπη και οι στρατιώτες παρέμεναν εκεί, μέχρι να δοθεί το σύνθημα της μάχης.

³⁶ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.81.

³⁷ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.116.

Επιτίθενται και όσοι γλιτώσουν τον θάνατο, φεύγουν. Έτσι, ο πόλεμος διακρίνεται για τη στασιμότητά του, καθώς οι στρατιώτες κρύβονται στα χαρακώματα για πάρα πολύ καιρό και το μέτωπο δεν αλλάζει. Χιλιάδες στρατευμένοι, λοιπόν, αναμένουν με αγωνία μέσα στη γη και λόγω της στασιμότητας έχουν τον χρόνο να αναπτύξουν μεταξύ τους ισχυρούς δεσμούς συντροφικότητας. Πρόκειται για μέτωπο που βρίσκεται μακριά από την “πολιτισμένη κοινωνία”, ο πόλεμος εκτυλίσσεται στα πεδία των μαχών. Μακριά από το σπίτι τους, αναπτύσσουν συλλογική ταυτότητα με στοιχεία ηρωισμού, τα οποία, μάλιστα, θα επιβιώσουν και μετά την παύση του πυρός.

Οι ενώσεις των βετεράνων, που ιδρύθηκαν, θα εξάρουν τις πολεμικές αξίες έναντι της συμβιβασμένης κοινωνικής ζωής. Οι αξίες του στρατού αναδεικνύονται ως οι συλλογικές αξίες ενός ολόκληρου έθνους. Η κουλτούρα του στρατού διαδίδεται με μεγάλη ταχύτητα, μαζί με την στρατιωτική ορολογία και τα σύμβολα, ενώ μετατρέπεται σε μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό φάνηκε αργότερα, όταν δημιουργήθηκαν οι πολιτοφυλακές, με προσβάσεις στην πολιτική ζωή, αλλά και παρακρατική δράση, στις περιπτώσεις των φασιστών και των ναζί.

ii) Η απαξίωση των φιλελεύθερων συνταγματικών κυβερνήσεων ήταν μία ακόμη δύσκολη στιγμή μετά το τέλος του πολέμου. Ενώ τα περισσότερα καθεστώτα μετά τη λήξη είναι δημοκρατικά, κατά τη δεκαετία του 1920 θα κλονιστούν³⁸. Το 1919 στην Ουγγαρία έχουμε την πρώτη δικτατορία, ενώ είχε προηγηθεί η επανάσταση του Μπέλλα Κουν. Δικτατορία, όμως, εμφανίστηκε και στην Ισπανία του RIVERA, το 1927 δικτατορικό καθεστώς επιβάλλεται και στην Πορτογαλία. Στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα περισσότερα καθεστώτα μεταβλήθηκαν σε αυταρχικά, με εξαίρεση τη Γαλλία και το Βέλγιο.

Με το τέλος του πολέμου, δημιουργούνται νέα κράτη, η Φινλανδία, η Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών, των Σλοβένων, οι Βαλτικές Δημοκρατίες. Αυτά τα κράτη αναλαμβάνουν να εκδώσουν συντάγματα, καθώς πιστεύουν ότι αρκεί ένα φιλελεύθερο κλίμα, για να λειτουργήσουν τα πράγματα δημοκρατικά. Όμως, οι ελλείψεις είναι πολλές και τα συντάγματα αυτά αποδυναμώνουν την εκτελεστική εξουσία, με αποτέλεσμα την αστάθεια και την εναλλαγή των κυβερνήσεων. Δίνονται υπερβολικά δικαιώματα στις περιφέρειες και αποδυναμώνεται το κέντρο αποφάσεων. Ακόμη, η αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης οδήγησε σε πανσπερμία μικρών κομμάτων, χωρίς εμβέλεια και πολιτικό

³⁸ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.117-118.

πρόγραμμα, με αποτέλεσμα οι εκάστοτε κυβερνητικοί θώκοι να είναι δέσμιοι ευκαιριακών συμμαχιών.

Η πολιτική αστάθεια δημιούργησε αντιδράσεις στην κοινωνία, η οποία επιζητούσε μία ισχυρή κυβέρνηση. Είναι εκείνη η εποχή, κατά την οποία εμφανίζεται μεγάλη συγκέντρωση αρμοδιοτήτων στην εκτελεστική εξουσία και η κοινωνία λειτουργεί βάσει διαταγμάτων. Παράλληλα, τα κοινοβουλευτικά καθεστώτα Δε μπόρεσαν να συγκρατήσουν την κάθοδο του αστικού πολιτισμού, ο οποίος πρέσβευε κυρίως την ατομικότητα και όχι τις συλλογικές αξίες. Επρόκειτο για έναν πολιτισμό υλιστικό, που δεν έδινε έμφαση στην πνευματική ανάπτυξη και είχε έντονα διαφθαρεί. Οι διανοούμενοι, όμως, εκθείαζαν την προτεραιότητα της συλλογικότητας και του ηρωισμού. Η αστική δημοκρατία δεχόταν τα πυρά από την ριζοσπαστική εκδοχή των σοσιαλιστών, οι οποίοι θεωρούσαν το καθεστώς εμπόδιο μιας επανάστασης. Αυτή η επανάσταση είναι έργο μιας μειοψηφίας, που θα ανατρέψει τους κατεστημένους θεσμούς.

Ίσως δικαιολογημένα να οδηγήθηκαν τα πράγματα σε επανάσταση, αφού το καθεστώς εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της αστικής τάξης, ενώ οι εργάτες ήθελαν την ανατροπή και αντικατάστασή του με μία δικτατορία του προλεταριάτου. Αυτή θα καταργούσε το κοινοβούλιο και θα ίδρυε τα συμβούλια των εργατών. Η ισχυρή, όμως, και οργανωμένη κριτική προήλθε από την Δεξιά, όχι την πάλαι ποτέ, αλλά μια νέα, πιο μαζική, η οποία επιθυμεί να στρέψει τον καπιταλισμό σε άλλη κατεύθυνση. Οι οπαδοί της δεξιάς πρότειναν νέους θεσμούς εκπροσώπησης, όπως ήταν ο κορπορατισμός, που θα αντικαθιστούσε το κοινοβούλιο. Υποστήριζαν ότι είχε επέλθει εκφυλισμός του κοινοβουλίου, ότι την πρώτη θέση είχαν τα κομματικά συμφέροντα και πως οι παραγωγικές τάξεις ήταν καιρός να αποκτήσουν εκπροσώπηση. Η ιδέα της οργανικής κοινωνίας ήταν το όνειρο των εργαζομένων, οι οποίοι θα εξέλεγαν τους εκπροσώπους και θα συμμετείχαν στη λήψη των αποφάσεων.

Οι κοινωνίες της δυτικής Ευρώπης δε μπόρεσαν να συγκρατήσουν την ορμή των νέων κρατών, τα οποία αδυνατούσαν να ελέγξουν τα νέα δεδομένα. Όταν αργότερα ο φασισμός ήταν αναπόφευκτος, οι αναβρασμοί διαδέχονταν ο ένας τον άλλο και τίποτε δε σταματούσε την χειρότερη περίοδο της γηραιάς ηπείρου³⁹.

iii) Πολλοί θα συμφωνούσαν ότι η άνοδος του εθνικιστικού ρεύματος στην Ευρώπη στάθηκε υπεύθυνη για τη μετάβαση προς τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και όταν έληξε, οι νικήτριες δυνάμεις

³⁹ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.112.

προσπάθησαν να δώσουν ένα οριστικό τέλος στις επικίνδυνες πτυχές του. Η βασική, πλέον, αρχή είναι η αυτοδιάθεση των λαών (η συγκρότηση ενός έθνους σε πολιτική οντότητα), αλλά τα κράτη που δημιουργούνται με το τέλος των εχθροπραξιών δεν είναι εθνικά ομοιογενή. Ο πολιτικός στόχος των νικητών με το σύνθημα της αυτοδιάθεσης είναι να αποδυναμωθεί η Γερμανία (και η Ρωσία), καθώς οι Γερμανοί έτρεφαν εδαφικές βλέψεις στα νέα κράτη, που δημιουργήθηκαν το 1919.

Η Γερμανία είναι η κατεξοχήν αναθεωρήτρια δύναμη την εποχή αυτή, η οποία «ονειρεύεται» τα εδάφη της Κεντρικής Ευρώπης ως έναν ενιαίο οικονομικό χώρο. Βάσει της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόβσκ, το γερμανικό κράτος πήρε στη δικαιοδοσία του εδάφη της Πολωνίας, των Βαλτικών δημοκρατιών και Ουκρανίας. Στα νέα αυτά κράτη υπήρχε το πρόβλημα των μεινοτήτων, που βρίσκονταν διάσπαρτες μέσα στο συμπαγές σώμα των διαφόρων εθνοτήτων. Η Πολωνία υπήρξε τότε ένα παράδειγμα πολυεθνικού κράτους, όπου κατοικούσε πλήθος Εβραίων, Λευκορώσων, Γερμανών, Ουκρανών.

Η Κοινωνία των Εθνών αναγνώριζε τα δικαιώματα των μειονοτήτων, αλλά κάτι τέτοιο δεν ίσχυσε στην πραγματικότητα. Οι μειονότητες, συνήθως, χρησιμοποιούνται από τα γειτονικά κράτη για αλυτρωτικούς σκοπούς, όπως στην περίπτωση των Γερμανών της Τσεχοσλοβακίας, που ήθελαν να τους ενώσουν με τη μητέρα πατρίδα. Οι μειονότητες θεωρούντο ξένο σώμα και τα συλλογικά τους δικαιώματα παραβιάζονταν σε κάθε περίπτωση. Στις πολιτικές κατά των μειονοτήτων κυριαρχεί ο αντισημιτισμός, όπου οι Εβραίοι πιστευόταν ότι έπρεπε να απομονωθούν. Αυτή η διαδικασία εθνικής ομογενοποίησης είχε και μερικές ακραίες εκδοχές, όπως συνέβη με τη γενοκτονία των Αρμενίων από τους Τούρκους (1915-1923). Σκοπός ήταν να αφανισθεί βιολογικά μια μειονότητα και σχεδόν οι Τούρκοι το πέτυχαν, δολοφονώντας τους μισούς Αρμενίους.

ii) Βαρύνουσας σημασίας κοινωνικό και πολιτικό γεγονός στην μεταπολεμική Ευρώπη και άμεση συνέπεια του πολέμου είναι η Ρωσική Επανάσταση του 1917. Η Ρωσία δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις κακουχίες του πολέμου και ο απλός λαός αντιδρά έντονα⁴⁰. Ξεσπούν εξεγέρσεις στην πρωτεύουσα, ενώ και το στρατιωτικό σώμα συνέβαλε στην κατάρρευση και κατάλυση του τσαρικού καθεστώτος. Όταν ο πόλεμος ξεκίνησε, η κατάσταση χειροτέρευσε, καθώς τα λαϊκά στρώματα εναντιώθηκαν στην καθεστηκυία τάξη της καταπίεσης και της κρατικής «αποσύνθεσης». Μετά την πτώση του

⁴⁰ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.88.

τσάρου, ανέλαβε χρέη διακυβέρνησης ο Κερένσκι, που και αυτός ανετράπη, όταν ξεσηκώθηκαν οι Μπολσεβίκοι και εγκαθίδρυσαν την δικτατορία του προλεταριάτου⁴¹.

Η Ρωσική Επανάσταση, λοιπόν, εισήγε ένα νέο κοινωνικό σύστημα (εκείνο των Μπολσεβίκων), αλλά και το φόβο για μια εξάπλωση της επανάστασης στην υπόλοιπη Ευρώπη. Είναι η πρώτη φορά που υποτίθεται ότι οι θεωρίες περί σοσιαλισμού θα λειτουργήσουν και στην πράξη, αλλά η απόπειρα αποτυγχάνει, όταν το επαναστατικό ρεύμα διακόπτεται και τελειώνει το 1920. Η επανάσταση εδραιώνεται στη Ρωσία και γίνεται καθεστώς με αυταρχικό ηγέτη τον Λένιν. Εκείνος κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες να κυριαρχήσει ολοκληρωτικά, επιδεικνύοντας τις αντιπαλότητες με το προηγούμενο τσαρικό καθεστώς. Μέσα από την κομμουνιστική διεθνή (Κομιντερν), τα κομμουνιστικά κόμματα, μετά την επανάσταση, θεωρούνται μία ακραία εκδοχή του σοσιαλισμού⁴².

Τα γεγονότα του 1917 τροφοδοτούν και τους φόβους στα μεσαία στρώματα, όχι μόνο της Ρωσίας, αλλά και της υπόλοιπης Ευρώπης, καθώς η αγριότητά τους θεωρείτο απειλή για την κοινωνία. Μία από τις παραμέτρους του φασισμού και του ναζισμού.

Η εποχή μετά τον πόλεμο αποτελεί μια βαθειά κρίση του φιλελευθερισμού, όχι μόνο στους τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας, αλλά και στον χώρο της οικονομικής ανάπτυξης. Οι οικονομίες των κρατών είναι κατεστραμμένες, καθώς σε όλη τη διάρκεια του πολέμου οι οικονομικές δραστηριότητες είχαν στραφεί στην εξυπηρέτηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Με το τέλος των εχθροπραξιών γίνονται προσπάθειες να επιστρέψουν τα κράτη στη φιλελεύθερη οικονομία, πράγμα που σημαίνει πως η αγορά θα καθορίζει τα πάντα, το κράτος δε θα παρεμβαίνει, ώστε να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη.

Το κυρίαρχο ζήτημα ήταν η ανοικοδόμηση των χωρών μετά τον πόλεμο σε όλους τους τομείς ανάπτυξης, κυρίως, όμως, ήταν ένα πρόβλημα που αφορούσε στη Γερμανία, καθώς έπρεπε να καταθέσει πολεμικές αποζημιώσεις προς το γαλλικό κράτος. Πάντως, η Ευρώπη βγαίνει από τον πόλεμο αυτό καταρρακωμένη και όλες οι προσπάθειες περιστρέφονται γύρω από άμεση ανάκαμψη.

---

⁴¹ Ι.Σ.Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 · 1945-Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1990, σελ.312-314.

⁴² Στάνλεϊ Πέιν, *οπ.π.*, σελ.121-122.

3. ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ

Μετά τη λήξη του πολέμου, η Ιταλία δεν κατάφερε να εκπληρώσει τα όνειρα μιας χώρας, που επιζητούσε πολιτική και κοινωνική ευημερία. Δεν υπήρχε Ιταλός, ο οποίος να ανεχόταν τη δραματική κατάσταση, καθώς χιλιάδες ήταν εκείνοι που υπέφεραν από την ανεργία ή τους πενιχρούς μισθούς. Μεγάλου μεγέθους απεργίες ξεσήκωναν τους καταπιεσμένους πολίτες και οι αντιδράσεις κατά τη διετία 1919-1920, προκάλεσαν συγκρούσεις με την αστυνομία⁴³.

Δεν ήταν η Ιταλία η μόνη χώρα που 'χτυπήθηκε' από τον πόλεμο και επικράτησαν άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Η δεκαετία μετά τον πόλεμο χαράχτηκε από βαθειά οικονομική ύφεση και πολλά ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να καταρρέουν. Μεγάλο ρόλο διαδραμάτισε το κραχ του 1929 στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης και, λόγω των σχέσεων των Η.Π.Α. με χώρες της Ευρώπης, επηρεάστηκαν αρνητικά και οι τελευταίες. Οι τάξεις που βίωναν περισσότερο το κλίμα αυτό ήταν οι εργάτες, που ένιωθαν καταδικασμένοι, και οι αγρότες⁴⁴.

Εξελίξεις υπήρξαν και στην πολιτική, όπου οι συνεχείς απογοητεύσεις προς τις φιλελεύθερες κυβερνήσεις θα δώσουν ώθηση σε νέες πολιτικές κινήσεις. Σοσιαλισμός και Φιλελευθερισμός προσπαθούν να αποδείξουν ότι μπορούν να ανορθώσουν τις ερειπωμένες χώρες και εδώ ακριβώς παρεμβάλλει το φασιστικό κίνημα. Ο φασισμός αποβλέπει στην παλινόρθωση της αρχικής τάξης πραγμάτων, με τη διαφορά ότι επιθυμούσε να το κάνει με τον πιο αυταρχικό και επιθετικό τρόπο⁴⁵.

Τον Οκτώβριο του 1914 στην Ιταλία, συσπειρώνονται διάφορες ομάδες από τον χώρο των συνδικαλιστών και δημιουργούν την οργάνωση Fascio Rivoluzionario, που σήμαινε μία επαναστατική ένωση με αριστερή χροιά. Αργότερα, θα συνδεθεί με την εμφάνιση του ιταλικού φασισμού, αλλά αρχικά δεν παρουσίαζε καμία

⁴³ Στάνλεϊ Πέιν, *όπ.π.*, σελ.138-139.

⁴⁴ S.Berstein, P.Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, τ.3, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1997, σελ.67-69.

⁴⁵ S.Berstein, P.Milza, *όπ.π.*, σελ.65.

αρνητικότητα⁴⁶. Ο Μπενίτο Μουσολίνι εντάχθηκε στους κόλπους της Fascio στα τέλη του 1914 και στάθηκε το σπουδαιότερο στέλεχος της. Εργατική και αγροτική τάξη αντιπροσωπεύονται κατά κόρον στην οργάνωση (ενδεικτικό της απήχησης στα λαϊκά στρώματα) και η αντίδραση προς το έθνος διαλαλείται με τα μαύρα πουκάμισα. Τα φορούν τα μέλη, για να δείξουν την τραγική κατάσταση της χώρας⁴⁷.

Το 1919 ιδρύεται η Fasci Italiani από συνδικαλιστές, σοσιαλιστές και εθνικιστές οπαδούς, ένα κίνημα που συνδυάζει ετερόκλητα στοιχεία, αλλά δεν έχει ακόμη ένα σαφές ιδεολογικό σχήμα. Η παράδοσή του βασίζεται σε αυτή του εργατικού συνδικαλισμού. Το 1920 αριθμεί περίπου 2.500 μέλη, ενώ την ίδια χρονιά οι σοσιαλιστές δημιουργούν ένα ρεύμα επαναστατικότητας⁴⁸. Η βία στην Ιταλία γίνεται καθημερινό φαινόμενο εξαιτίας των αλληπάλληλων εξεγέρσεων και παρ'όλο που ο λαός περίμενε την μεγάλη αλλαγή μετά τον πόλεμο, τα πράγματα κατά το 1920 ήταν χειρότερα από πριν. Το επαναστατικό αυτό ρεύμα δεν άρσε καθόλου στους Fasci και οργανώνουν τις πρώτες ένοπλες ομάδες εφόδου, τα squadre, που χτυπούν τις απεργίες. Οι συγκρούσεις των Fasci θα αρχίσουν να ταυτίζονται με τους φασίστες και την ιδεολογία τους⁴⁹. Στις εκλογές του 1921 συμμετέχουν ως πολιτική δύναμη και καταφέρνουν να κερδίσουν 35 έδρες.

Τον Σεπτέμβριο του 1921, το κίνημα μετασχηματίζεται σε κόμμα με την ονομασία Partito Nazionale Fascista (Εθνικό Φασιστικό Κόμμα). Ο Μπενίτο Μουσολίνι αποκτά το προσωνύμιο Duce, που σημαίνει ηγέτης, και τα γνωρίσματα των φασιστών ανάγονται σε τάξη, πειθαρχία, ιεραρχία, ενώ υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός ισχυρού κράτους. Το κόμμα αυξάνει το δυναμικό του σε 220.000 και το 1922 είναι η χρονιά που εδραιώνεται η πολιτική τους δύναμη. Η βία μπορεί να ελέγχει σχεδόν τα πάντα και όλα δείχνουν ότι η κατάσταση θα αλλάξει⁵⁰.

Η νόμιμη κυβέρνηση αδυνατεί να επαναφέρει το κλίμα ηρεμίας και στη χώρα σαρώνουν οι απεργίες και οι διαδηλώσεις δυσαρέσκειας. Οι κοινωνικές συνθήκες ήταν οι κατάλληλες για τον Μουσολίνι και αποφασίζει τον Οκτώβριο του 1922 να κάνει την πορεία προς τη Ρώμη. Ο βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ δεν επιθυμεί την ένοπλη σύγκρουση, αν και ο Μουσολίνι δε θα μπορούσε να επιβληθεί, και ο φασίστας ηγέτης λαμβάνει την εξουσία. Το

⁴⁶ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.129.

⁴⁷ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.117.

⁴⁸ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.140, 145.

⁴⁹ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.147, 149.

⁵⁰ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.156, 159.

πραξικόπημα, λοιπόν, πέτυχε και έδωσε στον φασισμό την 'άνεση' να οργανώσει ένα διαφορετικό κράτος⁵¹.

Αρχικά, το καθεστώς είναι φιλελευθερίζον και τα πράγματα δείχνουν να μην έχουν αλλάξει ριζικά, ενώ και οι αναταραχές σταματούν. Το 1924 διενεργούνται εκλογές, οι φασίστες παίρνουν 375 έδρες και η πολιτική όψη της Ιταλίας αλλάζει. Η εξουσία γίνεται ολοκληρωτική και ο Μουσολίνι αποκτά όλες τις αρμοδιότητες ενός ηγέτη, ενώ το κόμμα φαντάζει ο απόλυτος κυρίαρχος. Το 1926 οργανώνονται οι πρώτες μεταρρυθμίσεις για την ανόρθωση του κράτους. Καταργούνται τα σωματεία των εργατών και οι τελευταίοι δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να απαιτήσουν οτιδήποτε από το εργασιακό περιβάλλον⁵².

Το καθεστώς σταδιακά μετατρέπεται πλήρως σε δικτατορικό και όλα τα γνωρίσματά του τίθενται σε εφαρμογή, όπως η συνεχής έκδοση διαταγμάτων, η προπαγάνδα, η τρομοκρατία, αλλά και μία μορφή αναπτυξιακής πολιτικής. Ο Αλφρέντο Ρocco ήταν εκείνος που δημιούργησε τους 'υπερφασιστικούς' νόμους, με αποτέλεσμα η Ιταλία να οδεύει ολοκληρωτικά προς την φασιστικοποίησή της⁵³. Η οικονομική πολιτική του κόμματος βασίστηκε στον περίφημο κορπορατισμό, όπου η κοινωνία αποτελεί ένα οργανικό σύνολο και τα μέλη του αλληλοεξυπηρετούνται για το καλύτερο αποτέλεσμα. Ο Μουσολίνι ενδιαφέρεται για τους αγρότες και τα έργα για την εξέλιξή τους ήταν πολλά. Βελτιώθηκαν οι ζωές των ανθρώπων σε καθημερινή βάση, κατασκευάστηκε εκτενές σύστημα σιδηροδρόμων. Το αρνητικό στην όλη υπόθεση ήταν η κρατική παρέμβαση σε κάθε βήμα, σε κάθε τομέα⁵⁴.

Ένα ακόμη ζήτημα που ήθελε να διευθετήσει ο Μουσολίνι ήταν και οι σχέσεις με την Καθολική Εκκλησία. Το 1929 πολιτεία και κλήρος υπέγραψαν από κοινού την Συμφωνία του Λατερανού, η οποία, όμως, διήρκεσε μόλις δύο χρόνια. Το καθεστώς αναγνώρισε την ανεξάρτητη υπόσταση του Βατικανού, αποζημίωσε την εκκλησία για τις απαλλοτριώσεις των περιουσιών που της ανήκαν και έδωσε στην εκκλησία τη δυνατότητα να οργανώσει τις δικές της δραστηριότητες, όπως τη διδασκαλία του καθολικισμού στα σχολεία⁵⁵.

Η φασιστική Ιταλία στη δεκαετία του 1930 ριζοσπαστικοποιείται σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων της. Η εξωτερική πολιτική του Μουσολίνι συνδέεται με την ίδρυση μιας

⁵¹ Ι.Σ.Κολιόπουλος, ό.π., σελ.343.

⁵² F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, ό.π., σελ.119.

⁵³ Στάνλεϊ Πέιν, ό.π., σελ.174.

⁵⁴ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, ό.π., σελ.120.

⁵⁵ 1) F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, ό.π., σελ.120-121.
2) Στάνλεϊ Πέιν, ό.π., σελ.308-309.

ιταλικής αυτοκρατορίας, καθώς επιθυμεί να διευρύνει τα σύνορα της χώρας μέσω αποικιών. Αυτό θα προσδώσει σεβασμό προς τη χώρα και θα την εδραιώσει ως μπεριαλιστική δύναμη⁵⁶. Έτσι, ο δικτάτορας στρέφεται στην Αιθιοπία και οικειοποιείται τα εδάφη της, δείχνοντας με τον τρόπο αυτό τις ξεκάθαρες προθέσεις του. Αρχικά, μάλιστα, πίστευε ότι θα είχε στο πλευρό του τις δύο μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, Βρετανία και Γαλλία, αλλά η πρώτη συμφώνησε με τον Χίτλερ για παρόμοιο σχέδιο με το ιταλικό⁵⁷. Κάποιος θα μπορούσε να διστάσει ότι ο Μουσολίνι δεν ήθελε αλλαγές συνόρων επί ευρωπαϊκού εδάφους, άσχετα εάν επεδίωκε να γίνει κυρίαρχος άλλων κρατών. Αυτό που ενδιέφερε πιο πολύ τον Ιταλό ηγέτη ήταν η επέκταση.

Οι επιδιώξεις του Μουσολίνι, μετά την επιτυχία του στο εξωτερικό, στρέφονται στην Ιταλία, καθώς τώρα θέλει να γίνει κυρίαρχος του παιχνιδιού στη χώρα του και ο μόνος τρόπος για να το πετύχει είναι η εντονότερη φασιστικοποίηση του κράτους. Συνεπώς, μεγαλύτερη εξουσία θα σήμαινε καλύτερο και αποδοτικότερο έλεγχο οποιασδήποτε δημόσιας δραστηριότητας, οπότε αναλαμβάνει και την διακυβέρνηση του στρατού, ενώ αυξάνονται οι στρατιωτικές δυνάμεις. Ο ρόλος του κράτους γίνεται ολοένα και πιο κεντρικός, η αγορά τίθεται στο σχέδιο ελέγχου με τη δημιουργία των καρτέλ και παρατηρείται μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση στην κοινωνία. Ο Μουσολίνι είχε απώτατο σκοπό να γίνει αρχηγός του κράτους, παντοδύναμος και αδιαμφισβήτητος, και τίποτε δε φαινόταν να στέκεται εμπόδιο σε αυτό του το όνειρο, καθώς οι αρμοδιότητές του ολοένα αυξάνονταν και η Ιταλία βρισκόταν «κάτω από τις φτερούγες του»⁵⁸.

Θα δυσκολευθεί αρκετά κάποιος να προσδώσει ένα σαφές δόγμα στον ιταλικό φασισμό και γενικότερα στο φασιστικό κίνημα της χώρας. Πέρα από τον ριζοσπαστικό κορπορατισμό, ο οποίος διέπει ολοφάνερα όλα τα στρώματα της δημόσιας και καθημερινής ζωής, δεν υποστηρίζεται καμία άλλη θέση, που να προέρχεται από κάποιο άλλο επίσημο καθεστώς. Ο εθνικοσοσιαλισμός στη Γερμανία, εξ ονόματος και μόνο, παραπέμπει σε ένα παρακλάδι της επαναστατικής, εθνικιστικής Δεξιάς, με περιεχόμενο που προσιδιάζει στον ακραίο σοσιαλισμό. Ο φασισμός, όμως, δεν άπτεται ούτε του

⁵⁶ S.Berstein, P.Milza, τ.3, όπ.π., σελ.86.

⁵⁷ 1) Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.332-333.

2) F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.121.

⁵⁸ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.335-337.

σοσιαλισμού ούτε του φιλελευθερισμού, αλλά μπορεί να προσδιοριστεί ως ένας τρίτος δρόμος στο εξαντλητικό δίλημμα “καπιταλισμός ή σοσιαλισμός;”. Βασικά στοιχεία στην Ιταλία εκείνης της εποχής ήταν η πίστη στον ένα ηγέτη, στο έθνος, στην πατρίδα. Τα έντονα μυστικιστικά γνωρίσματα του φασισμού (αλλά και του ναζισμού) είναι ευδιάκριτα και συναντώνται στους χαιρετισμούς μεταξύ των ανδρών, στα διάφορα σύμβολα, στις εντυπωσιακές τελετές.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της μορφής του Μουσολίνι και πώς αυτή διαμορφώθηκε μέσα από το έργο συγγραφέων και βιογράφων, ως την καθιέρωση του φασιστικού καθεστώτος. Ίσως δεν υπήρξε καμία πρόθεση εκ μέρους του κινήματος για υπερπροβολή και ωραιοποίηση του προσώπου του ηγέτη, αλλά να είναι αποτέλεσμα της συγγραφικής δραστηριότητας⁵⁹. Όπως και να έχει, πάντως, ο Μουσολίνι έγινε αντικείμενο λατρείας, παρ’όλες τις αρνητικές προσπάθειες κάποιων για τη γελοιοποίησή του.

Ο Ιταλός δικτάτορας είναι άμεσα συνδεδεμένος με τη δημιουργία μιας ιδιαίτερης θρησκείας, η οποία είναι συνυφασμένη με τους νεκρούς. Τα θύματα μαχών του πολέμου χαίρουν μεγάλης τιμής και τους αποδίδονται τα εύσημα ηρώων της πατρίδας στα πλαίσια πανηγυρικών τελετών. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Μουσολίνι έγινε σε μία τέτοια τελετή. Ο ίδιος πίστευε ότι η λατρεία των νεκρών μπορεί να αποτελεί τον συνδετικό κρίκο για τον λαό, καθώς όλοι αντιμετωπίζουν παρόμοια περιστατικά και θρηνούν αγαπημένα τους πρόσωπα⁶⁰.

Η εικόνα του Ντούτσε περιλαμβάνει ακόμη τις σταθερές αξίες που πρέπει να διέπουν μία σωστή ζωή. Η καταγωγή του, που φημολογείτο ότι ήταν αριστοκρατική, έδωσε το έναυσμα σε πολλούς θαυμαστές να επισκέπτονται τον τόπο που γεννήθηκε. Τα μέλη του συγγενικού του περιβάλλοντος, είτε εν ζωή είτε όχι, τυγχάνουν και αυτά σεβασμού. Η μητέρα του ανάγεται σε πρόσωπο σχεδόν ιερό και η εικόνα της μάνας τοποθετείται πολύ ψηλά και γίνεται αποδεκτή από το ευρύ κοινό. Ακόμη και η σύζυγος δεν μπορεί να φτάσει σε αξία τη μητέρα, καθώς αυτή θεωρείται η μόνη υπέρτατη μορφή. Άλλωστε, η σύζυγος δεν είναι καν ισότιμη με τον άνδρα, πόσο μάλλον με την ιεροποιημένη μάνα⁶¹.

Ο Μουσολίνι αφαίρεσε πολλά δικαιώματα από τις γυναίκες, με σκοπό να τους προσδώσει λιγότερο θηλυκά χαρακτηριστικά και να

⁵⁹ Πασσερίνι Λουίζα, *Σπαράγματα του 20ού Αιώνα – Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία*, Αθήνα: Νεφέλη, 1998, σελ.43.

⁶⁰ Πασσερίνι Λουίζα, *όπ.π.*, σελ.46, 48.

⁶¹ Πασσερίνι Λουίζα, *όπ.π.*, σελ.52,56,59.

τις καταστήσει περισσότερο δυναμικές. Κάτι που δεν είναι πολύ γνωστό άπτεται της θεώρησης ότι ο δικτάτορας εμπειρείχε ταυτόχρονα αρσενικά και θηλυκά στοιχεία, ανάλογα με το ρόλο που καλείτο να παίζει. Ενώ ως ηγέτης είναι μία απόλυτα επιβλητική και σκληρή μορφή, οι κινήσεις και τα έντονα λόγια του όταν μιλά στο πλήθος μοιάζουν με μια υστερική γυναίκα. Στην πραγματικότητα, ο Μουσολίνι συνδύαζε τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου, που από τη μια μπορούσε να επιβληθεί στους οπαδούς του, αλλά με έναν τρόπο γοητευτικό και πιο αποτελεσματικό. Η προσπάθειά του να γοητεύσει τα πλήθη γινόταν με τα μέσα που θα χρησιμοποιούσε μία γυναίκα για τον ίδιο ή παρόμοιο σκοπό⁶².

Στο πρόσωπο του Μουσολίνι και στην ηγετική μορφή του διαμορφώνεται επίσης και το πρότυπο της αρρενωπότητας. Ο φασισμός επιτάσσει τον χαρακτήρα ενός αρσενικού με πρόδηλα τα χαρακτηριστικά μιας επιθετικής και συχνά βίαιης προσωπικότητας. Ο άνδρας αυτός οφείλει να είναι μαχητής, ετοιμοπόλεμος, σκληρός και να αποστρέφεται καθετί που θυμίζει θηλυκό ή και μαλακό. Φυσικά, δεν μπορούν όλοι οι αρσενικοί αυτού του τύπου να είναι ισότιμοι, καθώς υπάρχει ο ένας και απόλυτος άρχων μέσα στην κοινωνία⁶³.

Η προπαγανδιστική πολιτική του καθεστώτος είχε σκοπό να απογειώσει την εικόνα του ηγέτη, διαμορφώνοντας την αντιληπτική ικανότητα του απλού λαού. Ενθαρρύνονται σε μεγάλο βαθμό τα ταξίδια στο εσωτερικό της Ιταλίας, όπως και οι αφίξεις ξένων επισκεπτών. Όλη η βιομηχανία του τουρισμού εργαζόταν για να ενισχύσει το ενδιαφέρον του κόσμου και να μπορέσει ο καθένας να απολαύσει τα αξιοθέατα, να θαυμάσει τη χώρα που δημιούργησε ο Μουσολίνι. Ακόμη και ο ίδιος υποδεχόταν όλους όσοι επιθυμούσαν να τον δουν από κοντά και να μαγευτούν με τους γοητευτικούς τρόπους του⁶⁴.

Έτσι, λοιπόν, ο Φασισμός μπορεί να κινητοποιεί τις μάζες, περιλαμβάνοντας στις τακτικές του και την προσωπολατρεία του δικτάτορα. Σε αυτά τα πλαίσια, και η νεολαία της Ιταλίας επιστρατεύθηκε για τους στόχους της φασιστικής προπαγάνδας και το 1937 οι διάφορες νεολαιίστικες οργανώσεις συγκροτούνται σε μία φασιστική νεολαία, την Gioventù del Littorio. Η οργάνωση αυτή αριθμούσε εννέα (9) εκατομμύρια μέλη, στην πλειοψηφία της αγόρια. Το φασιστικό καθεστώς δαπάνησε τεράστια χρηματικά ποσά στον τομέα της παιδείας, θεωρώντας τον ως τον πιο σημαντικό.

⁶² Πασσερίνι Λουίζα, όπ.π., σελ.61,63.

⁶³ Πασσερίνι Λουίζα, όπ.π., σελ.66,67.

⁶⁴ Πασσερίνι Λουίζα, όπ.π., σελ.88.

Παράλληλα, σχεδιάζονται θεσμοί, που καλύπτουν όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής ,όπως, για παράδειγμα, τον αθλητισμό και την τέχνη⁶⁵.

Ιδιαίτερα για την αισθητική και τα κριτήριά της στο φασιστικό καθεστώς, θα μπορούσαμε να πούμε πως έχουμε να κάνουμε με μία καλλιτεχνική πρωτοπορία σε σχέση με τον αντίστοιχο τομέα στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία. Ο Μουσολίνι⁶⁶ όμως, ήταν κάπως αρνητικός απέναντι σε αυτή την τέχνη της εποχής, καθώς πίστευε ότι, όσο πρωτοποριακή και αν είναι ή δείχνει, δεν αντικατοπτρίζει ούτε ακτινοβολεί τα πιστεύω της κυβέρνησής του. Επρόκειτο για μια τέχνη, που δε μιλά για ηρωισμό, οπότε δε βοηθά το έθνος, σύμφωνα με τον ίδιο. Δεν μπορούσε να επιλέξει ένα είδος, που να έχει γεννηθεί αποκλειστικά από/ για το φασιστικό κίνημα. Η καλλιτεχνική δημιουργία ήταν έντονη στη διάρκεια της φασιστικής εξουσίας, αλλά με κανένα επιχείρημα δε μπορούμε να κάνουμε λόγο για φασιστική τέχνη.

---

⁶⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.314.

⁶⁶ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.319.

4. NAΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Το ναζιστικό καθεστώς στη Γερμανία υπήρξε μία από τις πλέον απάνθρωπες διακυβερνήσεις στον κόσμο, με εκατομμύρια θύματα στο ενεργητικό της και ακραίους υποστηρικτές, ενώ καταγράφηκε στην ιστορία ως η μεγαλύτερη δολοφονική μηχανή. Ένα καθεστώς που ξεκίνησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έχει τις ρίζες του στον πρώτο, μόνο θυμό και πικρία προκαλεί, καθώς τίποτε αισιόδοξο ή καλό δεν μπορεί να ανασύρει κανείς από την ιστορική μνήμη. Και ίσως όλα αυτά να ακούγονται θλιβερά κατά έναν τρόπο επιτηδευμένο, όμως, η αλήθεια είναι πως ποτέ η Ευρώπη δεν είχε βιώσει στο παρελθόν κάτι τόσο βίαιο, κτηνώδες και ταπεινωτικό.

Αφετηρία για τον ναζισμό ως κίνημα στάθηκε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, από τη στιγμή που η Γερμανία υπέστη μία άνευ προηγουμένου ήττα σε στρατιωτικό επίπεδο και αυτή ήταν μια εξαιρετικής σημασίας αιτία. Η ευθύνη αποδόθηκε εξ ολοκλήρου στους πολιτικούς παράγοντες του κράτους, οι οποίοι, λέγεται, συνθηκολόγησαν με τους συμμάχους και «ξεπούλησαν» τη χώρα. Το πολεμικό μέτωπο της χώρας κατέρρευσε, επειδή το 1918 οι κομμουνιστές επαναστάτησαν στη Βαυαρία. Το 1919 δημιουργείται ένα κοινοβούλιο δημοκρατικού τύπου και κατασκευάζει την περίφημη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, σε μια προσπάθεια να γεννηθεί μια φιλελεύθερη εξουσία στη Γερμανία, η οποία παύει, πλέον, να αποτελεί αυτοκρατορία⁶⁷. Η δημοκρατία αυτή, όμως, που προερχόταν μέσα από ταπεινωτική συνθηκολόγηση και ήττα, δεν ήταν καθόλου ευπρόσδεκτη από ένα μεγάλο μέρος του γερμανικού λαού.

Εκείνο, όμως, που προξένησε τη μεγαλύτερη δυσφορία στους Γερμανούς και την φθίνουσα πορεία της χώρας, ήταν η Συνθήκη των Βερσαλλιών, που υπογράφηκε το 1919 από τη Βρετανία, τη Γαλλία και την Γερμανία⁶⁸. Οι όροι της ήταν επαχθέστατοι για την τελευταία και απετέλεσαν το σημείο αφετηρίας για τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις. Προβλεπόταν, λοιπόν, η Γερμανία να αποζημιώσει το γαλλικό κράτος, αφού αυτό είχε υποστεί τις περισσότερες ζημιές στο έδαφός του, και πίεζε για υπέρογκα χρηματικά ποσά. Το σύνολο των αποζημιώσεων άγγιζε τα 15 δισεκατομμύρια στερλίνες! Η Γερμανία,

⁶⁷ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.124.

⁶⁸ Ι. Σ. Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.322-324.

ακόμη, χάνει τις περιοχές της Αλσατίας και της Λωραίνης, που κατείχε από το 1870 και τις παραλαμβάνει η Γαλλία, ενώ και τα ανατολικά της εδάφη παραχωρούνται στην Πολωνία, η οποία εκείνη την εποχή συστήνεται ως κράτος. Η Γερμανία, παρ'όλα αυτά, θεωρεί πως τα εδάφη της Πολωνίας ανήκουν στην ίδια, καθώς εκεί κατοικούσαν γερμανόφωνοι πληθυσμοί. Επίσης, όλες οι αποικίες της αφαιρούνται και διανέμονται σε Βρετανία και Γαλλία, ενώ το κράτος υποχρεώνεται να περιορίσει τις στρατιωτικές της δυνάμεις, τον εξοπλισμό και να καταργήσει την πολεμική αεροπορία.

Οι αποζημιώσεις ήταν δυσβάστακτες για τη Γερμανία και δεν μπορούσε να ανταποκριθεί με άνεση. Η οικονομία της είχε φτάσει σε τραγικό σημείο, με ελλείμματα στις συναλλαγές και τον πληθωρισμό σε υψηλότατα επίπεδα, και το αποτέλεσμα ήταν η Γαλλία και το Βέλγιο να καταλάβουν την βιομηχανική περιοχή του Ρουρ, που είχε πολύ μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη και ανόρθωση της γερμανικής οικονομίας⁶⁹.

Δυστυχώς, η ανάδειξη της δημοκρατικής κυβέρνησης στη Γερμανία δεν έθεσε τέλος στην κρίση της κοινωνίας. Εν τω μεταξύ, μία σειρά επαναστάσεων συμβαίνουν σε διάφορες περιοχές και όλες αποτυγχάνουν με οικτρό τρόπο. Οι εξεγερθέντες θεωρούν ως υπεύθυνους τους πολιτικούς, τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές για την ήττα στον πόλεμο, ενώ εμφανίζονται στρατιωτικές ομάδες, που καταστέλλουν τις επαναστάσεις των σοσιαλιστών. Ανάμεσα σ'αυτές τις ομάδες καταστολής ήταν και το Γερμανικό Κόμμα Εργατών (Deutsche Arbeiterpartei), μία οργάνωση που δημιουργήθηκε το 1919 από τον ρατσιστή Τεόντορ Φριτς, αρχικά ασήμαντη και χωρίς την παραμικρή δύναμη⁷⁰.

Σε μια από τις συγκεντρώσεις που οργάνωνε το κόμμα αυτό παρευρέθη και ένας πρώην στρατιώτης από την Αυστρία ονόματι Αδόλφος Χίτλερ.

Ο βετεράνος αυτός γεννήθηκε το 1889 στο Waldviertel, ένα μικρό χωριό της Αυστρίας, ενώ το αρχικό όνομα του πατέρα του ήταν Schicklgruber⁷¹. Ο Αδόλφος, αφού τελείωσε το δημοτικό σχολείο, συνέχισε στη μέση εκπαίδευση το 1900. Οι επιδόσεις του δεν ήταν οι αναμενόμενες και ποτέ δεν βελτιώθηκαν, έως τη στιγμή της αποφοίτησης. Η συμπεριφορά του ήταν ιδιαίτερα αγενής απέναντι στους δασκάλους του, ενώ στα μάτια των άλλων παιδιών ήθελε να φαντάζει ηγεμονικός και αυταρχικός, άσχετα εάν έπειθε αρκετά⁷².

⁶⁹ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *όπ.π.*, σελ.329.

⁷⁰ Στάνλεϊ Πέιν, *όπ.π.*, σελ.222.

⁷¹ Kershaw Ian, *Χίτλερ -1889-1936 Ύβρις*, Αθήνα: Scripta, 2001, σελ.17.

⁷² Kershaw Ian, *όπ.π.*, σελ.31-32.

Ο νεαρός Αδόλφος είχε μεγάλη αδυναμία στις καλές τέχνες, αλλά πιο πολύ στη μουσική και την αρχιτεκτονική. Επιθυμούσε να γίνει διάσημος καλλιτέχνης και να μην είναι αναγκασμένος να αγωνιά για τα προς το ζην. Αποφασίζει, λοιπόν, να δώσει εξετάσεις στη Σχολή Καλών Τεχνών της Βιέννης το 1907, αλλά αποτυγχάνει. Η απόρριψη αυτή ήταν μία από τις χειρότερες εμπειρίες του Χίτλερ⁷³.

Τα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι την κήρυξη του πολέμου ήταν πολύ άσχημα για τον Χίτλερ, καθώς με δυσκολία τα έβγαζε πέρα. Πίστευε ότι η κοινωνία που τον περιέβαλε ήταν δύστροπη και καθόλου φιλική μαζί του. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, κατετάγει εθελοντικά στον στρατό της Γερμανίας. Εκεί αναπτύσσει έντονες εθνικιστικές τάσεις, σε συνάρτηση με την ήδη βεβαρυμένη διάθεση του και τα πικρά του συναισθήματα. Το 1916, όμως, τραυματίστηκε σοβαρά και αποσύρθηκε από το στράτευμα μέχρι την κατάπαυση του πυρός⁷⁴.

Μετά το τέλος του πολέμου, παρακολουθεί τις συγκεντρώσεις των εθνικιστικών ομάδων και γίνεται χαφιάς, συλλέγοντας πληροφορίες για τις κινήσεις τους. Το 1919 παρέστη σε συνάντηση του Γερμανικού Κόμματος Εργατών και γοητεύεται σε μεγάλο βαθμό από τα δόγματά του. Αναδεικνύεται σε βασικό ομιλητή της οργάνωσης και τον Φεβρουάριο του 1920 παρουσιάζει ένα πρόγραμμα επονομαζόμενο 'Εθνικός Σοσιαλισμός', ένα ακραία εθνικιστικό κείμενο, όπου υποστήριζε την καθολική ένωση των γερμανόφωνων λαών σε ένα έθνος, το οποίο θα βασιζόταν σε φυλετικά κριτήρια. Εμφανίστηκε ως πολέμιος του καπιταλισμού και αναφέρεται στα «τρία κακά», τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, τους Εβραίους και τους κομμουνιστές Μπολσεβίκους⁷⁵. Γενικότερα, οι ομιλίες του αφορούσαν στον ζωτικό χώρο που χρειαζόταν η Γερμανία, στον προσωπικό του αντιμαρξισμό και στα αντιεβραϊκά του αισθήματα⁷⁶.

Το 1921, η μικρή αυτή οργάνωση μετονομάζεται σε Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Κόμμα Εργατών (NSDAP) και ο Χίτλερ αναδεικνύεται αρχηγός του, ενώ θα αποκαλείται 'φύρερ', δηλαδή ηγέτης, οδηγός. Αυτό δεν έγινε τυχαία, βέβαια, καθώς ο Αδόλφος θεωρείτο σημαντική μορφή του κόμματος. Ήταν πολύ γνωστός στην τοπική κοινωνία του Μονάχου, είχε την ικανότητα να συγκεντρώνει τον κόσμο στις συναντήσεις, μεγάλη και προπαγανδιστική ευφράδεια, οπότε μπορούσε εύκολα να διεκδικήσει την ηγεσία⁷⁷.

⁷³ Kershaw Ian. όπ.π., σελ.37, 39.

⁷⁴ Kershaw Ian. όπ.π., σελ.109.

⁷⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.225, 226.

⁷⁶ Kershaw Ian. όπ.π., σελ.179.

⁷⁷ Kershaw Ian. όπ.π., σελ.185.

Ο Herr Χίτλερ, προκειμένου να καταστείλλει τις ταραχές και να αντιμετωπίσει τις συγκρούσεις με τους αντιπάλους, συστήνει τα περίφημα Τάγματα Εφόδου ή SA (Sturmabteilung)⁷⁸. Το 1923, τα μέλη του κόμματος έφτασαν τις 55.000 και η οργάνωση βρίσκεται σε φάση κλιμακούμενης ανάπτυξης, ενώ η εργατική κοινωνία αντιδρά με θετικό τρόπο στο κάλεσμα⁷⁹. Την ίδια χρονιά, έχουμε την είσοδο της Γαλλίας στο Ρουρ και δημιουργείται μεγάλη κρίση, την οποία εκμεταλλεύονται στο κόμμα και ο Χίτλερ αποφασίζει να προβεί σε πραξικόπημα⁸⁰, καθώς ήταν πολύ ατιμωτικό για τη χώρα. Εκατοντάδες εθνικιστές συγκεντρώνονται σε μία μπιραρία του Μονάχου και είναι έτοιμοι να ανατρέψουν την κυβέρνηση της Βαυαρίας. Δυστυχώς γι'αυτούς, επεμβαίνει η αστυνομία και το κίνημα διαλύεται. Ο Χίτλερ συλλαμβάνεται και οδηγείται στη φυλακή για έναν χρόνο, όπου θα γράψει το περίφημο έργο του *Mein Kampf* (Ο Αγών μου).

Το βιβλίο αυτό περιέχει τις βασικές αρχές και απόψεις του Φύρερ σχετικά με τα σχέδιά του για τη Γερμανία. Δεν πρόκειται για πολιτικό πρόγραμμα ούτε για χάραξη στρατηγικής υπέρ της επιβολής της χώρας στην Ευρώπη. Η έννοια της 'φυλής' έχει ένα σεβαστό ρόλο στο κείμενο, καθώς θεωρείται από τον Χίτλερ ως ο σημαντικότερος παράγοντας ανάδειξης της Γερμανίας και καταπολέμησης των επίδοξων εχθρών. Για τους Εβραίους μόνο κακή εικόνα έχει σχηματίσει και τους θεωρεί μιάσματα για το έθνος. Η μόνη λύση είναι να εξοντωθούν μαζικά και ριζικά, γεγονός που προοιωνίζει τον μετέπειτα φρικτό διωγμό τους στον πόλεμο. Την ίδια γνώμη είχε και για τους οπαδούς του μαρξισμού και του μπολσεβικισμού. Η κομμουνιστική επανάσταση μόνο προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει, καθώς έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα δόγματα του εθνικοσοσιαλισμού. Ο 'ζωτικός χώρος' είναι ακόμη ένα κυρίαρχο σημείο στα γραπτά του Χίτλερ. Η Γερμανία έχει ανάγκη από ένα πλήθος εδαφών, εκτεινόμενων σε ένα τεράστιο τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου, ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί στα πλαίσια των πραγματικών της δυνατοτήτων. Οι Γερμανοί υποτίθεται ότι ήταν πάρα πολλοί και απαιτούσαν τον χώρο που τους έπρεπε. Γεγονός ήταν, πάντως, πως οι Εβραίοι απασχολούσαν ιδιαίτερα τον μετέπειτα δυνάστη τους και τίθεται για πρώτη φορά 'εβραϊκό πρόβλημα'⁸¹.

⁷⁸ Kershaw Ian, όπ.π., σελ.175.

⁷⁹ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.227.

⁸⁰ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.228-229.

⁸¹ Kershaw Ian, όπ.π., σελ.278-285.

Τον Δεκέμβριο του 1924 ο Χίτλερ αποφυλακίζεται και αναλαμβάνει δράση από την αρχή. Πρώτο μέλημά του αποτελούσε η διεύρυνση της επιρροής του και η ενίσχυση της ηγεσίας του μέσα στο κόμμα. Μέλη του ναζιστικού κινήματος αναπτύσσουν πολιτική δράση σε κάθε τομέα των κοινωνικών δραστηριοτήτων και εκεί στρατεύουν νέα μέλη. Έβρισκε απήχηση στους αγρότες (ενώ σαν κόμμα είναι προσανατολισμένο στους εργάτες) η επιτυχία του αντανακλάται καλύτερα στο ύπαιθρο, για το λόγο ότι οι αγρότες ήταν ιδιαίτερα ανασφαλείς ως κατηγορία πολιτών, αφού γινόταν εισαγωγή προϊόντων από άλλες χώρες. Η ιδεολογία του κινήματος στόχευε και έδινε μεγάλη έμφαση στη γη και τους αγρότες, αναδεικνύοντας το στοιχείο της φυλετικής βαρύτητας του γερμανικού εδάφους. Πόλο έλξης αποτελεί το κόμμα για σπουδαστές και ακαδημαϊκούς, ενώ συνεχίζεται η προπαγανδιστική πολιτική με διαφημιστικό τρόπο⁸².

Έτσι, λοιπόν, ο Χίτλερ είναι έτοιμος για την κατάκτηση της κορυφής και οδεύει με ταχύ ρυθμό προς αυτή. Ένα στοιχείο τομής που συνετέλεσε στην άνοδό του στην καγκελαρία της Γερμανίας ήταν η οικονομική κρίση του 1929. Ο αντίκτυπος ήταν καταστρεπτικός για τη χώρα, αυξήθηκε δραματικά η ανεργία και όλα έδειχναν ότι το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας ήταν αδύναμο για να βοηθήσει τόσους ανέργους. Με γρήγορους ρυθμούς πολλαπλασιάζονταν οι άστεγοι, πολλοί μεταναστεύουν σε άλλες περιοχές, προκειμένου να βρουν μία δουλειά. Και ενώ οι ναζί προσπαθούν να βοηθήσουν στην κρίση αυτή, οι άνεργοι στρέφονται στο κομμουνιστικό κόμμα, καθώς η απήχηση του ναζιστικού κινήματος ήταν στα μεσαία στρώματα και όχι στους εργάτες⁸³.

Τα μεσαία στρώματα ζούσαν με το φόβο ότι θα καταρρεύσουν οικονομικά, ότι θα απειληθούν άμεσα από την οικονομική και κοινωνική κρίση. Αυτούς τους φόβους εκμεταλλεύεται το ναζιστικό κόμμα, υποστηρίζοντας ότι μεγάλο ρόλο στην κρίση διαδραματίζουν οι κομμουνιστές. Από την άλλη, το κομμουνιστικό κόμμα είχε αρκετή άνοδο από το 1928, όπως ακριβώς και αυτό των εθνικοσοσιαλιστών και οι δύο παρατάξεις συγκρούονται με πολλή βία. Την περίοδο αυτή, πολλοί πρώην ψηφοφόροι του σοσιαλιστικού κόμματος εισέρχονται στο ναζιστικό. Γενικότερα, το κόμμα του Χίτλερ είχε ένα φιλεργατικό προφίλ, ασχέτως εάν οι εργάτες αποτελούσαν ένα ελάχιστο ποσοστό των ψηφοφόρων. Έβλεπε τους εργάτες ως ισότιμους κοινωνικούς εταίρους, χωρίς να υιοθετεί τον δεσποτικό χαρακτήρα του σοσιαλισμού, και δεν αποξένωνε τα μεσαία στρώματα. Οι ναζί απευθύνονταν στην κοινωνία συνολικά, στοχεύοντας στα συμφέροντα της εθνικής οικονομίας, έκαναν λόγο για αυτάρκεια, απομάκρυνση

⁸² Kershaw Ian, *όπ.π.*, κεφ.8, σελ.293-353.

⁸³ Στάνλεϊ Πέιν, *όπ.π.*, σελ.241, 247.

των αλλοδαπών εργατών από τη Γερμανία. Μάλιστα, καθώς κομμουνιστές και σοσιαλιστές βρίσκονταν στο μέσο μιας διαμάχης, το ναζιστικό κόμμα άρχισε να υπερισχύει του σοσιαλιστικού⁸⁴.

Στα μέσα του 1932, η καγκελαρία του Heinrich Brüning (Μπρούνινγκ) απομακρύνεται λόγω αδυναμίας πολιτικού χειρισμού της οικονομίας⁸⁵ και αναλαμβάνει ο Franz von Papen (φον Πάπεν). Όμως, και ο τελευταίος χάνει τα καθήκοντά του και ο Hindenburg (Χίντενμπουργκ), πρόεδρος της γερμανικής δημοκρατίας, διορίζει τον Kurt von Schleicher (Σλάιχερ). Έπειτα, όμως, ο Hindenburg δίδει τα σκήπτρα του επικεφαλής της καγκελαρίας στον Αδόλφο Χίτλερ και ο ηγέτης των ναζί αναλαμβάνει εξουσία, κάτι που επιθυμούσε πολύ καιρό. Στις 30 Ιανουαρίου του 1933, ο Χίτλερ ορκίζεται επίσημα⁸⁶. Αρχικά, μόνο τρία υπουργεία δίνονται για διοίκηση σε αντιπροσώπους του κόμματος των ναζί, αλλά αυτό δε σήμαινε τίποτε, καθώς πλησίαζε η ώρα της πλήρους διακυβέρνησης⁸⁷. Ίσως να υπολόγιζαν ότι έτσι οι ναζί δεν θα είχαν μεγάλη δύναμη.

Ο Αδόλφος Χίτλερ, λοιπόν, κατάφερε να πάρει στα χέρια του την πολυπόθητη εξουσία, που θα τον καθιστούσε απόλυτο άρχοντα της Γερμανίας και, γιατί όχι, ολόκληρης της Ευρώπης. Σκοπός του μοναδικός δεν είναι άλλος από το να αποκτήσει τον αποκλειστικό έλεγχο της εξουσίας, χωρίς κανένα περιορισμό. Η άμεση κίνηση που τον ενδιέφερε ήταν να νικήσει στις επόμενες εκλογές, ώστε να αποδείξει πως η δύναμή του δεν οφείλεται σε συνεργασίες, αλλά στην εμπιστοσύνη του γερμανικού λαού. Πολύ γρήγορα, λοιπόν, προκηρύχθηκαν εκλογές και το κλίμα είναι τεταμένο. Το γερμανικό κοινοβούλιο (Reichstag) παραδίδεται στη μανία μιας πυρκαγιάς και κατηγορούνται οι κομμουνιστές. Φυσικά, γι'αυτό ευθύνονται οι ναζί, αλλά ήταν ένας τρόπος να απομακρυνθεί ένας από τους 'εχθρούς'⁸⁸. Δημιουργούνται αναταραχές και η αστυνομία, που βρίσκεται στη δικαιοδοσία ναζι υπουργού, προβαίνει σε συγκρούσεις και συλλήψεις υπόπτων, προΐδεάζοντας το μελλοντικό κλίμα. Στις εκλογές του Μαρτίου 1933 το ναζιστικό κόμμα κερδίζει με διαφορά το 52% των ψήφων και 340 έδρες σε σύνολο 647, δίνοντας στον ηγέτη του την ευτυχία της ολοκληρωτικής διακυβέρνησης⁸⁹.

⁸⁴ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.248, 249.

⁸⁵ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.242.

⁸⁶ Ι.Σ.Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.349.

⁸⁷ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.130.

⁸⁸ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.130.

⁸⁹ Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.254.

Οτιδήποτε φιλελεύθερο και δημοκρατικό θεωρήθηκε απόλυτα εχθρικό και έπρεπε οπωσδήποτε να εξουδετερωθεί, καθώς μόνο κακό θα προξενούσε στον γερμανικό λαό. Έτσι, λοιπόν, άρχισαν οι διώξεις των ‘εχθρών’ με κάθε μέσο και βάσει κάποιων νόμων οι πολίτες απέκτησαν μόνο υποχρεώσεις και ελάχιστα δικαιώματα. Ο Φύρερ ήθελε επί γερμανικού εδάφους να κατοικούν μόνο εκείνοι που συγκέντρωναν τα χαρακτηριστικά των εκπροσώπων της ‘Αρίας Φυλής’. Ένα παντοδύναμο και αυταρχικό καθεστώς είχε τη δυνατότητα να επιχειρήσει την πραγματοποίηση των σχεδίων του και ο Χίτλερ δεν άργησε καθόλου⁹⁰. Ο τρόπος για να επιτευχθεί το όνειρο των Αρίων ήταν να δημιουργηθεί μία κοινωνία, η οποία να στηρίζεται πάνω στα δόγματα της φυλετικοποίησης και των διακρίσεων που εκείνη υπαγορεύει. Ο δικτάτορας διαμόρφωσε ένα φυλετικό κράτος «πρόνοιας» και όρισε τα μέτρα για τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ανθρώπινων ομάδων, που δεν ανταποκρίνονταν στα φυλετικά κριτήρια.

Οι Εβραίοι ανήκαν σε μια ‘κατηγορία’ ανθρώπων, που υποτίθεται ότι απειλούσαν τη βιολογική και ηθική υγεία του έθνους. Με νόμο του 1935 τους αφαιρείται η πολιτική ιδιότητα και με το πέραςμα του χρόνου, χάνουν τα περισσότερα δικαιώματά τους. Οι περιουσίες τους δημεύονται και πολλοί αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα⁹¹.

Ένα φυλετικό κράτος έπρεπε να περιορίσει τα στοιχεία εκείνα που θα επηρέαζαν τα θεμέλια της Γερμανίας. Οι κάθε είδους ασθενείς αποτελούσαν κίνδυνο, καθώς υπήρχε περίπτωση να μεταδοθούν με τρόπο κληρονομικό νοσήματα που θα μετέβαλλαν την ιδιοσυστασία του Άριου πληθυσμού. Επομένως, οι άνθρωποι αυτοί δεν έπρεπε να κάνουν παιδιά και η στειρώση φάνταζε μία πολύ καλή λύση. Ως το τέλος του 1937, χιλιάδες άνθρωποι είχαν στειρωθεί. Ακόμη μία τέτοια «λύση» στάθηκε η ευθανασία εκείνων που έπασχαν από ανίατες αρρώστιες⁹²!

Άλλοι νόμοι και ειδικές διατάξεις οργάνωσαν από την αρχή το κράτος του Χίτλερ και το τροποποίησαν έτσι, ώστε να υπηρετούν οι πάντες τα συμφέροντα του ολοκληρωτισμού. Εάν δεν υπήρχε το φάντασμα της δικτατορίας και του κλίματος τρόμου, οι αλλαγές που έγιναν στην οικονομία και την ανάπτυξη της Γερμανίας θα ταίριαζαν σε κράτος απόλυτα ελεύθερο, ειρηνικό και χωρίς προβλήματα⁹³.

⁹⁰ Ι.Σ.Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.350.

⁹¹ Ι.Σ.Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.350.

⁹² Στάνλεϊ Πέιν, όπ.π., σελ.281-282.

⁹³ Ι.Σ.Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.351.

Το κράτος του Χίτλερ έβαλε σε εφαρμογή μία απίστευτη προπαγανδιστική μηχανή, αποσκοπώντας στη θετική αντίδραση του λαού. Άλλωστε, κάθε κράτος αυτού του τύπου μόνο με παγίδες και “αληθινά ψέμματα” δύναται να πείσει τον λαό για όσα κάνει και αποφασίζει «γι’ αυτόν». Οι θεωρίες που χρησιμοποίησαν οι ναζί για την ιστορία του γερμανικού έθνους και την ανωτερότητά του σε σχέση με τους άλλους είχαν διεγείρει τα αυτιά των Γερμανών και κανείς δεν αμφισβητεί ότι και κάποιοι άλλοι να ήταν στη θέση τους θα αντιδρούσαν μάλλον θετικά. Οι μύθοι του εθνικιστικού παρελθόντος και η διακήρυξη περί μοναδικότητας της Γερμανίας ήταν δύο στοιχεία, που δύσκολα περνούν απαρατήρητα ή και ασχολίαστα. Επίσης, η διάδοση των ψευδο-επιστημονικών θεωριών στάθηκε ιδιαίτερα επιτυχής, καθώς υποστηριζόταν ότι η Λευκή Φυλή οφείλει να διατηρήσει την καθαρότητα του αίματός της και να αποφύγει τις επιμιξίες. Ο γερμανικός λαός έπρεπε να ανταποκριθεί στις επιταγές του έθνους και να κάνει το καθήκον του⁹⁴.

Τα παραπάνω μόνο κλίμα μισαλλοδοξίας και άκρατου εθνικισμού μπορούσαν να διαμορφώσουν και, έτσι, ο κόσμος θα ήταν πλέον πολύ εύπλαστος για να ταχθεί εναντίον οποιασδήποτε απειλής τού επεδείκνυε το καθεστώς. Οι Εβραίοι ήταν μία από αυτές. Από το 1935, οι Εβραίοι βρίσκονται στο στόχαστρο του κράτους μετά από θέσπιση νόμων και με την έναρξη του πολέμου θα αποφασιστούν συστηματικές διώξεις, εγκλεισμοί και θα οργανωθεί η εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων⁹⁵.

Ο Χίτλερ, αποκτώντας όλο και περισσότερες δικαιοδοσίες, κατάφερε να οργανώσει ένα τερατώδες, γραφειοκρατικό καθεστώς, με αμέτρητες διοικητικές υπηρεσίες. Το δαιδαλώδες αυτό κράτος είχε σκοπό να επιβλέπονται καλύτερα οι εργασίες και να ελέγχονται πιο σωστά οι εργαζόμενοι.

Το ολοκληρωτικό κράτος ήταν πολύ αυταρχικό και η ελευθερία μία λέξη ουτοπική. Τα πάντα βρίσκονταν ‘κάτω από το μικροσκόπιο’ και ο πολίτης αποτελούσε μόνο μια μικρή παραγωγική μονάδα. Η πληροφορία λογοκρινόταν και το καθετί έπρεπε να φιλτραριστεί μέσω της προπαγάνδας. Η ναζιστική κοινωνία εφηύρε εκείνο τον τύπο ρατσισμού, που αφορούσε στους αλλοεθνείς, αλλόθρησκους και ‘αλλόφυλους’. Η ομογενοποίηση των πολιτών του έθνους θα έπρεπε να βασιστεί σε φυλετικά και φυσικά κριτήρια. Η πολιτική βία πήρε νέες διαστάσεις και χρησιμοποιείτο για εξόντωση και εδραίωση της εξουσίας⁹⁶.

⁹⁴ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.131.

⁹⁵ F.-G.Dreyfus, R.Marx, R.Poidevin, όπ.π., σελ.136.

⁹⁶ Ι.Σ.Κολιόπουλος, όπ.π., σελ.352-354.

5. ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πόσο εύκολο είναι για έναν ερευνητή να ανακαλύψει τους παράγοντες, οι οποίοι οδήγησαν στην εμφάνιση και άνοδο των κινημάτων φασιστικού τύπου; Μελετώντας την ιστορική εξέλιξη των κρατών πριν την φασιστικοποίησή τους, μπορούμε να επιχειρήσουμε τη διαμόρφωση ενός γενικού πλάνου των αιτίων και των αφορμών. Πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες διαμόρφωσαν στην Ευρώπη το κλίμα και προετοίμασαν το έδαφος για την εδραίωση φασιστικών κυβερνήσεων. Καθεστωτικές μεταβολές, κοινωνική δυσαρέσκεια, ανάδειξη συντηρητικών απόψεων και πολιτικών σχηματισμών σε βάρος των φιλελεύθερων είναι μερικοί από αυτούς.

Τα φασιστικά κινήματα ήρθαν να αλλάξουν τις καταστάσεις, σύμφωνα με τις δικές τους ιδέες και θέλησαν να δώσουν μία νέα τροπή στα πράγματα. Η νομιμοποίηση της βίας και ο κεντρικός της ρόλος στο ευρύ φάσμα των τομέων της ζωής αποτελούσαν συστατικά στοιχεία του φασισμού. Οι ένοπλες επιθέσεις και συγκρούσεις καθίσταντο συνήθειες πρακτικές του και όλες οι οργανώσεις έχουν στους κόλπους τους παραστρατιωτικές ένοπλες ομάδες, οι οποίες δρουν ως σώματα ασφαλείας. Τα δόγματα της γενναιότητας, του θάρρους στη μάχη και της αυτοθυσίας για την πατρίδα και τους ηγέτες της κυριαρχούσαν στις ομιλίες και στις συγκεντρώσεις. Ένα επαναστατικό κλίμα βασισμένο στην αιματηρή βία ήταν διάχυτο σε πολλές χώρες.

Το ιδανικό της ισότητας, η προβολή του εξισωτισμού όλων των πολιτών ενός έθνους ήταν αρκετά βολικές διακηρύξεις, τις οποίες προέβαλαν οι φασιστικές οργανώσεις. Όλοι όσοι συμμετέχουν στην εθνική υπόσταση είναι καθ'όλα ομότιμοι και κανείς δε διακρίνεται από τον άλλο. Παρ'όλα αυτά, όμως, διατηρούνται οι κοινωνικές τάξεις και οι πολίτες ιεραρχούνται βάσει των οικονομικών τους προσόδων. Φαίνεται πως οι φασίστες ηγέτες ήθελαν να αποδείξουν ότι η οικονομική κατάσταση δεν έχει καμία αξία μπροστά στο έθνος. Στοιχεία μυστικιστικά διαπνέουν τα κινήματα, με τα σύμβολα, τις μεγαλειώδεις παρελάσεις, τις χαρακτηριστικές κινήσεις χαιρετισμού, που δηλώνουν μία προσπάθεια να αγγίξουν την ψυχή των μελλοντικών οπαδών, να προβάλλουν έναν δεσμό μεταξύ τους και μεταξύ του ηγέτη και αυτών. Ο κορπορατιστικός τρόπος αντίληψης της φασιστικής κοινωνίας είχε τη δική του προτεραιότητα, όπως πρώτο ερχόταν το σύνολο, το έθνος, το οποίο έπρεπε να είναι οργανικά δομημένο, ώστε να είναι ανθεκτικό και να προσφέρει ασφάλεια σε όσους το αποτελούν.

Επόμενος στόχος της εργασίας είναι να δούμε την επίδραση του φασιστικού φαινομένου στον τομέα του ρατσισμού. Οι αυταρχικές κυβερνήσεις καθιέρωσαν πρακτικές που κάλυπταν μεγάλο φάσμα της κοινωνικής ζωής και που μπορούν να χαρακτηριστούν ιδιαίτερα σκληρές. Χρησιμοποίησαν ακραίες μεθόδους σε πολλές περιπτώσεις, με σκοπό να καταστείλουν τις αντιδράσεις και τους αντιρρησίες. Βασίστηκαν σε ρατσιστικά δόγματα και απάνθρωπες απόψεις, ώστε να καταφέρουν να «πολεμήσουν» εκείνους που υπονόμειαν το καθεστώς. Οι ρατσιστικές ενέργειες στηρίχτηκαν σε (ξεπερασμένες σήμερα) αντιλήψεις του παρελθόντος, προσαρμόστηκαν στα νέα τότε δεδομένα και μετατράπηκαν σε μεθόδους καταστολής και αποκλεισμού.

Έτσι, λοιπόν, είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την πορεία του ρατσισμού στον 20ό αιώνα μετά τον Β' παγκόσμιο Πόλεμο. Οι ανατροπές του φασισμού και οι «καινοτομίες» που επέφερε παρότρυναν τους υποστηρικτές των ρατσιστικών δογμάτων να οδηγήσουν τις θεωρίες σε διαφορετικά μονοπάτια, κρυμμένες πολλές φορές κάτω από διακριτικά και λιγότερο υποψιασμένα λόγια. Ο ρατσισμός σήμερα εμφανίζεται σχεδόν σε καθημερινή βάση και πολλοί είναι εκείνοι που δείχνουν να μην καταλαβαίνουν τη φύση των αντιδικιών. Όλα μοιάζουν πολύ με ένα κουβάρι μπλεγμένο, χωρίς να διαφαίνεται κάπου μια επίλυση.

Επομένως, υπάρχει πραγματικά ανάγκη να βρούμε και να μελετήσουμε τις συνέχειες μέσα στο χρόνο, τις ομοιότητες και τις διαφορές. Πώς και πόσο μεταβλήθηκαν τα πράγματα στην εποχή μας και σε τι ποσοστό είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε τις «κρυψώνες» του ρατσισμού; Η αναζήτηση των απαντήσεων είναι δύσκολη υπόθεση, όμως είναι στο χέρι μας να βρούμε τα κρυμμένα νοήματα και να προσπαθήσουμε να οχυρωθούμε πίσω από αληθινές ασπίδες ενάντια στον ρατσισμό.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΝΕΟΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

6. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ .

Μία από εκείνες τις κοινωνικές «νόσους», που ξεκινούν ως ιδεολογίες και καταλήγουν όργανο στα χέρια επιτήδειων, αλλά και που ευνοούνται από τις κοινωνικές συνθήκες, είναι και ο ρατσισμός. Μία έννοια με καθημερινή χρήση, που εκφέρεται από ποικίλα πρόσωπα, άλλοτε για να δηλώσει μια εχθρικής φύσης κατάσταση και άλλοτε για να καταδείξει πόσο άσκοπα χρησιμοποιείται μερικές φορές, με αποτέλεσμα να χάνει το πραγματικό της νόημα. Αυτή ακριβώς είναι και η παρατήρηση του Πιέρ-Αντρέ Ταγκιέφ, καθώς ο στοχαστής εμφανίζεται αρκετά επιφυλακτικός ως προς την άκριτη εκφορά της λέξης ρατσισμός⁹⁷. Από τη στιγμή που ο ρατσισμός εμπεριέχει πολυάριθμες αρνητικές επιπτώσεις και απευθύνεται στην άσχημη ανθρώπινη συμπεριφορά, καθίσταται πολύ εύκολο να χαρακτηρίζουμε μία κατάσταση ως ρατσιστική, τα κίνητρα που οδήγησαν εκεί ως ρατσιστικά, τους υποκινητές ως ρατσιστές κτλ. Επομένως, είναι επιτακτική ανάγκη να ξεκαθαριστούν τα όρια του ρατσισμού. Αυτό, βέβαια, δεν είναι εύκολο να γίνει, εφόσον οι εποχές αλλάζουν, οι εχθροί αλλάζουν, τα θύματα προσαρμόζονται ανάλογα με το είδος των διώξεων. Από την άλλη, εκείνοι που αποδέχονται και υποστηρίζουν τις θεωρίες του ρατσισμού, αναλογιζόμενοι την σύγχυση σχετικά με την πολυσημία του όρου, αντιδρούν με την ποικιλότητα της απόδοσης, λέγοντας ότι δεν είναι δυνατό τα πάντα να είναι ρατσισμός.

Φυσικά, δεν είναι όλα ρατσισμός, αλλά οι καθημερινές συζητήσεις για τέτοιου τύπου φαινόμενα, οι πληροφορίες για το ρατσισμό σχεδόν πάντα από τα μέσα ενημέρωσης, επωφελούν σαφέστατα τους ρατσιστές, που επικρίνουν αυτή την κατάσταση. Εκείνοι που αποδέχονται τις παραμέτρους του ρατσισμού ισχυρίζονται πως δεν έχουν την ικανότητα να εκφράσουν την άποψή τους χωρίς λογοκρισία, καθώς κατακρίνονται διαρκώς για γεγονότα τα οποία οι ίδιοι δε θεωρούν ρατσιστικά. Επομένως, προκύπτει ζήτημα ορισμού, αλλά και οριοθέτησης του φαινομένου, από τη στιγμή που εμφανίζεται με διαφορετικά πρόσωπα και δρα ανάλογα με τα κοινωνικά συμφραζόμενα. Τι είναι, λοιπόν, ο ρατσισμός και κατά πόσο είναι σε θέση ο καθένας από μας να ορίσει τα φαινόμενα αυτού του τύπου; Είναι ανάγκη να προσδιορίζουμε τις εναλλακτικές εκφάνσεις του, εφόσον η δραστηριότητά του δεν είναι σταθερή και ούτε λειτουργεί πάντοτε στην επιφάνεια. Έχοντας σκοπό να μάθουμε

⁹⁷ Πιέρ-Αντρέ Ταγκιέφ, *Ο Ρατσισμός*, Αθήνα: Τραυλός, 1998, σελ.7.

τον ρατσισμό σε βάθος, ώστε να αντιμετωπιστεί πιο αποτελεσματικά, είμαστε υποχρεωμένοι να εξετάσουμε τις καταβολές της ύπαρξής του, τις συνδέσεις του με την κοινωνία και τους ανθρώπους.

Ο ρατσισμός, λοιπόν, από γλωσσολογική πλευρά, είναι εμφανές ότι παράγεται από τον όρο ράτσα, που σημαίνει φυλή. Η λέξη 'φυλή' χρησιμοποιήθηκε έντονα με αρνητική χροιά κατά την περίοδο των μεγάλων ανακαλύψεων του 16^{ου} αιώνα, οπότε και άρχισε η ευρωπαϊκή αποικιοποίηση επί των νέων εδαφών. Ο δυτικός πολιτισμός, όταν ήρθε σε επαφή με τους διαφορετικής κουλτούρας και διαβίωσης κατοίκους της αμερικανικής ηπείρου, βρήκε εμφανείς διαφορές όχι μόνο στην πρόοδο, αλλά και στον τρόπο σκέψης και ζωής. Έχοντας ως βάση και αφετηρία τα δικά τους πρότυπα, θεώρησαν τους ιθαγενείς υπανθρώπους, τους τοποθέτησαν σε κατώτερη πνευματική βαθμίδα. Μάλιστα, επειδή η «εξομείωση» με τη Δύση θεωρήθηκε ο καλύτερος τρόπος βελτίωσης των ανθρώπων αυτών, χρησιμοποιήθηκαν πολλές μέθοδοι, ώστε οι ιθαγενείς να έρθουν κοντά στον δυτικό πολιτισμό και την χριστιανική θρησκεία μέσω ιεραποστολών. Πολλές φορές, όμως, η εξόντωσή τους αποτέλεσε μεγαλύτερη ευκολία στην κατάκτηση του Νέου Κόσμου, καθώς οι ιθαγενείς αποτελούσαν εμπόδιο και δυσκόλευαν το έργο των Ευρωπαίων. Άλλωστε, η δήθεν κατωτερότητα δεν θα δημιουργούσε τύψεις.

Έτσι, λοιπόν, οι Ευρωπαίοι «ανώτεροι» κατακτητές αποτέλεσαν την κοιτίδα της περίφημης φυλετικής ταξινόμησης των ανθρώπων και ξεκίνησε η κατηγοριοποίηση των λαών με βάση τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, το χρώμα του δέρματος και άλλες βιολογικές λεπτομέρειες. Οι λευκοί τέθηκαν αυτόματα στην κορυφή της πυραμιδοειδούς κατάταξης και οι άνθρωποι που απομακρύνονταν από τον λευκό τύπο θεωρούνταν «κατώτεροι». Η νεότερη Ευρώπη ανέδειξε πολλούς επιστήμονες, οι οποίοι ασχολήθηκαν ειδικά με τις διαφορές μεταξύ των λαών και διατυπώθηκαν εκ μέρους τους παγιωμένες αντιλήψεις άκρως δογματικές. (Οι φυλετικές διακρίσεις είναι γνωστό πως ξεκίνησαν με το δουλεμπόριο του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα στην αμερικανική ήπειρο, όπου στέλλονταν αφρικανοί ως εργάτες στις φυτίες των Ευρωπαίων αποίκων. Η Ευρώπη, όμως, του 19^{ου} αιώνα υπήρξε ο τόπος, όπου ο ρατσισμός και η φυλετική σκέψη έγιναν αντικείμενα ενασχόλησης από την διανόηση της εποχής και χάραξαν ανεξίτηλα την πορεία των ρατσιστικών φρικαλεοτήτων.)

Η διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου το 1789 εμπειρείχε τις καλές προθέσεις για εξίσωση όλων των ατόμων και, φαινομενικά, είχε διαγραφεί η ανθρώπινη υποταγή. Αυτό, όμως, δεν κράτησε για πολύ καιρό, καθώς τα ιδεώδη που επικράτησαν απηχούσαν στην ομορφιά, την καλαισθησία, την πνευματική εξύψωση, την ανώτατη μόρφωση. Φυσικά, τα ιδανικά αυτά δεν σχετίζονται με τίποτε το αρνητικό, αλλά ταυτίστηκαν μόνο με ανθρώπους, οι οποίοι είναι ικανοί να τα προσαρμόσουν στην ατομική τους ύπαρξη. Αυτοί οι άνθρωποι ήταν αποκλειστικά οι λευκοί Ευρωπαίοι, εφόσον μόνο στην Ευρώπη εμφανίστηκε ένας πολιτισμός άξιος λόγου (σύμφωνα πάντα με τα δυτικά πρότυπα). Ήταν επόμενο, λοιπόν, να δημιουργηθεί υπεροψία και ένα πνεύμα ανωτερότητας απέναντι σε λαούς εκτός της γηραιάς ηπείρου. Η ελευθερία, η δημοκρατία, οι επιστήμες, οι τέχνες γεννήθηκαν στην Ευρώπη και μόνο οι κάτοικοί της (ως νόμιμοι εκπρόσωποι) δικαιούνται να ασπάζονται αυτά τα επιτεύγματα. Μπορεί ο Rousseau να διακήρυξε την ανάγκη για επιστροφή στη φύση, αλλά, πολύ σύντομα, δημιουργήθηκε μία τεράστια αποστροφή για τους ανθρώπους που ζούσαν κοντά στη φύση. Κάθε μη Ευρωπαίος θεωρήθηκε «κατώτερος», εφόσον δεν είχε έλθει σε κοινωνία με τα πνευματικά αγαθά της ευρωπαϊκής γης. Τα ατομικά δικαιώματα “όλων των ανθρώπων” απευθύνονταν μόνο σε εκείνους που κατείχαν ήδη την ελευθερία τους, ανήκαν σε εύπορη κοινωνική τάξη και είχαν μια βασική μόρφωση. Άλλωστε, το προσάρτημα στη Διακήρυξη για τα δικαιώματα του πολίτη διασαφηνίζει πως μόνο οι άνθρωποι που ανήκουν στους κόλπους ενός κράτους δικαιούνται τις ελευθερίες που αναφέρονται⁹⁸.

Κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, δόθηκε μεγάλη έμφαση στον ρόλο του υποκειμένου μέσα στην κοινωνία. Γενικά, η υπόσταση του ανθρώπου πριν τον 18^ο αιώνα ήταν υποταγμένη κύρια στον Θεό και έπειτα στον άρχοντα της κοινότητας. Ο άνθρωπος δεν είχε εξουσία πάνω στη ζωή του, ενώ η ατομικότητά του ήταν για εκείνον άγνωστη. Ο 18^{ος} αιώνας, όμως, στάθηκε ορόσημο για μια σειρά αλλαγών στο θέμα αυτό. Οι μεταβολές στην κοινωνία και η ανάγκη για άμεση ενασχόληση του απλού πολίτη με αυτές τις διαδικασίες ανασυγκρότησης των κοινωνικών δομών έδωσαν ώθηση στην ριζική επανασύσταση του υποκειμένου και των νοημάτων που το περιέβαλαν⁹⁹.

⁹⁸ Ζήσης Δ. Παπαδημητρίου, *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός- Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος- Ιστορική, Κοινωνιολογική και Πολιτική Μελέτη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000, σελ.126.

⁹⁹ Stuart Hall- David Held- Anthony McGrew, *Η Νεωτερικότητα Σήμερα – Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Αθήνα: Σαββάλας, 2003, σελ.411-415.

Πλέον, κάθε άτομο θεωρήθηκε πως ήταν μέρος της φύσης και πως η τελευταία διαδραμάτιζε τεράστιο ρόλο στην προσωπική του πορεία. Ο Δαρβινισμός και οι βιολογικές του προεκτάσεις 'έστησαν' μια ολόκληρη θεωρία για την επίδραση των φυσικών νόμων στην ανάπτυξη του ανθρώπου και την μη ανατρέψιμη δύναμη της φύσης¹⁰⁰.

Η ανερχόμενη αστική τάξη της εποχής χρησιμοποίησε όλα τα εργαλεία που προσέφερε ο Διαφωτισμός, για να υποστηρίξει και να διατηρήσει τα κεκτημένα της. Επιθυμούσε πολιτική ισχύ, χρήμα, φήμη και, για να πετύχει όλα αυτά, έπρεπε να αναδειχθεί ως η καλύτερη κοινωνική εκπρόσωπος των ανθρώπων, η ανώτερη όλων, η πιο ικανή. Τα συμφέροντα των αστών ήταν πολλά, οι φιλοδοξίες αμέτρητες και η εμφάνιση των «κατώτερων» ανθρώπων ως τροχοπέδη δεν άργησε να παρουσιαστεί. Η λευκή κοινότητα ήταν η μοναδική που 'όφειλε' να επικρατήσει, καθώς κανείς άλλος εκπρόσωπος της ανθρωπότητας δεν κατείχε τις απαραίτητες δυνατότητες, εφόσον κανείς δεν ανέπτυξε ποτέ τέτοια ιδεώδη. Θεωρήθηκε ότι όλες οι άλλες 'φυλές' ήταν «κατώτερες», δεν είχαν κανένα δικαίωμα να επιζητούν αναγνώριση και εξίσωση. Οι ιθαγενείς, οι μαύροι, οι δούλοι, οι Εβραίοι ήταν αδύνατο να ενταχθούν στους κόλπους της ευρωπαϊκής κοινότητας. Η ισότητα ήταν, βέβαια, επιτρεπτή, αλλά μόνο στα πλαίσια της ευρωπαϊκής, πολιτικής ιδιότητας.

Αρχίζει, επομένως, να διαφαίνεται στον ορίζοντα η αφετηρία της επίσημης, πλέον, μη αποδοχής των 'ξένων', των «κατώτερων». Ο ρατσιστικός λόγος του 19^{ου} αιώνα είχε ήδη τις βάσεις του στον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και η Ευρώπη, θύμα της επίσημης προσπάθειας για πρόοδο, στηρίχθηκε σε έννοιες και θεωρήσεις, οι οποίες θα σημαδέψουν όλη την μετέπειτα πορεία της. Ο πρώιμος ρατσισμός γεννήθηκε από την άκρατη επιθυμία για εκπλήρωση συμφερόντων και διαρκή άνοδο, η οποία στήθηκε πάνω σε επικίνδυνες και παρανοημένες ιδεολογίες, αποκυήματα φιλόδοξων μυαλών και προσωπικοτήτων. Αυτό, όμως, που έχει μεγαλύτερη σημασία σε αυτή την περίπτωση είναι τα θύματα του ρατσισμού, έστω και σε θεωρητικό επίπεδο.

Το έδαφος, επομένως, είχε προετοιμαστεί πολύ καλά στην Ευρώπη, ήδη από την εποχή των Μεγάλων Ανακαλύψεων. Η ευρωπαϊκή λευκή 'φυλή' είχε επηρεαστεί σε βαθμό σημαντικό από εκείνους τους στοχαστές και διανοούμενους, οι οποίοι ξεκίνησαν να αναμοχλεύουν διάφορες ιστορίες σχετικά με ανώτερους πολιτισμούς,

¹⁰⁰ Stuart Hall- David Held- Anthony McGrew, όπ.π., σελ.416.

με ‘επιστημονικά’ αποδεδειγμένα ανθρώπους «κατώτερης» βαθμίδας και με διάκριση της ανθρωπότητας. Άνθρωποι όπως ο Γκομπινώ, ο Λαπούζ, ο Λε Μπον, ο Τσάμπερλεν και ο Γκούντερ ασχολήθηκαν με το ζήτημα των ‘φυλών’, τις ανώτερες και κατώτερες ανθρώπινες ‘κατηγορίες’, με την «καθαρότητα» του αίματος¹⁰¹. Το τέλος του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε πραγματική τομή σε ό,τι αφορούσε στις ρατσιστικές θεωρίες και έγινε η αρχή μιας πολύ βαθιάς επίδρασης στην Ευρώπη στις αρχές του 20ού αιώνα.

Η κατάληξη είναι γνωστή σε όλους, με την έναρξη του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου να δηλώνει εκτός των άλλων την αφετηρία της πραγματοποίησης όλων εκείνων των θεωριών, που ήθελαν την απαλοιφή των ‘ξένων σωμάτων’ και των ‘κατώτερων’.

---

¹⁰¹ Ζήσης Δ. Παπαδημητρίου, όπ.π., σελ. 135-149, 151-157.

7. ΝΕΟΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Η δράση των ρατσιστών στις μέρες μας έχει αλλάξει πρόσωπο, οι τακτικές τους είναι διαφορετικές και εμφανίζονται αρκετές φορές να έχουν το δίκιο με το μέρος τους. Ο ρατσισμός που βιώνουμε στο δικό μας παρόν δεν καίει ανθρώπους στον κλίβανο ούτε κάνει χρήση των θαλάμων δηλητηριώδους αερίου, αλλά σίγουρα είναι το ίδιο δυνατός και ανυποχώρητος σε βασικά σημεία του. Τα σημερινά του προσώπια έχουν την ικανότητα και την πλήρη διάθεση να πράξουν τα ίδια με εκείνα του παρελθόντος, αλλά λιγότερο άμεσα. Είναι πολύ ενδιαφέρον να εξετάσουμε το φαινόμενο και τις τωρινές του διαστάσεις, να παρακολουθήσουμε τις αλλαγές που έγιναν στη διάρκεια του χρόνου που πέρασε και να ερευνήσουμε, όσο γίνεται, τις πιθανές λύσεις για την ματαίωση των σχεδίων του ρατσισμού.

Μελετώντας τις σύγχρονες ρατσιστικές κατασκευές, δε μπορούμε παρά να θυμόμαστε συχνά το ναζιστικό κράτος, για το λόγο ότι υπήρξε κορυφαία πραγμάτωση ρατσιστικών δογμάτων. Έδωσε μεγάλη ώθηση σε θεωρίες αυτού του τύπου και, παρ'όλο που έληξε 'άδοξα', ήταν φυσικό να επηρεάσει βαθιά τα πράγματα. Επομένως, χρήσιμο είναι να αναφέρεται η επήρεια του χιτλερικού ρατσισμού και με ποιο τρόπο λειτουργούν σήμερα τα ιδεώδη αυτά μέσα από το ναζιστικό πρίσμα.

Ο ρατσισμός, λοιπόν, αποτελεί μία συνηθισμένη και τυποποιημένη συμπεριφορά, που παρατηρείται στην πλειοψηφία των ανθρώπινων κοινωνιών, άλλοτε με τρόπο φανερό και άλλοτε υφέρπουσα, σε δευτερεύοντα επίπεδα. Αναπτύσσεται από τη στιγμή, κατά την οποία ένας άνθρωπος τείνει να θεωρεί τον εαυτό του και τους υποτιθέμενους ομοίους του «ανώτερους» από κάποιους άλλους. Οι εμφανείς ή μη διαφορές σε φυσικά και πολιτισμικής υφής χαρακτηριστικά προκαλούν συναισθήματα, ανυπόστατα βέβαια, ανωτερότητας, περιφρόνησης, μίσους απέναντι στο διαφορετικό, το υποκειμενικά «κατώτερο», το μη οικείο. Ανέκαθεν ο άνθρωπος επιθυμούσε να αισθάνεται ασφαλής μέσα στο κοινωνικό σύνολο, όπου ζει και εξελίσσεται. Ήθελε και θέλει σιγουριά μέσα στα περιχαρακωμένα όρια της ζωής του.

Επομένως, καθετί 'ξένο', το οποίο εισβάλλει στην περιοχή του, τον γεμίζει αυτόματα με καχυποψία, νιώθει να απειλείται, φοβάται και ενστικτωδώς προβαίνει σε ό,τι είναι δυνατό, ώστε να υπερασπίσει τον εαυτό του. Θα αγωνισθεί για να απομακρύνει το

‘ξένο σώμα’ με κάθε όπλο που διαθέτει, σκεπτόμενος μόνο πως ένας «διαφορετικός» προσπαθεί να εισχωρήσει σε μία άλλη ομάδα. Ο φόβος, λοιπόν, είναι το πρώτιστο στοιχείο του ρατσισμού και ένας τρόπος έκφρασής του είναι η επιθετικότητα και η βία.

Οι σύγχρονες κοινωνίες και η ζωή σε αυτές έχουν προβεί σε συγκεκριμένες ταξινομήσεις των ανθρώπων που τις αποτελούν. Ο τρόπος ζωής σήμερα και η ολοένα αυξανόμενη ανωνυμία του πλήθους έχουν προσανατολίσει τον άνθρωπο στην κατασκευή κατηγοριών, βάσει των οποίων δημιουργούνται συνολικά γνωρίσματα για μία συγκεκριμένη ομάδα. Τέτοιου είδους ταξινομήσεις γίνονται με βάση την ηλικία, την καταγωγή, το επάγγελμα, την κοινωνική θέση, το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό κτλ. Όλα αυτά τα στοιχεία συνθέτουν την κοινωνική ταυτότητα¹⁰². Φυσικά, δεν πρέπει να πούμε ότι οι κατηγοριοποιήσεις είναι ένα αυστηρά σύγχρονο φαινόμενο, καθώς υπήρξαν τα συστατικά στοιχεία του ρατσισμού από γεννέσεώς του. Η αλλαγή έγκειται στις διαφορετικές, πλέον, διακρίσεις, οι οποίες ακολουθούν τις κοινωνικές ανακατατάξεις.

Κάθε ανθρώπινη προσωπικότητα συντίθεται από ορισμένα χαρακτηριστικά, εξωτερικά και μη, τα οποία για τους άλλους ανθρώπους αποτελούν σημαντικό στοιχείο αναγνώρισης. Χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον άλλο, να τον ερμηνεύσουν και να τοποθετηθούν απέναντί του. Είναι πολύ πιο εύκολο και μάλλον αυτονόητο για κάθε άνθρωπο να προσεγγίσει έναν άλλο ως “δείγμα” μίας κατηγορίας και να τον αντιληφθεί. Εκφέρουμε την άποψή μας για κάποιον με μεγαλύτερη άνεση, όταν τον αντιμετωπίζουμε βάσει των ταξινομητικών στοιχείων που τον διακρίνουν. Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, ότι έχουμε συνηθίσει σε μία κατάσταση, η οποία συντηρεί και υποθάλπει την κατάδειξη της διαφορετικότητας με θετικό ή αρνητικό τρόπο σε κάθε επίπεδο.

Μία τέτοια κατάσταση είναι πολύ πιθανό να μη γίνεται ευθέως αντιληπτή, αλλά σίγουρα έχει τη δύναμη να οδηγήσει σε ακραία γεγονότα, να διαμορφώσει το κατάλληλο κλίμα για την τροφή της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού. Το συνονθύλευμα αυτό των κατηγοριών έχουμε τη δυνατότητα να το περιορίσουμε σε τρία επίπεδα, ώστε να κατανοήσουμε σε βάθος τη δημιουργία της διαφορετικότητας. Υπάρχουν τρεις έννοιες, οι οποίες έχουν διαδραματίσει τεράστιο ρόλο στην ιστορική διαδρομή του ρατσισμού και αποτελούν σε γενικές γραμμές το “who is who”. Πρόκειται για τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις, όροι που

¹⁰² Α. Γκότοβος, *Ρατσισμός-Κοινωνικές, Ψυχολογικές και Παιδαγωγικές Όψεις μιας Ιδεολογίας και μιας Πρακτικής*, Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, 1998, σελ. 7.

κατασκεύασαν το περιεχόμενο των φυλετικών θεωριών και υποκίνησαν τους ανθρώπους. Ξεκαθαρίζουμε για ακόμη μία φορά πως οι παραπάνω έννοιες δεν είναι δημιουργήματα της σύγχρονης περιόδου, αλλά έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τα νοήματά τους.

Τα στερεότυπα αποτελούν την προσπάθεια να γενικευθούν οι ιδιότητες ενός ανθρώπου, ο οποίος ανήκει σε κάποια κατηγορία¹⁰³. Μέσα από την στερεοτυπική αξιολόγηση και ανάλυση του άλλου, δημιουργείται σταδιακά μία εικόνα του, θετική ή αρνητική. Πολλές φορές, αν όχι τις περισσότερες, η αξιολόγηση αυτή υπερβαίνει τα όρια και οδηγούμαστε στο στάδιο μιας αθέμιτης περιγραφής. Οι ισχυρισμοί και οι υποθέσεις για τον άλλο δεν μπορούν να ευθυγραμμισθούν με τη λογική, λόγω έλλειψης συγκροτημένης σκέψης, βασισμένης σε ατεκμηρίωτα στοιχεία. Εκείνος που σκέφτεται στερεοτυπικά και μέσα στα στενά όρια που επιτρέπει ο νους του, έχει και για τον εαυτό του την πεποίθηση ότι ανήκει σε ένα στερεοτυπικό, διακριτό σύνολο, που τον διαφοροποιεί από κάποιο άλλο.

Δε βασίζονται σε καθαρά ρατσιστικά πρότυπα οι διαθέσεις κάποιου, ο οποίος είναι προκατειλημένος έναντι συνανθρώπου του ούτε είναι εύκολο να προσδιορίσουμε ή να αποδείξουμε το ρατσιστικό μίσος στην περίπτωση των προκαταλήψεων¹⁰⁴. Η δευτέρα έννοια σχετίζεται με την ψυχολογική στάση ενός ατόμου ως προς μία ταυτότητα διαφορετική από τη δική του. Η παρουσία και μόνο ενός 'ξένου' σε μια ομάδα ή, έστω, η προσπάθειά του να ενταχθεί σε αυτή δημιουργεί συναισθήματα αρνητικά επιφορτισμένα και ταυτόχρονα ανταγωνιστικά. Εάν, μάλιστα, ο 'ξένος' αυτός αντιπροσωπεύει μία κατ'ευφημισμό «ανώτερη», περισσότερο εξελιγμένη, συλλογικότητα, τότε ο κίνδυνος να αυξηθούν οι αρνητικές προδιαθέσεις λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις.

Τέλος, όταν αναφερόμαστε στις διακρίσεις, περνούμε, πλέον, σε ακόμη πιο εμφανείς διαφοροποιήσεις, οι οποίες εμπεριέχουν στοιχεία ορατά με το γυμνό μάτι και συμπεραίνουμε αβασάνιστα τις ρατσιστικές πρακτικές¹⁰⁵. Πρόκειται για την αντιμετώπιση του άλλου ή της άλλης ομάδας με ξεκάθαρη δυσμένεια, λόγω των διαφορετικών γνωρισμάτων. Η συμπεριφορά εκείνου που επιμένει στις διακρίσεις διαφοροποιείται ανάλογα με τα υποκείμενα που έχει απέναντί του. Βέβαια, δεν έχουμε ή, μάλλον, δε γίνεται να έχουμε παρόμοια συμπεριφορά απέναντι σε όλα τα άτομα. Όμως, ένας ρατσιστής χρησιμοποιεί τα ίδια κριτήρια για να ορίσει τους άλλους,

¹⁰³ Α. Γκότοβος, όπ.π., σελ.16.

¹⁰⁴ Α. Γκότοβος, όπ.π., σελ.22.

¹⁰⁵ Α. Γκότοβος, όπ.π., σελ.29.

που θεωρεί ξένους και επικίνδυνους. Η κριτική του για τους «κατώτερους» είναι ενιαία και αυτό γεννά προβλήματα, καθώς δεν έχει την ικανότητα να κατανοήσει και να προσλάβει τους άλλους με τον τρόπο που αρμόζει σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Μία ερμηνεία του ρατσισμού είναι και αυτή που προκύπτει όταν βάζουμε «στο ίδιο τσουκάλι» όλους τους επικίνδυνους ‘ξένους’ και δεν προσπαθούμε να ξεεξάσουμε την κάθε παράμετρο. Η νοητική επεξεργασία ενός ρατσιστή δεν επιτρέπει τον διαχωρισμό μεταξύ των «κακών», επιτρέπει, όμως, τον διαχωρισμό των ανθρώπων με μόνο σκοπό τον υποβιβασμό.

Το νεορατσιστικό φαινόμενο έχουν μελετήσει διεξοδικά δύο μεγάλοι στοχαστές, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ και ο Ιμμανουέλ Βαλλερστάιν, μέσα από το έργο τους σχετικά με τις ‘φυλές’ και τις ταυτότητες που διαμορφώνονται σε μία ρατσιστική κοινωνία. Ο Ε. Μπαλιμπάρ αναφέρεται στον ρατσισμό ως ένα «ολικό, κοινωνικό φαινόμενο»¹⁰⁶, καθώς, πλέον, εμφανίζεται σε κάθε γωνιά του πλανήτη, έχει εμποτίσει όλους σχεδόν τους τομείς δραστηριοτήτων των ανθρώπων και αμέτρητοι είναι εκείνοι που υποφέρουν καθημερινά από το στίγμα του ‘άλλου’, του ‘ξένου’. Καθίσταται, λοιπόν, αναγκαίο να προσδιορίσουμε το σημερινό πρόσωπο του ρατσισμού, τις βάσεις πάνω στις οποίες αναπτύσσεται και εάν διατηρεί πρακτικές από το παρελθόν.

Ο Μπαλιμπάρ στηρίζει την άποψή του για την εμφάνιση του νεορατσισμού στα γεγονότα που ακολούθησαν την μετα-αποικιακή εποχή, δηλαδή μετά την ανεξαρτησία των κρατών από τις μεγάλες ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες και έχει άμεση σχέση με τα μεταναστευτικά ρεύματα¹⁰⁷. Οι άνθρωποι που έφτασαν σε ξένους τόπους προς αναζήτηση εργασίας και οικονομικής υποστήριξης ανακάλυψαν ότι οι τόποι υποδοχής τους ήταν εντελώς αφιλόξενοι,

¹⁰⁶ Ετιέν Μπαλιμπάρ-Ιμμανουέλ Βαλλερστάιν, *Φυλή-Έθνος-Τάξη/ Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα: Ο Πολίτης, 1991, σελ.30.

¹⁰⁷ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, *όπ.π.*, σελ.34-35.

ξενοφοβικοί και, πολλές φορές, βίαιοι. Άνθρωποι που παλαιότερα αποτελούσαν τα εργαλεία, τα πόνια των μεγάλων αφεντικών, γνωρίζοντας την ταπείνωση και την αθλιότητα, τώρα ανακαλύπτουν πως υφίστανται κάτι πολύ χειρότερο: δέχονται τα αποτελέσματα των διακρίσεων και γίνονται αντικείμενα στυγνής εκμετάλλευσης στον εργασιακό χώρο για μία ακόμη φορά.

Όμως, το ιδεολογικό υπόβαθρο του νεορατσισμού δεν είναι το ίδιο, καθώς οι περισσότεροι ρατσιστές σήμερα δεν αναλώνονται σε συζητήσεις για τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των 'φυλών'. Εκείνο που τούς προβληματίζει ιδιαίτερα είναι ότι η μετανάστευση και η εισροή 'ξένων' στα εδάφη της πατρίδας τους θα προκαλέσουν αναταραχές, λόγω διαφοράς σε ζητήματα κουλτούρας. Η διαφορά μεταξύ των πολιτισμικών πραγματικοτήτων είναι, πλέον, αυτή που τροφοδοτεί τον ρατσισμό. Ο Μπαλιμπάρ αναφέρεται στον P.-A. Taguieff, ο οποίος μίλησε για πρώτη φορά σχετικά με τον «διαφοριστικό» ρατσισμό¹⁰⁸. Εάν οι υπάρχοντες πολιτισμοί του ανθρώπου αναμιχθούν, τότε κινδυνεύουν να χαθούν οι εθνικές ταυτότητες, ισχυρίζονται οι νεορατσιστές και κάνουν λόγο για πολιτισμικές 'φυλές', οι οποίες θα συνεχίσουν το έργο των προηγούμενων βιολογικών. Η αυστηρή υπακοή στην πολιτισμική ταυτότητα και ο αυτοπροσδιορισμός με βάση τις εθνικές παραδόσεις ετών δομούν από την αρχή τον σημερινό ρατσισμό, ο οποίος δεν εμμένει, πλέον, στην αρχική χρήση της έννοιας της 'φυλής'.

Ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιεί τη νέα ιδεολογία του ρατσισμού είναι ότι αποκηρύσσει, φαινομενικά τουλάχιστο, την ιεραρχία με βάση τις 'φυλές'¹⁰⁹. Οι υποστηρικτές του δεν ενδιαφέρονται για το ποια 'φυλή' είναι «ανώτερη» από τις άλλες, αλλά επιθυμούν να αποφεύγονται οι επιμειξίες μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων, γεγονός που αδιαμφισβήτητα θα προκαλέσει ανεπανόρθωτες αλλοιώσεις. Το να προσπαθεί, όμως, κάποιος να αποτρέψει την επιμειξία δείχνει σαφέστατα την αντίληψη πως η 'φυλή' στην οποία ανήκει φέρει μια υψηλή και μοναδικής ποιότητας κουλτούρα, μία διακριτή και «ανώτερη» ταυτότητα. Επομένως, τυχόν ανάμειξη με μία 'ξένη' ομάδα ανθρώπων θα επιφέρει επιζήμια αποτελέσματα.

Οπότε, διακρίνουμε μία υποφώσκουσα επιστροφή στο ιεραρχικό δόγμα και τις κυρίαρχες τάξεις, διαπιστώνουμε πως η άποψη περί ιεραρχικής κλίμακας δεν απομακρύνθηκε στην πραγματικότητα. Η νεορατσιστική ιδεολογία αρνήθηκε την ανάμιξη των 'φυλών' για τον λόγο ότι υπάρχει, τελικά, διαφορά στις πολιτισμικές παραδόσεις. Οι διαφοροποιημένες από 'φυλή' σε 'φυλή'

¹⁰⁸ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.36.

¹⁰⁹ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.42.

κουλτούρες και οι ολοφάνερες ανισότητες αποτρέπουν τα θεσμημένα κράτη από την ιδέα της συνύπαρξης και της επιμειξίας¹¹⁰.

Έτσι, λοιπόν, οι «ανώτεροι» πολιτισμοί με προνόμιο την δήθεν υπεροχή τους δε θα δεχθούν ποτέ ότι κάποτε θα αναγκαστούν να ζήσουν πλάι σε μη ίσους ανθρώπους. Αυτό, βέβαια, δεν αποτρέπει την επιστροφή σε βιολογικές ψευδοθεωρίες περί «ανωτερότητας». Όμως, δεν μιλούμε, πλέον, για ‘φυλές’, αλλά για πολιτισμούς. Δεν ενδιαφέρει ποια ‘φυλή’ είναι εκ της δημιουργίας της «ανώτερη», αλλά ποια είναι εκείνη, της οποίας το επίπεδο διακρίνεται σαφώς από των άλλων. Η βιολογική καταγωγή είναι στοιχείο του παρελθόντος, καθώς, στη σύγχρονη εποχή, συνδέεται με τις επιδράσεις και τα ίχνη που αυτή άφησε στην κουλτούρα του ανθρώπινου γένους.

Συμπερασματικά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι ιδεολογίες του ρατσισμού σήμερα κατευθύνονται προς ένα μεταρατσισμό, επειδή σχηματίζεται βαθμιαία ένα μεταβατικό στάδιο του νέο-ρατσισμού¹¹¹. Νέες θεωρίες παίρνουν μορφή και προτάσσουν καινούρια εννοιολογικά συστήματα. Παρακολούθησαμε πως οι ‘φυλές’ χάνουν έδαφος στη σκέψη των υποστηρικτών τους, ενώ η λέξη κουλτούρα έρχεται να δώσει νέα ώθηση στα πράγματα. Η κληρονομικότητα, τελικά, δεν χάθηκε οριστικά και τώρα υπολογίζεται σε τι ποσοστό συνδυάζεται με άλλα επίκτητα χαρακτηριστικά. Ο Μπαλιμπάρ αναφέρει ότι τα σύνορα ίσως να χρησίμευαν στην προφύλαξη των κοινωνιών από το να μη χάσουν την εθνικότητά τους. Οι εφαρμογές είναι αρκετές και τα κράτη έχουν την ικανότητα να τις πραγματοποιήσουν, ώστε τα προβλήματα να ελαχιστοποιηθούν.

Μία μεγάλη αντίφαση, που δημιουργήθηκε κατά τη νεότερη και σύγχρονη εποχή, είναι από τη μια η διακήρυξη της οικουμενικότητας και η ανοδική πορεία σε παγκόσμιο επίπεδο των ρατσιστικών θεωριών και πρακτικών από την άλλη¹¹², σύμφωνα με τον Βαλλερστάιν. Είναι πράγματι παράδοξο να συμβιώνουν δύο αντικειμενικά διαφορετικές ιδεολογίες. Για να κατανοήσουμε το φαινόμενο αυτό, είμαστε αναγκαστικά υποχρεωμένοι να αναζητήσουμε και να αναλύσουμε τις πηγές ύπαρξης των δύο αυτών κινημάτων, ώστε να μπορέσουμε στη συνέχεια να αντιληφθούμε τη σύνδεσή τους.

Ο Βαλλερστάιν ισχυρίζεται ότι οι οικουμενιστικές θεωρίες κατάγονται από τις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες, χριστιανισμό, ιουδαϊσμό και ισλαμισμό¹¹³. Αυτό συνέβη επειδή οι άνθρωποι

¹¹⁰ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.43.

¹¹¹ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.45.

¹¹² Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.47.

¹¹³ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.49.

πίστεψαν σε έναν θεό και μόνο, γεγονός που οδήγησε στη θεώρηση ότι, πλέον, κάθε άνθρωπος παντού στον κόσμο ανήκει σε ένα ενιαίο γένος. Αργότερα, με τον Διαφωτισμό, τα ιδεολογικά και κοινωνικά κινήματα, η οικουμενιστική ιδεολογία αναπτύχθηκε και έγινε κατά μεγάλο μέρος αποδεκτή. Βέβαια, ο οικουμενισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί και γέννημα του καπιταλιστικού οικονομικού καθεστώτος¹¹⁴. Εφόσον ο καπιταλισμός στηρίζεται στη συνεχή απόκτηση κεφαλαίων, είναι αναγκαίο να υπάρχει μία παγκόσμια ανοικτή αγορά, μέσα στην οποία τα πάντα να διακινούνται ελεύθερα και διαρκώς.

Επομένως, η οικουμενικότητα της οικονομίας θα έκανε πραγματικότητα την συνεχή σύρρευση κεφαλαίων. Εδώ ακριβώς εμφανίζεται και η αξιοκρατία ως το σύστημα εκείνο, που θα κάνει αποτελεσματικότερη την παραγωγή. Όμως, το εργατικό δυναμικό που θα «σκαρφαλώσει» στα αξιώματα για το λόγο ότι είναι καλύτερο από ένα άλλο, έχει ως συνέπεια την πρόκληση εντάσεων και περιφρόνησης. Άρα, οδηγούμαστε ξεκάθαρα και αναπόφευκτα στον ρατσισμό.

Η καπιταλιστική οικονομία, προκειμένου να αυξήσει τα κεφάλαια, είναι αναγκασμένη να μειώσει το κόστος της παραγωγικής δύναμης, ενώ κανονικά απαιτείται το μέγιστο εργατικό δυναμικό, αλλά και να ελαχιστοποιήσει τις εργατικές απαιτήσεις. Ανέκαθεν, τα αξιώματα στον εργασιακό τομέα, από τα χαμηλότερα έως τα πιο υψηλά, ήταν προορισμένα για συγκεκριμένες ομάδες, ανάλογα με το κοινωνικό και γενετικό παρελθόν τους¹¹⁵. Βέβαια, οι δεσμοί με το παρελθόν μεταβάλλονται, ελίσσονται, διευρύνονται, οπότε και οι ομάδες παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις ως προς την ιεραρχία.

Επομένως, ένας ρατσισμός αυτού του τύπου στο χώρο της εργασίας μπορεί με μεγάλη ευκολία να τροποποιεί κατά ελεύθερη βούληση το μέγεθος της χαμηλότερης ιεραρχικά ομάδας, να φτιάχνει από την αρχή και σε κάθε χρονική στιγμή νέες ομάδες και να καταφέρνει να στηρίζει τον καπιταλισμό σε ένα μη αξιοκρατικό σύστημα. Εδώ έρχεται να διατυπωθεί ένα κρίσιμο ερώτημα, σύμφωνα με τον Βαλλερστάιν¹¹⁶, σχετικά με το αν ο καπιταλισμός δημιουργεί ζητήματα διαφοροποιημένης αντιμετώπισης των δύο φύλων στον εργασιακό τομέα. Αναφέρεται, φυσικά, στον σεξισμό, ο οποίος συχνά πορεύεται ακριβώς πλάι στον ρατσισμό.

Τα χαμηλόμισθα εργατικά χέρια ανήκουν στην κατηγορία εκείνη, όπου οι μισθοί αποτελούν το μικρότερο εισόδημα του νοικοκυριού τους. Έτσι, αυτά τα νοικοκυριά χρειάζονται επιπλέον

¹¹⁴ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σεΛ.50.

¹¹⁵ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σεΛ.55.

¹¹⁶ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σεΛ.55.

βοήθεια, για να συντηρηθούν. Αυτή η βοήθεια δίδεται από τις γυναίκες, οι οποίες, όμως, δεν αμείβονται, καθώς θεωρείται από το σύστημα ότι η νοικοκυρά δεν επιτελεί μια συγκεκριμένη (ή έμμισθης υφής) εργασία, αλλά δουλεύει μέσα στο σπίτι. Επομένως, δεν αποτελεί μέλος του οργανωμένου εργατικού δυναμικού. Φυσικά, τα παραπάνω δεν είναι λογικό να ισχύουν, όσο κι αν ο καπιταλισμός «βολεύεται». Οι οικουμενικές θεωρίες, τα αξιοκρατικά συστήματα, ο ρατσισμός σε συνδυασμό με τον σεξισμό έχουν δημιουργήσει μία πολύ καλά δομημένη μηχανή με βάση τα εργατικό σώμα και το αποτέλεσμα είναι να απολαμβάνει ο καπιταλισμός τους καρπούς του.

Τι θα συνέβαινε, όμως, αν είτε ο ρατσισμός είτε ο οικουμενισμός “αποφάσιζαν” να φτάσουν τις καταστάσεις πολύ μακριά, θέλοντας να υπερισχύσουν ο καθένας για δικό του όφελος¹¹⁷; Τα πράγματα θα απέβαιναν επικίνδυνα, αν και κάτι τέτοιο είναι πολύ δύσκολο, παρ’όλες τις προσπάθειες που γίνονται και από τις δύο πλευρές. Είναι τόσο στενή η σύνδεση μεταξύ τους, που πάντοτε, όταν συμβαίνει κάτι που δίνει ώθηση στο ένα σκέλος του συστήματος, το δεύτερο ισοσταθμίζει την ανισότητα και το ‘παιχνίδι’ συνεχίζεται με τον τρόπο αυτό. Ο Βαλλερστάιν αναρωτιέται μήπως ένα νέο σύστημα έδινε κάποια λύση στα τόσα προβλήματα που δημιουργεί το καθεστώς αυτό.

Πράγματι, είναι απόλυτη ανάγκη να βρεθεί η ισορροπία εκείνη, που θα επιτρέψει στο κοινωνικό σώμα να εξυγιανθεί από τις υποθέσεις που την ταλανίζουν. Οι άνθρωποι στο σύνολό τους οφείλουν να προσπαθήσουν για την εξάλειψη των φαινομένων, τα οποία μόνο κακό επιφέρουν, καθώς μόνο με τον τρόπο αυτό θα καταφέρουν να διάγουν μια ζωή περισσότερο αγνή και λιτή. Τα ελατήρια πρέπει να είναι βασισμένα σε μία αυθεντική διάθεση για ολική παλινόρθωση και το όραμα για μια κοινωνία ενωμένη (αν και τόσο διαφορετική) είναι καιρός να λάβει τις πραγματικές του διαστάσεις.

Η σημερινή μορφή του ρατσισμού είναι ένα μεγάλο ζήτημα προς εξέταση, καθώς, μέσα από την κατανόηση των όψεών του, αντιλαμβανόμαστε καλύτερα την επήρειά του στους ανθρώπους και τον βαθμό επικινδυνότητάς του. Ο εξοντωτικός ρατσισμός του Χίτλερ ανήκει στο παρελθόν, αλλά ο ρατσισμός δεν παύει να προκαλεί το πνεύμα και το συναίσθημα, έστω και στο άκουσμά του. Ο νέος, λοιπόν, ρατσισμός εμφανίζεται στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1960, αρχικά ως πολιτική έκφραση και πρακτική της άκρας δεξιάς στη Γαλλία. Ο ρατσισμός της σύγχρονης εποχής

¹¹⁷ Ε.Μπαλιμπάρ-Γιμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.57.

προσέλαβε μεγάλο μέρος της ιδεολογίας του από ένα νέο κύμα της δεξιάς παράταξης, η οποία προσπάθησε να αντιταχθεί στην μέχρι τότε ισχυρή αριστερή πολιτική (και πνευματική) κυριαρχία. Τα πυρά της Νέας Δεξιάς, όμως, δέχθηκε και η υπάρχουσα Δεξιά, καθώς δεν είχε τίποτε νεότερο να προσφέρει.

Η ομάδα εκείνη, που έστρεψε πάνω της τα βλέμματα στην προσπάθεια να ξεχωρίσει από το κατεστημένο και να ηγηθεί μιας καινούριας κατάστασης, ήταν η γνωστή G.R.E.C.E. (Ένωση Έρευνας και Μελέτης του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού)¹¹⁸. Αρχηγός της μικρής αυτής ομάδας ήταν ο Αλέν ντε Μπενουά, γνωστός για τις συντηρητικές του απόψεις και ιδρύει την G.R.E.C.E. επίσημα το 1969.

Η G.R.E.C.E. κατάφερε πολύ σύντομα να ανέλθει στο πολιτικό προσκήνιο, να λάβει με το μέρος της πολλούς εκφραστές (σύμφωνους με τα δόγματά της) και να ασκεί σημαντικές πιέσεις στα πολιτικά πράγματα της Γαλλίας. Στα τέλη του 1970, η ακροδεξιά οργάνωση αποκτά βήμα στο περιοδικό Figaro και μπορούσε, πλέον, να διαδώσει σε όλη την Δυτική Ευρώπη τις απόψεις της. Ο Αλέν ντε Μπενουά είναι εντελώς αντίθετος προς τον φιλελευθερισμό και τον καπιταλισμό, θυμίζοντας έντονα την χιτλερική Γερμανία, ενώ σχεδόν όλες οι αντιλήψεις του έθεσαν τις βάσεις του νεο-ρατσισμού. Μίλησε για τον κίνδυνο που διατρέχει τη Γαλλία και ολόκληρη την Ευρώπη και σχετίζεται με τον πολιτισμό, την ιδεολογία και την πνευματικότητα.

Κάνει λόγο για φυλετικές διαφοροποιήσεις και για την εμφανέστατη υπεροχή της λευκής 'φυλής', ενώ δείχνει να περιφρονεί όλες τις άλλες, φέροντας αποδείξεις πολιτισμικής χροιάς. Η έννοια του πολιτισμού κάνει την εμφάνισή της και θα αποτελέσει το νέο εργαλείο της νέας ρατσιστικής ιδεολογίας¹¹⁹. Η Ευρώπη είναι, σύμφωνα με τον Μπενουά, η μόνη με τις δυνατότητες ανέλιξης. Οι φυλετικές αναφορές, βέβαια, θυμίζουν σε όλους το παρελθόν και τις ρίζες του ρατσισμού, όμως, ο ακροδεξιός διανοούμενος έκανε ένα βήμα πιο μπροστά.

Προβάλλει με τρόπο αποφασιστικό τις διαφορές των λαών πάνω στη γη και υποστηρίζει ότι κάθε άνθρωπος έχει ατομικό δικαίωμα να είναι διαφορετικός από τους άλλους. Καταδίκασε το πνεύμα εξισωτισμού, που πρεσβεύει την ανυπαρξία των διαφορών και παρουσίασε ένα ιδεολόγημα με αντιρατσιστικό περιτύλιγμα. Για να δείξει ότι δεν είναι υπέρμαχος του ρατσισμού, ισχυρίστηκε ότι οι άνθρωποι είναι ανόμοιοι μεταξύ τους και αυτό είναι απόλυτα φυσιολογικό. Κατέδειξε τις ιδιαίτερες μορφές της ανθρωπότητας και

¹¹⁸ <http://www.iospress.gr/ios2000/ios20000305a.htm>

¹¹⁹ <http://www.iospress.gr/ios2000/ios20000305a.htm>

είπε πως κανείς δεν έχει το δικαίωμα να περιφρονεί τον άλλο επειδή είναι διαφορετικός.

Θα υποθέταμε ότι πρόκειται για το ζέσπασμα ενός δημοκράτη ιδεολόγου με ιδιαίτερες ανησυχίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το περίβλημα, όμως, δεν μπορεί να επιτύχει τέλεια κάλυψη, καθώς η ανάδειξη των διαφορών από τους ακραίους συντηρητικούς θα χρησιμεύσει ως προώθηση της πυραμιδοειδούς κλίμακας των πολιτισμών¹²⁰. Εφόσον κανείς λαός δεν είναι ίδιος με έναν άλλο και έρχονται στο προσκήνιο οι διαφορές, είναι επόμενο να αρχίσουν και οι διαβαθμίσεις, οι συγκρίσεις, η κατάταξη σε μία κλίμακα που περιλαμβάνει τον καλύτερο και τον χειρίστο. Είναι πολύ έξυπνη και ύπουλη η κίνηση της ακροδεξιάς να εμφανιστεί με την μορφή του καλού αντιρατσιστή, καθώς είναι πολύ εύκολο για κάποιον να “πέσει στην παγίδα”. Η διαφορετικότητα στα χέρια των συντηρητικών έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ‘λίστας’ με τους καλούς και τους κακούς...

Η έννοια του πολιτισμού, που εμφανίστηκε για να “ταράξει τα νερά”, απαίτησε αργότερα από τους πολιτικούς και οικονομικούς μετανάστες να εγκαταλείψουν τις χώρες υποδοχής. Έπρεπε να δείξουν σε όλους ότι είναι διαφορετικοί και πως δεν είναι σωστό να αποποιηθούν την ταυτότητά τους, μόνο και μόνο επειδή μία χώρα χρειάζεται εργατικά χέρια. Επρόκειτο σαφώς για μια πάρα πολύ εύστροφη κίνηση των ρατσιστών να εκδιώξουν τους ‘ξένους’ από τη χώρα τους και να παραμείνουν εντός συνόρων μόνο οι «καθαρά» εθνικοί. Δηλαδή, θα μπορούσε ακόμη και ο ρατσισμός να εξαλειφθεί, εάν οι ξένοι μετανάστες εγκατέλειπαν τη χώρα!

Είναι εκπληκτικοί οι ελιγμοί αυτοί της Νέας Δεξιάς, προκειμένου να διαφυλάξουν τη χώρα τους από τις επιμειξίες και το φόβο μιας από κοινού διαβίωσης με άλλες εθνότητες. Με το πρόσχημα του ψευδούς ενδιαφέροντος για τους αλλοδαπούς, προάγει τις πολιτισμικές διαφορές σε αξιολογικά κριτήρια, βάζοντας στο περιθώριο τα περί ‘φυλών’.

Δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο για έναν ερευνητή να κάνει συνδέσεις μεταξύ ρατσισμού και εθνικισμού, καθώς οι οπαδοί του εθνικιστικού κινήματος παραμένουν πιστά προσκολλημένοι στην ιστορία του τόπου τους σε βαθμό που πλησιάζει τον φανατισμό. Θεωρούν πως το έθνος στο οποίο ανήκουν έχει ένα εξιδανικευμένο παρελθόν, λαμπρές ιστορικές στιγμές, γεγονός που μπορεί να είναι πραγματικότητα. Αυτά τα στοιχεία οφείλουν οι άνθρωποι οπωσδήποτε να διασώσουν και οι εθνικιστές νιώθουν βαρύ το χρέος

¹²⁰ <http://www.iospress.gr/ios2000/ios20000305a.htm>

στους ώμους τους. Σταδιακά, όμως, διαχέεται ένας περίεργος φόβος εκ των έσω, που πηγάζει από μία έντονη ανασφάλεια απέναντι στους άλλους λαούς, αναπτύσσονται ξενοφοβικά συναισθήματα, τα οποία οδηγούν αβίαστα σε ρατσιστικού τύπου συμπεριφορές. Στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν την εθνική ταυτότητα, οι εθνικιστές μετατρέπονται σε «στρατιώτες», που αγωνίζονται με κάθε μέσο για την εθνική τους ιδεολογία και την πατρίδα.

Η διασταύρωση και η παράλληλη πορεία των δύο αυτών ρευμάτων δεν ανήκει αυστηρά στη σύγχρονη εποχή, αλλά ένα στοιχείο κατάφερε να ενώσει τις ιδεολογίες και να ωθήσει τον νεορατσισμό σε καινούρια έξαρση. Όπως ακριβώς ο βιολογικός ρατσισμός υποστηρίζει την ανωτερότητα ή μη των 'φυλών' της ανθρωπότητας, έτσι και ο εθνικισμός (από την εμφάνιση των εθνών-κρατών) μίλησε για πολιτιστική υπεροχή και βαθμίδες πολιτιστικού υπόβαθρου. Οι δύο θεωρίες μοιάζουν πολύ μεταξύ τους και δεν θα παρουσιαζόταν δυσκολία να ταυτιστούν ως ενός σημείου. Ρατσιστής ή εθνικιστής; ο σκοπός ήταν η εθνική απομόνωση και η εξαφάνιση του 'ξένου'.

Από την άλλη πλευρά, όμως, υπάρχουν και πολλές διαφωνίες εκείνων που υποστηρίζουν ότι τα εθνικιστικά κινήματα δεν ταυτίζονται απαραίτητα με ρατσιστική αντιμετώπιση. Ο λόγος είναι αυτός που ήδη αναφέρθηκε, ότι δηλαδή ο εθνικισμός δε βασίζεται στις θεωρίες περί ανισότητας των 'φυλών', αλλά ξεκινά από την παράδοση ενός λαού, από την ενιαία εθνική ταυτότητα. Επομένως, ένα εθνικό κράτος ίσως να φαίνεται ο πόλος έλξης των κοινών στοιχείων μιας ομάδας πολιτών, που πρεσβεύει την ανεξαρτησία, αλλά είναι γεγονός πως στο ίδιο εθνικό κράτος συμπεριλαμβάνονται και οι νόμοι περί ιθαγένειας¹²¹. Αυτό σημαίνει αυτόματα ότι λαμβάνεται πολύ σοβαρά υπόψη η έννοια της φυλετικής καταγωγής και ότι ένας αλλοδαπός δεν μπορεί να εισαχθεί σε αυτή την ομάδα μόνο επειδή το επιθυμεί, καθώς υπάρχουν συγκεκριμένες διαδικασίες. Βέβαια, το στοιχείο αυτό δεν είναι γενικευμένο και σε πολλά κράτη η ιθαγένεια δεν αποτελεί την βάση ύπαρξης ενός εθνικού κράτους.

Οι διχογνωμίες συνεχίζονται και για να καταδειχθεί η σχέση εθνικισμού και ρατσισμού, θα λέγαμε ότι και τα δύο σχετιζόμενα μέρη αναφέρονται στο ποιος πραγματικά ανήκει 'φυλετικά' σε ένα έθνος¹²². Προαναφέρθηκε ότι το έθνος βασίζεται σε μία κοινή παράδοση, αποδεκτή από όλους. Οπότε, όταν αυτή η παράδοση ανήκει κάπου συγκεκριμένα, ο οποιοσδήποτε 'ξένος' μετατρέπεται σε

¹²¹ Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, *Εξι Κείμενα για το Ρατσισμό*, Αθήνα: Παρασκήνιο, 1998, σελ.46.

¹²² Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, όπ.π., σελ.46.

εισβολέα, που απειλεί την ουσία αλλά και το φαίνεσθαι της εθνικότητας. Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό πως το ζήτημα της ‘φυλής’ επανακάμπτει, μαζί με την ρατσιστική συμπεριφορά. Ως συμπέρασμα, οι δύο δυναμικές ιδεολογίες ίσως δεν σχετίζονται με άμεσο τρόπο και ίσως δεν είναι η μία συνέπεια της δεύτερης.

Όμως, και οι δύο ευρείες έννοιες λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό βάσει διακρίσεων και αυτό τα χαρακτηριστικό τής τρέπει να προσιδιάζουν η μία στην άλλη. Ενώ, δηλαδή, για παράδειγμα, ο εθνικισμός μπορεί να ανεχθεί την αναγνώριση με νόμο και την εθνικοποίηση των μειονοτικών ομάδων, από την άλλη θα γίνονταν έντονες προσπάθειες άμυνας ενάντια στη συνεχόμενη εισροή ‘ξένων’. Φυσικά, δεν αποκλείεται το γεγονός ότι, σε περιπτώσεις εθνικιστικής έξαρσης, οι διακρίσεις διαδέχονται η μία την άλλη.

Ο Μπαλιμπάρ υποστηρίζει πως η μια έννοια έρχεται να συμπληρώσει την ύπαρξη της άλλης¹²³. Κανένα εθνικό κράτος δεν θα είχε τη δυνατότητα να συγκροτηθεί στη σημερινή του μορφή και να σταθεί στα πόδια του, εάν δεν βασιζόταν αποκλειστικά σε θεωρίες και πρακτικές, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με ρατσιστικές αντιλήψεις. Η εθνική ιδεολογία «αναγκαστικά» οδηγείται σε διακρίσεις και διαφοροποιήσεις, ώστε να δημιουργήσει ένα «καθαρό» εθνικό κράτος, χωρίς επιμειξίες και ενσωματώσεις ξένων πληθυσμών. Ο εθνικισμός, εν τέλει, επιβιώνει ως ιδεολογία μόνο όταν συμπεριλαμβάνει στα σχέδιά του ρατσιστικού τύπου θεωρήσεις.

Μήπως, τελικά, τα δύο αυτά συστήματα είναι το ίδιο ιδεολόγημα; Ο ρατσισμός ξεκινά από την θέση ως προς την «καθαρότητα» της ‘φυλής’ με βάση βιολογικά στοιχεία και αποδείξεις. Ακόμη και στο θέμα της κουλτούρας ενέχει η ‘φυλή’, από τη στιγμή που εκφράζει έναν συνολικό τρόπο ζωής για «όμοιους» ανθρώπους. Ο εθνικισμός αγωνίζεται για να διατηρηθεί το κοινό στοιχείο, που ενώνει λαό με κοινό παρελθόν. Η κουλτούρα, η γλώσσα, η θρησκεία παραπέμπουν στην εσωτερική ομοιογένεια, στην ‘φυλετική ομοιότητα’. Τα δύο αυτά μορφώματα χρησιμοποιούν αποκλεισμούς και διακρίσεις, με τρόπο θεσμημένο ή μη, και αποτελούν φαινόμενα, τα οποία προκαλούν το ίδιο κακό σε αρκετά μεγάλη κλίμακα και το αποτέλεσμα είναι αμέτρητα θύματα.

¹²³ Ε.Μπαλιμπάρ-Ιμμ.Βαλλερστάιν, όπ.π., σελ.86-87.

Στα πλαίσια μιας κοινωνίας, το ανθρώπινο δυναμικό δομείται ιεραρχικά, με αποτέλεσμα τα μέλη των διαφόρων ομάδων να έχουν υποστεί διακρίσεις, ανάλογα με το τι πρεσβεύουν ως ξεχωριστά υποκείμενα. Έτσι, δημιουργούνται τα κοινωνικά στρώματα και το καθένα από αυτά αποτελείται από ανθρώπους που συγκεντρώνουν ομοιογενή χαρακτηριστικά. Σε κοινωνίες του παρελθόντος, η κατηγοριοποίηση του ατόμου διαδραμάτιζε πολύ σημαντικό ρόλο, ανάλογα με την 'φυλετική' και εθνική του ταυτότητα, όπως επίσης και με την γλώσσα που μιλούσε και τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Είναι, βέβαια, γεγονός ότι παρόμοιοι διαχωρισμοί λαμβάνουν χώρα και σήμερα από θρασείς υποστηρικτές των φυλετικών διακρίσεων. Εκείνο, όμως, που συνηθίζεται, πλέον, σε μεγάλο βαθμό είναι η διαστρωμάτωση των ατόμων, ανάλογα με την ποσότητα των υλικών αγαθών που έχουν στην κατοχή τους, τη μόρφωσή τους, την ισχυρή (ευγενική) καταγωγή και, φυσικά, εάν η θέση τους στην εξουσία είναι αρκετά υψηλή.

Επομένως, δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να διακρίνει κανείς τη σχέση μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των φαινομένων ρατσισμού. Τα υψηλά ιεραρχημένα στρώματα θεωρούν τον εαυτό τους «άνωτερο» από εκείνους, οι οποίοι βρίσκονται σε ασθενέστερη (και ατυχέστερη) θέση και δεν έχουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις να ανέλθουν στην κοινωνική ιεραρχία. Ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα αντιμετωπίζουν όσοι καταφέρουν να σημειώσουν άνοδο οικονομικά και κοινωνικά και να 'εξισωθούν' με «υψηλότερες» κατηγορίες. Θεωρούνται ότι πέτυχαν, ενώ δεν το άξιζαν και πολύ δύσκολα γίνονται αποδεκτοί από τα μέλη εκείνα, τα οποία ανέκαθεν χείρονταν τα προνόμια της «υψηλής» κοινωνίας.

Τυπική περίπτωση κοινωνικού αποκλεισμού, μεταξύ άλλων, είναι και αυτή, η οποία συνδέεται με το δικαίωμα στη μόρφωση και γενικότερα την ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ρατσιστικές συμπεριφορές δεν εμφανίζουν μόνο εκείνοι που στελεχώνουν το σύστημα και είναι υπεύθυνοι για τη λειτουργία του, αλλά και οι ίδιοι οι μαθητές-σπουδαστές. Η έκρηξη του προσφυγικού φαινομένου είχε ως συνέπεια να γεμίσουν τα σχολεία με παιδιά διαφόρων εθνοτήτων και παρατηρήθηκε έντονη διάκριση και διαχωρισμός μεταξύ των παιδιών. Οι μαύροι και οι γυναίκες αντιμετωπίστηκαν ρατσιστικά στο παρελθόν στα πλαίσια της εκπαίδευσης με την ύπαρξη ξεχωριστών σχολείων για τους ανθρώπους αυτούς. Η διάκριση, βέβαια, δεν έγινε επειδή οι άνθρωποι αυτοί αδυνατούσαν να αντεπεξέλθουν στις σχολικές απαιτήσεις. Αποκλείστηκαν για τον μοναδικό λόγο της ομαδοποίησής τους σε συγκεκριμένες ανθρώπινες

«κατηγορίες»¹²⁴. Όμως, όχι μόνο το μαθητικό δυναμικό, αλλά και το διδακτικό προσωπικό υπέστη διακρίσεις, όπως επίσης άτομα σε διοικητικά αξιώματα, λόγω διαφορετικού χρώματος, διαφορετικής παιδείας, θρησκείας, γλώσσας, καταγωγής ή 'φυλής'.

Φαινόμενα όπως τα παραπάνω δεν έχουν λείψει και σήμερα στις σύγχρονες κοινωνίες. Κοινωνίες που θεωρούνται φιλελεύθερες, που διακρίνονται για τις ευκαιρίες σε όλα τα επίπεδα, κοινωνίες ανοιχτές και προσβάσιμες σε όλους. Εκείνη, μάλιστα, η φράση που επαναλαμβάνεται από όλους, πως ο ρατσισμός θα εξαφανισθεί με την σωστή παιδεία, ίσως τελικά να είναι ανεδαφικό και ανέφικτο, εφόσον η παιδεία παρέχεται από ένα σύστημα, το οποίο διακρίνεται για μορφές έντονου αποκλεισμού.

---

¹²⁴ Α. Γκότοβος, όπ.π., σελ.65.

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

Ο ρατσισμός στην Ελλάδα είναι ένα ζήτημα πολύπλευρο και το κοινό δεν είναι πάντοτε καλά ενημερωμένο για όσα συμβαίνουν. Τα δίκτυα ενημέρωσης, μέσα από τον λόγο και τους σχολιασμούς, περνούν μηνύματα εμμέσως, τα οποία κάθε άλλο παρά δίκαια είναι για ορισμένους ανθρώπους. Εμείς, όμως, ως θεατές οφείλουμε να αντιλαμβανόμαστε τις προσπάθειες για αδικία και υποτίμηση.

Η ελληνική κοινωνία σε καμία περίπτωση δεν ανήκει στις χώρες εκείνες, οι οποίες κατά το παρελθόν ή και στις μέρες μας επιδίδονται σε ρατσιστικές πράξεις. Ποιος μπορεί να μην ανακαλεί τη δράση της περιώνυμης Κου-Κλουξ-Κλαν στη νότια περιφέρεια των Η.Π.Α. εναντίον των μαύρων κατοίκων; Πώς είναι δυνατό να ξεχάσει κανείς το καθεστώς του Apartheid στη Νότια Αφρική και τον αγώνα που έγινε για την εξάλειψή του; Σχεδόν καθημερινά πληροφορούμαστε για επιθέσεις εναντίον ανθρώπων, που βασίζονται σε κίνητρα καθαρά ρατσιστικά. Σύνηθες φαινόμενο στις Η.Π.Α. είναι οι βάναντσες επιθέσεις κατά των μαύρων πολιτών από αστυνομικούς υπαλλήλους (τις παρακολουθούμε μέσα από την τηλεόραση). Το θέμα είναι, όμως, ότι υπάρχουν ιστορικές διαφορές μεταξύ της χώρας μας και των υπολοίπων.

Σημείο αφετηρίας μίας αλλαγής στη στάση των Ελλήνων έναντι των 'ξένων' στάθηκε τα μεταναστευτικό ρεύμα στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Σοβαρά προβλήματα με εκπροσώπους άλλων εθνικοτήτων δεν υπήρχαν, σε γενικές γραμμές, έως τότε, μέχρι που στη χώρα μας άρχισαν να έρχονται αλλοδαποί ως μετανάστες με σκοπό την ανεύρεση εργασίας και την οικονομική ανάκαμψη. Από εκείνη τη στιγμή, τα πράγματα πήραν διαφορετική τροπή και η ελληνική κοινωνία άρχισε να φέρεται διαφορετικά, με τρόπο άσχημο και καθ'όλα υποτιμητικό. Η στάση ήταν περισσότερο αρνητική μπροστά στο κύμα Αλβανών προσφύγων, αλλά και των ελληνόφωνων από την βόρεια Ήπειρο. Τα αίτια είναι μάλλον αβάσιμα, καθώς έχει επικρατήσει η άποψη πως οι Αλβανοί μετανάστες είναι στυγνοί εγκληματίες στο σύνολό τους και πως έχουν έλθει στην Ελλάδα να συνεχίσουν το 'έργο' τους, άνθρωποι χωρίς σημαντικό δείγμα πολιτισμού.

Η μεγάλη εγκληματική δραστηριότητα στη χώρα μας φαίνεται ότι έχει συμπέσει με την άφιξη των μεταναστών από τη γείτονα χώρα και ήταν μία πολύ καλή ευκαιρία να αποδοθούν ευθύνες σε κάποιους

ανθρώπους. Το γεγονός ότι έβρισκαν εύκολα εργασία και έπαιρναν έναν μικρό μισθό ήταν σαφώς μία από τις κύριες αιτίες, καθώς η ανεργία μάστιζε την κοινωνία. Εφόσον, λοιπόν, κάποιοι αλλοδαποί 'από το πουθενά' «έκλεβαν τις δουλειές μας», σίγουρα το έκαναν επιτηδευμένα και βάσει του πονηρού μυαλού τους. Έτσι, ήταν πολύ εύκολο να εκτοξευθούν κατηγορίες εντελώς ανυπόστατα.

Πρέπει, όμως, να αγαλογισθούμε πως οι Αλβανοί εργάτες δούλευαν σε πόστα, όπου οι περισσότεροι Έλληνες δεν δέχονταν καθόλου να απασχοληθούν. Ποιος είναι εκείνος, που θα εργαζόταν δέκα ή δώδεκα ώρες σε κάποιο κτήμα με ένα πενιχρό μεροκάματο; Αρχικά, έτσι συνέβαινε και όλοι το θυμόμαστε πολύ καλά. Κατηγορούσαμε ανθρώπους, που εργάζονταν σε δουλειές, στις οποίες ούτε καν επιθυμούσαμε να φανταστούμε τον εαυτό μας.

Κάθε κράτος αντιμετωπίζει καθημερινά την απάνθρωπη συμπεριφορά ορισμένων ατόμων, που επιλέγουν την παράνομη δραστηριότητα και ζωή. Όμως, δεν έχουμε το δικαίωμα να κατηγορούμε κάποιους ανθρώπους στο σύνολό τους. Η πράξη αυτή είναι καθαρά ιδιοτελής και άδικη σε μια χώρα, η οποία βρέθηκε στο παρελθόν σε παρόμοια θέση. Η Ελλάδα εδώ και πολλές δεκαετίες ήταν ένα έθνος, που έστελνε πολίτες σε κράτη του εξωτερικού για εργασία και βελτίωση των οικονομικών τους πόρων.

Επομένως, απαιτείται μία στάση επιείκειας απέναντι στους αλλοδαπούς μετανάστες, καθώς γνωρίζουμε από προσωπική πείρα τι σημαίνει να βρίσκεσαι σε έναν ξένο τόπο. Υποστηρίζεται και η άποψη ότι οι Έλληνες πρόσφυγες ποτέ δεν προξένησαν προβλήματα είτε βλάβες κατά την παραμονή τους στο εξωτερικό, οπότε τώρα είναι παράλογο να υποστηρίζουμε μετανάστες, που ήρθαν να παρανομήσουν στη χώρα μας.

Η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με μία κατάσταση, που δύσκολα την αποδέχεται, καθώς είναι αναγκασμένη να «αναμετρηθεί» με ένα παγκόσμιο φαινόμενο: όλα τα κράτη βιώνουν μία πολυεθνική εμπειρία, εννοώντας πως εκ των πραγμάτων μαθαίνουν να ζουν με άλλους ανθρώπους, διαφορετικής γλώσσας και νοοτροπίας. Είναι όντως πολύ δύσκολο να συμβιώνεις με άτομα, που ποτέ δεν φανταζόσουν να το κάνεις και η διαφορά κουλτούρας παρουσιάζεται ως εμπόδιο. Οι ξένοι πολίτες που επιλέγουν μία άλλη χώρα για να ζήσουν, αντιμετωπίζουν την περιθωριοποίηση από τους εντόπιους κατοίκους και την απομόνωση από την κοινωνική ζωή. Η κατάσταση αυτή καταπιέζεται έντονα και είναι επόμενο να υπάρξουν 'ξεσπάσματα' από εκείνους, οι οποίοι τείνουν να «αφανισθούν» κοινωνικά. Μπορούμε να αναλογισθούμε τις συνέπειες, αλλά και την αντίδραση από την ενδοχώρα.

Έτσι, λοιπόν, και η Ελλάδα εμφανίζει ξενοφοβικά αισθήματα και υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθεί μία ανεξέλεγκτη κατάσταση. Πολλοί είναι οι φανατισμένοι υποστηρικτές του ρατσισμού στην Ελλάδα, αλλά, προς το παρόν, δεν έχει εξαπλωθεί ένα κύμα βίας, που θα καθιστούσε απαραίτητη την λήψη έκτακτων μέτρων. Ο ρατσισμός στο ελληνικό κράτος δεν έχει ένα επίσημο μανιφέστο δράσης και αντίδρασης και οι πολίτες ζουν με τα προσωπικά τους προβλήματα στην ίδια χώρα, όπου αλλοδαποί πολίτες αντιμετωπίζουν τα δικά τους. Υπάρχουν, όμως, κάποιες ομάδες στην Ελλάδα, οι οποίες προσπαθούν με υπερβάλλοντα ζήλο να καταδείξουν το πρόβλημα των μεταναστών και να πυροδοτήσουν μία έκρυθμη κατάσταση. Ακροδεξιές οργανώσεις και ιδεολόγοι-υπέρμαχοι της εθνικιστικής ιδέας θεωρούν τους αλλοδαπούς ως τη ρίζα του κακού και χύνουν πολύ μελάνι προασπιζόμενοι τα συμφέροντα της πατρίδας μας. Η παθιασμένη στάση τους και ο «πύρινος» λόγος των αντιπροσώπων τους αποτελεί ζήτημα προς εξέταση και οφείλουμε να γνωρίζουμε κατά πόσο επικίνδυνα είναι αυτά τα άτομα.

Το βιβλίο του Κωνσταντίνου Α. Πλεύρη για τον ρατσισμό είναι ενδιαφέρον για τη μελέτη μιας έκφανσης του ρατσιστικού φαινομένου, που αφορά στη χώρα μας¹²⁵, καθώς ο συγγραφέας ανήκει στον χώρο του ελληνικού εθνικισμού (παρακολουθήσαμε προηγουμένως τις σχέσεις των δύο ιδεολογημάτων). Ο συγγραφέας επιχειρεί να αναλύσει τη μορφή του ρατσισμού στην Ελλάδα σήμερα, να μιλήσει εκ μέρους του λαού και να αποδείξει ότι, όταν μιλάμε για ρατσισμό, δεν πρέπει αυτόματα να σκεπτόμαστε αρνητικά.

Ο ρατσισμός, όπως τον παρουσιάζει ο Πλεύρης, θα λέγαμε ότι είναι ένα μίγμα πολλών από τα ρεύματα του παρελθόντος σχετικά με τα ρατσιστικά δόγματα. Θα δούμε ότι επιμένει στην ύπαρξη και κλιμάκωση των ανθρώπινων 'φυλών', μιλά για φυσική «ανωτερότητα» των πολιτισμών, που σημαίνει πως δεν διακρίνεται καθαρά μία νέα, αποκρυσταλλωμένη θεωρία για τον σύγχρονο ελληνικό ρατσισμό. Πρόκειται για ένα συνονθύλευμα απόψεων, απόηχων του παρελθόντος και εκτός από τις παρατηρήσεις του για το προσφυγικό ζήτημα, οι θεωρίες του για το αίμα, τις 'φυλές' μάλλον περνούν απαρατήρητες από τους μελετητές.

Ο ίδιος επισημαίνει ότι το πόνημά του δεν είναι διατριβή για το συγκεκριμένο θέμα, αλλά, μάλλον, νιώθει την ανάγκη να εκφραστεί σε προσωπικό επίπεδο. Έτσι, λοιπόν, ανακαλύπτουμε ότι ασπάζεται τις φυλετικές ιδέες και πως κάποιες είναι από τη φύση τους «ανώτερες» σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Δέχεται τις θεωρίες του

¹²⁵ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *Ρατσισμός- Από το Ψεύδος στην Αλήθειαν*, Αθήνα: Νέα Θέσις, 1998.

Γουστάβου Λε Μπον περί ομαδοποίησης της ανθρωπότητας (και με αυτόν τον τρόπο 'επιστρέφει' στις ρίζες του ρατσισμού) και ισχυρίζεται πως μόνο η φύση είναι υπεύθυνη για τις κατηγοριοποιήσεις αυτές. Οι άνθρωποι από τη φύση τους διαφέρουν μεταξύ τους και η διαφοροποίηση, σωματική, νοητική οφείλεται σε βιολογικούς παράγοντες¹²⁶.

Όλα αυτά περί βιολογικών διαφορών είναι, βέβαια, ορατά και δε διαφωνούμε ότι προέρχονται από τη φύση, αλλά ποιοι είναι οι λόγοι που καθιστούν μία 'φυλή' «ανώτερη» ή «κατώτερη» και γιατί πρέπει οπωσδήποτε μία από αυτές να είναι η 'μητέρα' όλων; Η ελληνική 'φυλή' για τον συγγραφέα είναι η παλαιότερη χρονολογικά, άρα δικαιούται τα εύσημα λόγω ηλικίας, και τα επιτεύγματά της είναι άπειρα σε όλους τους τομείς. Δηλαδή, η «ανωτερότητα» αποδίδεται σε έναν λαό βάσει της παγκόσμιας προσφοράς του.

Οι μαύροι εκπρόσωποι της ανθρωπότητας, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ικανοί να προσαρμόζονται στους άλλους πολιτισμούς και να ζουν μέσα σε αυτούς, καθώς δικό τους πολιτισμό δεν έχουν. Η κίτρινη 'φυλή', πάλι, μπορεί να αντιγράψει ξένα στοιχεία από άλλους λαούς και ο κόσμος δεν πρέπει να αποδίδει τα τεχνολογικά επιτεύγματα σ' αυτούς τους ανθρώπους¹²⁷. Ο Πλεύρης δεν μας αποκαλύπτει από πού οι «κίτρινοι» άνθρωποι αντέγραψαν την υψηλή τεχνολογία, που καλωσορίζουμε σήμερα από την Άπω Ανατολή. Φυλετικές διακρίσεις για τον ίδιο δεν είναι οι κατηγοριοποιήσεις και η αρνητική στάση απέναντι στους ανθρώπους, γιατί αυτό είναι όντως απαράδεκτο για τον συγγραφέα. Η ορολογία αυτή χρειάζεται να διατηρηθεί μόνο και μόνο επειδή πρέπει κάτι να αποδεικνύει την ικανότητά μας να ξεχωρίζουμε τον Αφρικανό από τον Κορεάτη. Το θέμα είναι καθαρά γλωσσικό και δεν υπάρχει περαιτέρω αρνητικό περιεχόμενο¹²⁸.

Η θεωρία περί αίματος και πόσο φυλετικά καθαρό πρέπει να είναι για να προσδίδει κύρος και αξιοπρέπεια σε έναν λαό ξεπροβάλλει και ο συγγραφέας πιστεύει πως από αρχαιότητας υπήρχαν παρόμοιες πεποιθήσεις. Οι αρχαίοι Έλληνες γνώριζαν ότι έπρεπε να αποφεύγουν τις επιμιξίες με τους 'βαρβάρους', ώστε να διατηρήσουν την ύπαρξή τους στο χρόνο.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι έστω και ένας άνθρωπος στην Ελλάδα αποδέχεται τα εκπεσόντα δόγματα της φυσικής-βιολογικής διαφοροποίησης των λαών, που μεταφράζεται σε «ανώτερα και κατώτερα» όντα, ενώ οι επιμιξίες αποτελούν τρομακτικό κίνδυνο για τη ζωή μας. Από τη άλλη, είναι σκληρό να υποβιβάζουμε κάποιον, για

¹²⁶ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *όπ.π.*, σελ.35-37.

¹²⁷ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *όπ.π.*, σελ.43-44.

¹²⁸ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *όπ.π.*, σελ.48.

τον λόγο ότι ανήκει σε μία ‘φυλή’ «κατώτατη», όμως είναι χρέος μας να τού το υπενθυμίζουμε. Οι διαφορές υπάρχουν και πρέπει να καταδεικνύονται, ώστε να γνωρίζει ο καθένας τη θέση που κατέχει στο στερέωμα. Λοιπόν, μόνο ύπουλες μπορούν να χαρακτηρισθούν τέτοιου είδους ιδέες, από τη στιγμή που τα μηνύματά τους προσπαθούν να γίνουν γνωστά κάτω από έναν μανδύα γλωσσικής επιδεξιότητας. Άρα, ανήκει στην κατηγορία του νέο-ρατσιστή, σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ.

Το υπόλοιπο του βιβλίου καταγίνεται με τις μειονότητες των αλλοδαπών στη χώρα μας, τι πρέπει να γίνει και ποια η θέση τους στα εδάφη μας, καθώς και ο ρόλος του αντι-ρατσισμού και των εκπροσώπων του. Ο συγγραφέας αναφέρεται στην απειλητική παρουσία των ‘ξένων’ στην Ελλάδα και ότι κινδυνεύουμε άμεσα ως ‘φυλή’ και ως έθνος. Η πατρίδα μας βρίσκεται ενώπιον μιας ακόμη δύσκολης κατάστασης και κάτι πρέπει να γίνει για να σωθούμε¹²⁹. Η περιγραφή ανήκει σε ταινία επιστημονικής φαντασίας, αλλά είναι τα λόγια κάποιου, ο οποίος διαβλέπει τη «συμφορά» και προειδοποιεί τους υπόλοιπους. Οι Αλβανοί, συγκεκριμένα, είναι ο υπ’αριθμόν 1 κίνδυνος για την Ελλάδα και όλοι οι σωστοί πολίτες οφείλουν να αντιδράσουν για το καλό της πατρίδας. Διαφορετικά, είναι προδότες εκείνοι που θα πράξουν το αντίθετο. Πολλά τα προβλήματα που πηγάζουν από την παρουσία των Αλβανών στην Ελλάδα και επιχειρείται μία καταμέτρησή τους.

Αρχικά, η συνεχής αύξηση του αριθμού των οικονομικών μεταναστών από την Αλβανία θα υποχρεώσει το κράτος να τούς αναγνωρίσει ως εθνική μειονότητα με όλα τα προνόμια που αυτή εμπεριέχει. Υπάρχει ορατή απειλή εκ μέρους τους, όταν εμείς ως Έλληνες πάσχουμε από υπογεννητικότητα και οι Αλβανοί φέρνουν συνεχώς παιδιά στον κόσμο. Πολύ σημαντική είναι και η επίπτωση της απλής συνύπαρξης με τους αλλοδαπούς, καθώς ένα έθνος οφείλει να διακρίνεται με σαφήνεια μέσα στα όριά του και οι ‘ξένοι’ ίσως με επιγαμίες να αλλάζουν τα βιολογικά δεδομένα. Ποιος δεν είναι σε θέση να φανταστεί ότι οι Αλβανοί στο μέλλον θα επιτεθούν στην Ελλάδα σε συνεργασία με άλλους επίδοξους εχθρούς;

Ο συγγραφέας κυριολεκτικά τρέμει στην ιδέα ότι μπορεί να επαναστατήσουν και να γίνουν αυτοί οι κυρίαρχοι. Το έθνος μας βρίσκεται στο έλεος των «κακούργων» Αλβανών, που σκοτώνουν, βιάζουν, λεηλατούν, ασχέτως εάν πολλά από τα εγκλήματα αυτά διαπράττονται από εγχώριους πολίτες (η τηλεόραση είναι ο αδιάψευστος μάρτυρας). Η ξένη εγκληματικότητα είναι μάλλον η

¹²⁹ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *όπ.π.*, σελ.53.

«καραμέλα» πολλών στις μέρες μας, αρκεί, όμως, μια απλή ματιά στα μέσα ενημέρωσης. Ο Πλεύρης θεωρεί την Ελλάδα κράτος μονοφυλετικό, το οποίο κινδυνεύει να μετατραπεί σε χώρα 'αλλοφύλων'. Πρέπει κάποιος να του εξηγήσει ότι είναι αδύνατο μέσα στους αιώνες να έχουμε παραμείνει καθαρόαιμοι¹³⁰.

Φυσικά, δεν λείπουν και τα μέτρα, που θα έπρεπε να ληφθούν, ώστε οι Αλβανοί να μην αποτελούν «μάστιγα» για το ελληνικό κράτος. Αρχικά, πρέπει να φύγουν όλοι, να επαναπατριστούν και εάν τολμήσουν να επιστρέψουν, να υποχρεώνονται σε δημόσια εργασία (μάλλον αμισθί) και έπειτα να απελαύνονται ξανά. Η χώρα, από την άλλη, πρέπει να υποστηριχθεί από την άποψη ανθρώπινου δυναμικού και το κράτος οφείλει να ενεργήσει ουσιαστικά: προνόμια και επιδοτήσεις για απόκτηση παιδιών, δάνεια με όρους ευνοϊκούς (μέτρα που παραπέμπουν σε εκείνα που είχε εξαγγείλει το ναζιστικό καθεστώς!). Ορισμένοι αλλοδαποί πρόσφυγες μπορούν να μείνουν, αλλά μόνο εάν εργαστούν σε Τάγματα Εργασίας χωρίς μισθό.

Όλοι, όμως, οι παραπάνω άνθρωποι πρέπει να έχουν τα δικαιώματα ενός μετανάστη, που δίνει το κράτος βάσει του νόμου περί παραμονής σε χώρα του εξωτερικού. Πλήθος οι αντιφάσεις.. Στο στόχαστρο μπαίνουν και οι Τούρκοι, καθώς είναι υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν την Θράκη, όπως οι Έλληνες την Μικρά Ασία πριν από 70 χρόνια με την ανταλλαγή των πληθυσμών, ειδικά η παραμονή τους είναι παράνομη¹³¹.

Το ελληνικό κράτος είναι υποχρεωμένο, σύμφωνα με τον συγγραφέα, να περιορίσει την άφιξη των αλλοδαπών, επειδή όλοι αυτό εντάσσονται στη χώρα μας και, τελικά, θα εκδιώξουν εμάς τους υπόλοιπους. Άλλες χώρες θα απήλαυναν με σωστό νόμο κάθε παράνομο μετανάστη, δίχως δεύτερη κουβέντα, αλλά η Ελλάδα είναι διάτρητη από ελλείψεις. Λυπούν, βέβαια, τον συγγραφέα οι ταλαιπωρημένοι πρόσφυγες, που ζουν στις κακουχίες και αντιμετωπίζουν πάσης φύσεως προβλήματα. Οι σωστές και έννομες αποφάσεις του κράτους είναι χρέος απέναντι σε κάθε Έλληνα, ώστε να μην κινδυνεύσουμε στο άμεσο μέλλον¹³².

¹³⁰ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, όπ.π., σελ.60-61.

¹³¹ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, όπ.π., σελ.68-69.

¹³² Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, όπ.π., σελ.72.

Επόμενος στόχος του Πλεύρη είναι οι Έλληνες αντι-ρατσιστές, οι οποίοι, εφόσον δεν προβληματίζονται με τους αλλοδαπούς και τους υπερασπίζονται σε κάθε περίπτωση, μάλλον εχθροί του έθνους είναι. Στο τέλος του κεφαλαίου, εξηγεί τους λόγους της αρνητικής του στάσης¹³³. Το γεγονός ότι αμύνονται των μεταναστών και δεν ενδιαφέρονται για τις δικές μας μειονότητες είναι ο λόγος, που τους καθιστά αδιάφορους για την Ελλάδα. Δεν μιλούν για την μοναδικότητα και υπεροχή της ελληνικής ‘φυλής’, παρά προασπίζονται τα κατορθώματα άλλων λαών. Καταδικάζουν κάθε κίνηση ή λόγο εναντίον των προσφύγων, ενώ δε λένε τίποτε απολύτως για τις αξιόποινες ενέργειες των ξένων σε βάρος των εντόπιων κατοίκων. Για όλα ευθύνονται οι Έλληνες, που διατηρούν αισθήματα μισαλλόδοξα και ποτέ οι αλλοδαποί.

Οι αντι-ρατσιστές δεν φανερώνουν τον ξεκάθαρο κίνδυνο, που διατρέχουμε ως έθνος και προβάλλουν διαρκώς τις δήθεν ευοίωνες απολαβές, που έχουμε από αυτή την συνύπαρξη. Αποφεύγουν τον ανοικτό διάλογο ή τον αντίλογο και μόνο σιωπούν, ενώ στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανοχής απορρίπτουν κάθε πρόταση, που αντικρούει μία δική τους. Δεν ενδιαφέρονται για την ορθόδοξη πίστη μας, αλλά μόνο για τα θρησκευτικά δόγματα των ξένων. Όλα τα παραπάνω ανήκουν στις προσωπικές απόψεις του συγγραφέα και καλό θα ήταν να εξετασθούν προσεκτικά, καθώς ίσως κάποια από αυτές να αγγίζει την πραγματικότητα. Δικαίωμα στο λόγο έχουμε όλοι και η παράθεση απόψεων πρέπει να είναι αμοιβαία, αρκεί να μη θίγονται η αξιοπρέπεια και η ανθρώπινη τιμή.

Ένα στοιχείο που παραπέμπει στον ρατσισμό της εποχής μας είναι και η αντιστροφή των όρων, που πραγματοποιείται από τον συγγραφέα. Θεωρεί, δηλαδή, πως, με το να αποδεχόμαστε ότι οι λαοί πάνω στη γη είναι διαφορετικοί και ετερογενείς μεταξύ τους, συμφωνούμε και ταυτιζόμαστε με την κυριότερη ουσία του ρατσισμού, η οποία στηρίζεται δήθεν σε αυτή την ετερότητα¹³⁴. Οι μαχόμενοι τον ρατσισμό έχουν δηλώσει ότι οι άνθρωποι δεν είναι ίσοι στο σύνολό τους, αλλά αυτό δεν πρέπει να σημαίνει πως υπάρχουν και διαβαθμίσεις ανάμεσά τους. Οι νεορατσιστές προέταξαν ως δικό τους έμβλημα το δικαίωμα στην ετερότητα, αλλά για να υποστηρίξουν την ύπαρξη ‘φυλών’, τη διαφορά του αίματος και την κλιμάκωση της ανθρωπότητας βάσει κριτηρίων, τα οποία η ίδια η φύση καθόρισε και ανέθρεψε.

Σε γενικές γραμμές, αυτές είναι οι απόψεις ενός εκπροσώπου του ελληνικού εθνικιστικού ρατσισμού και, εάν, ίσως, αποτελούν τις ιδέες μιας περιορισμένης ομάδας, αυτό δεν παύει να σημαίνει ότι ο

¹³³ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, όπ.π., σελ.100-101.

¹³⁴ Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, όπ.π., σελ.111.

ρατσισμός απλά υπάρχει σε μία μικρή χώρα, δίχως να προκαλεί κάποιο σοβαρό πρόβλημα. Ιδιαίτερα, αυτά που λέγονται για τους μετανάστες, εγκληματικότητα, ανοχή υπερβάλλουσα, έντονη και προκλητική υπεράσπισή τους, ακούγονται σε καθημερινή βάση ως το παράπονο πολλών Ελλήνων.

Εάν θέλαμε να προσδιορίσουμε τον ελληνικό ρατσισμό του παρόντος χρόνου, θα μιλούσαμε για μία θεωρία, η οποία συγκεντρώνει στοιχεία και γνωρίσματα ποικίλων όψεων του παραδοσιακού αλλά και νέου ρατσισμού. Χρησιμοποιεί την αντίληψη περί κατηγοριοποίησης των ανθρώπων σε διάφορες 'φυλές', «ανώτερες και κατώτερες», υποστηρίζει πως οι δυνατότητες ενός λαού προσδιορίζονται βιολογικά και ότι η φύση διαμοιράζει γονιδιακά το είναι και το γίνεσθαι μιας ομάδας ανθρώπων.

Τέλος, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν απόψεις, οι οποίες ταλανίζονται μεταξύ της καθαρότητας του αίματος και των διακρίσεων με βάση την «ανώτατη» τάξη των ανθρώπων, που πρέπει να παραμείνει ανέγγιχτη. Τα παραπάνω παραπέμπουν στον διαχωρισμό που έκανε ο P.-A. Taguieff, όσο αφορά στη θεωρητικοποίηση του ρατσισμού. Δηλαδή, αναφέρει πως το φαινόμενο αυτό παραλλάσσεται σε τρεις θεωρητικές μορφές, αυτή του αυστηρά σύγχρονου φαινομένου, του εξαιρετικά αυστηρά σύγχρονου φαινομένου και εκείνη του ευρύτερα σύγχρονου φαινομένου¹³⁵. Η ελληνική περίπτωση, αν και όχι γενικά αποδεκτή ούτε επίσημη, δείχνει έντονα σημάδια σύγκλισης με τα λεγόμενα του Taguieff.

Εκτός από εκείνους που αποτυπώνουν τις απόψεις τους στο χαρτί, όσο αφορά σε σκέψεις για ζητήματα ρατσισμού, υπάρχουν και κάποιοι που χρησιμοποιούν ένα δημόσιο βήμα, ώστε οι θεωρίες τους να έρχονται σε άμεση επαφή με το κοινό. Ένας από αυτούς είναι και ο ιδρυτής του κόμματος του "Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού", Γιώργος Καρατζαφέρης. Σε ηλεκτρονική διεύθυνση στο internet έχουν καταγραφεί δικά του λόγια, σχετικά με το εβραϊκό ζήτημα, τον ρατσισμό και άλλα θέματα¹³⁶. Αρχικά, ο Καρατζαφέρης νιώθει την ανάγκη να «ξεσκεπάσει» τους «κρυμμένους» Εβραίους και να αποδείξει ότι βρίσκονται παντού, πίσω από όλους και όλα. Αναφέρεται σε πολιτικούς και κυβερνήσεις, που έχουν συγγενική σχέση με εβραϊκής καταγωγής ανθρώπους, όπως ο Γεώργιος Παπανδρέου και ο νυν πρωθυπουργός της χώρας Κώστας Σημίτης.

¹³⁵ P.-A. Taguieff, όπ.π., σελ.26-38.

¹³⁶ <http://www.iospress.gr>.

Τα λόγια του κρύβουν φόβο, ίσως και πανικό, αφού μιλά για εβραιοκρατία. Προτρέπει τον κόσμο να υποπτεύεται εκείνους που υποστηρίζουν τους Εβραίους, μήπως στο οικογενειακό τους δέντρο ανήκει έστω και ένας Εβραίος. Παρ'όλα αυτά, βέβαια, όταν δήλωσε υποψηφιότητα για την υπερνομαρχία της Αθήνας το 1998, είχε συμπεριλάβει στον συνδυασμό δύο υποψηφίους εβραϊκής καταγωγής, μάλλον ως κάλυψη για τους χρυσαυγίτες στον ίδιο συνδυασμό, κάτι που αποδείχθηκε, όμως, ανακριβές. Ο ίδιος δηλώνει ότι δεν είναι Εβραίος, σαν να επιθυμεί να καταθέσει ότι δεν πάσχει από κάποια ανίατη ασθένεια. Γενικά, ο λόγος του είναι έντονα αντισημιτικός και εκφέρεται χωρίς δισταγμούς.

Ο *ios press* αναφέρεται ακόμη και σε λόγια του εν λόγω πολιτικού μέσα από τον ιδιόκτητο τηλεοπτικό σταθμό του. Οι προσκεκλημένοι μιλούν για 'φυλές' όλων των ειδών και όλων των δυνατοτήτων. Ο κομμουνισμός, από την άλλη, είναι ο μεγαλύτερος εχθρός, ενώ ο ρατσισμός του *apartheid* στη Νότια Αφρική δεν ήταν ο «αρμόζων» ρατσισμός, ειδάλλως δεν θα υπήρχαν θύματα. Ο Καρατζαφέρης δεν φαίνεται να διαφωνεί, αλλά ούτε και να αδικεί κάπου τον ακροδεξιό ηγέτη στη Γαλλία Ζαν Μαρί Λεπέν. Δηλώνει χωρίς φόβο και πάθος πως δεν είναι ομοφυλόφιλος, καθώς πιστεύει ότι εκείνοι που «πάσχουν» ξέρουν μόνο να κρύβονται. Εάν, όμως, ήταν, θα το δήλωνε, όπως ακριβώς τότε, σαν να πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα αμαρτήματα¹³⁷;

---

¹³⁷ <http://www.iospress.gr/ios2002/ios20021020a.htm>

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ρατσισμός είδαμε πως παρουσιάζει πολλά πρόσωπα, αλλάζει μορφές και εξακολουθεί να έχει την δυναμική του παρελθόντος (λίγο ως πολύ). Έχουν, βέβαια, μεταβληθεί οι πρακτικές και οι γενοκτονίες δεν αποτελούν την μοναδική ρατσιστική συμπεριφορά. Όλοι οι τομείς δραστηριοτήτων της ζωής βρίθουν παρόμοιων φαινομένων, όπως οι χώροι εργασίας, τα σχολεία, αλλά και στις καθημερινές τους ασχολίες οι άνθρωποι διαπιστώνουν ύποπτα περιστατικά. Καθετί το διαφορετικό αντιμετωπίζεται πολύ συχνά με οίκτο και εκείνος ή εκείνη που «ξεχωρίζει» από τους υπόλοιπους θεωρείται ότι δεν έχει καμία θέση ανάμεσα στους «ομοίους».

Τελευταία γίνεται λόγος για το κατά πόσο είναι ρατσιστική μία συγκεκριμένη κοινότητα, όταν επιδεικνύει συμπεριφορά απόρριψης και αποκλεισμού. Οι ενδιαφερόμενοι μελετητές βρίσκονται μπροστά σε μεγάλο αδιέξοδο: οι άνθρωποι που έχουν μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον κλειστό και με ισχυρούς δεσμούς παράδοσης μεταξύ τους είναι πολύ δύσκολο να αλλάξουν χαρακτήρα και τρόπους. Ιδιαίτερα όσοι είναι προχωρημένης ηλικίας, με σταθερή και αμετακίνητη νοοτροπία, παρουσιάζουν αδιάλλακτη στάση απέναντι σε θέματα διαφορετικότητας και είναι σχεδόν ακατόρθωτο να μεταβάλλουν αντιλήψεις και πεπαλαιωμένες πεποιθήσεις. Και, φυσικά, τέτοιες αντιλήψεις έχουν θεμελιώσει στο πέρασμα του χρόνου μια κοινότητα σαν αυτή, με αποτέλεσμα να μεταδίδονται όλα τα χαρακτηριστικά και οι συνέπειες της ρατσιστικής συμπεριφοράς.

Ένα ακόμη αρνητικό στοιχείο είναι ότι οι μικρότεροι σε ηλικία εκπρόσωποι της κοινότητας ανατρέφονται σε αυτό το περιβάλλον και αποδέχονται από πολύ νωρίς τις άσχημες επιπτώσεις αυτών των 'διδασμάτων'. Η αγωγή έχει τις ρίζες της στο απώτατο παρελθόν και είναι πολύ δύσκολο να μεταβληθεί με βάση τα νέα δεδομένα. Κατά συνέπεια, σε κάθε περίπτωση που αποκαλούμε κάποιον ή κάποια ρατσιστή /-στρια, είναι αναγκαίο να εξετάζουμε και να φέρνουμε στο νου μας όλα τα παραπάνω. Επομένως, κρίνεται απαραίτητη η διδαχή και η προσπάθεια εκ μέρους μας να πληροφορήσουμε τους υπόλοιπους για τα δεινά που κρύβονται πίσω από τον ρατσισμό και τις πολλές όψεις του. Το έργο είναι σαφώς επίπονο και χρονοβόρο, αλλά αξίζει όλες μας τις προσπάθειες.

Στην εργασία αυτή παρακολουθήσαμε από κοντά γεγονότα της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας, με στόχο τη μελέτη και κατανόηση ενός από τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα, το οποίο έρχεται πολύ συχνά στην επικαιρότητα. Ο ρατσισμός στάθηκε το φαινόμενο εκείνο, που ώθησε σε μεταβολές πολλά άλλα θέματα. Επηρέασε βαθύτατα την κοινωνία και τα μέλη της, τις πολιτικές εξελίξεις, την οικονομική κατάσταση των κρατών.

Αρχικά, δόθηκε έμφαση στον φασισμό και τις ρίζες του. Οι καταστάσεις που οδήγησαν στην εδραίωσή του, πολιτικές, πολιτισμικές, οικονομικές, εμφανίζονται τον 19^ο αιώνα. Προσεγγίζονται οι αλλαγές σε κοινωνικό επίπεδο, η μεγάλη επίδραση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και εξετάζονται δύο περιπτώσεις, που στιγμάτισαν την Ευρώπη: η Ιταλία και Γερμανία αποτέλεσαν τις χώρες εκείνες, που κατοχύρωσαν το φασιστικό κίνημα με τρόπο πολλές φορές σκληρό και ατιμωτικό για τους πολίτες. Οι ρατσιστικές πρακτικές βρήκαν πρόσφορο έδαφος στα δύο αυτά κράτη, με την Γερμανία να διατηρεί ακόμη και σήμερα τα σκήπτρα του πιο απάνθρωπου προσώπου του φασισμού. Ο ρατσισμός οδήγησε το καθεστώς στα άκρα και ο ναζισμός σφράγισε ανεπανόρθωτα τον 20^ο αιώνα.

Στο δεύτερο μέρος, έγινε προσπάθεια να μελετηθεί ο ρατσισμός σε βάθος χρόνου και να εξεταστεί η παρουσία του πλάι στην πορεία του ανθρώπινου γένους. Έπειτα, γίνεται ανάλυσή του στην σύγχρονη εποχή και αναζητούνται τυχόν προεκτάσεις, ομοιότητες και συγκλίσεις με τις αντίστοιχες πολιτικές του φασιστικού κινήματος στην Ευρώπη. Μελετώνται οι σημερινές μορφές του και σε τι ποσοστό επηρεάζονται οι τομείς δραστηριοτήτων της ζωής μας.

Τέλος, η αναφορά στην ελληνική περίπτωση του ρατσιστικού φαινομένου αποβλέπει στην παρουσίαση ενός δικού μας παραδείγματος, όχι μόνο με σκοπό την απλή περιγραφή, αλλά και την παρότρυνση για προβληματισμό σε μια εποχή, κατά την οποία επιστρέφουμε ολοφάνερα στον συντηρητισμό και τα επακόλουθά του.

Τελικά, ερχόμαστε στο ερώτημα, εάν ο φασισμός (και όσα τον ακολουθούν) εξαφανίστηκε ποτέ από την Ευρώπη και όχι μόνο: χάθηκε με την ήττα της Γερμανίας από τους συμμάχους το 1945 Αυτό, βέβαια, γεννά ακόμη μια απορία, εάν ο φασισμός είναι δημιούργημα του 20^{ου} αιώνα ή κάποια στοιχεία του βρίσκονται σε καθεστώτα άλλων εποχών. Ίσως να είναι ένα ζήτημα εννοιολόγησης των πραγμάτων, ότι δηλαδή ο φασισμός ονομάστηκε έτσι, επειδή

βρέθηκε ένας όρος να τον χαρακτηρίζει απόλυτα. Βέβαια, δε μπορούμε να συγκρίνουμε το φασιστικό φαινόμενο με αυταρχικές μοναρχίες και βάνουσες τυραννίες πριν την εμφάνισή του. Άλλωστε, είναι κάτι νέο για τον 20ό αιώνα και μπορεί κάποια στοιχεία του να βρίσκουμε στο μακρινό παρελθόν, αλλά σε τόσο έντονο βαθμό και σε τόσο μεγάλη κλίμακα σε καμία περίπτωση δεν συνέβησαν νωρίτερα.

Άραγε, κινδυνεύουμε από μία έξαρση του φασισμού στα όρια με εκείνη που οδήγησε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο; Ίσως ένα νέο κύμα να μην έχει την ίδια εξάπλωση και να περιοριστεί σε πολύ μικρότερη κλίμακα. Το νέο πρόσωπο του φασισμού μπορεί να μικρή έκταση, καθώς οι άνθρωποι, πλέον, δεν ασχολούνται πολύ με τις ιδεολογίες. Σίγουρα, όμως, ένα φασιστικό κίνημα είναι πάντοτε επικίνδυνο, έχοντας ο καθένας στο μυαλό του τις τρομερές εκβάσεις του πριν από εξήντα περίπου χρόνια. Η επανάκαμψη του φασισμού, πάντως, θα συνοδεύεται από τις γνωστές εθνικιστικές εξάρσεις, το επαναστατικό πνεύμα και τους δήθεν παντοδύναμους ηγέτες. Φτάνει, μόνο, να μην ακολουθείται και από τον θάνατο· τα ρατσιστικά δόγματα μπορούν να γίνουν επικίνδυνα σε παράλληλη πορεία με ένα φασιστικό καθεστώς και να αποβούν μοιραία για την ανθρωπότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Α)

1. Βαρίκα Ελένη, *Με διαφορετικό πρόσωπο-Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, Αθήνα: Κατάρτι, 2000.
2. Γκότοβος Αθανάσιος, *Ρατσισμός: Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/ Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, 1996.
3. Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, *Έξι κείμενα για τον Ρατσισμό*, Αθήνα: Παρασκήνιο, 1998.
4. Κολιόπουλος Ι.Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1990.
5. Μπαλιμπάρ Ετιέν-Βαλλερστάιν Ιμμανουέλ, *Φυλή, Έθνος, Τάξη-Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα: Ο Πολίτης, 1991.
6. Παπαδημητρίου Δ. Ζήσης, *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός-Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος-Ιστορική, Κοινωνιολογική και Πολιτική Μελέτη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000.
7. Πασσερίνι Λουΐζα, *Σπαράγματα του 20ού αιώνα-Η Ιστορία ως βιωμένη εμπειρία*, Αθήνα: Νεφέλη, 1998.
8. Πέιν Στάνλεϊ, *Η ιστορία του Φασισμού*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000.
9. Πλεύρης Α. Κωνσταντίνος, *Ρατσισμός-Από το ψεύδος στην αλήθειαν*, Αθήνα: Νέα Θέσις, 1998.

10. Ταγκιέφ Πιέρ-Αντρέ, *Ο Ρατσισμός*, Αθήνα: Τραυλός, 1998.
11. Berstein S.-Milza P., *Ιστορία της Ευρώπης, Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη, 5^{ος}-18^{ος} αιώνας, τ.1*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1997.
12. Berstein S.-Milza P., *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα, τ.3*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1997.
13. Dreyfus F.-G., Marx R., Poidevin R., *Γενική Ιστορία της Ευρώπης, Η Ευρώπη από το 1848 μέχρι σήμερα, τ.6*, Αθήνα: Παπαζήση, 1990.
- 14.
15. Kershaw Ian, *Χίτλερ 1889-1936, Υβρις*, Αθήνα: Scripta, 2001.
16. Mazower Mark, *Σκοτεινή Ηπειρος-Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001.

(B)

INTERNET:

1. <http://www.iospress.gr/ios2000/ios20000305a.htm>

2. <http://www.iospress.gr/ios2002/ios20021020a.htm>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000072329

